

palócföld

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 1987/6

REGYELKÖNYV
SALGÓTARJÁN

Tartalom

- 3 Faludi Ádám: Folytatásos Antipirin (vers)
10 Incze Zsolt: Jozef K. utolsó monológja (novella)
12 Endrődi Szabó Ernő: Balkonda(l) avagy... (vers)
14 Kukorelly Endre két verse
15 Petőcz András: Szeptember végén (vers)
16 Petőcz András: Ballada (vers)
17 Tandori Dezső: Városjárás, rehabl (vers)
18 Tandori Dezső: Kis dal (vers)
19 Siklós László: Álom helyett álom (novella)
24 Mátyás Győző: Genezis (novella)

VALÓSÁGUNK

- 34 Kemény László: A szocializmus valóságának és fejlődésének néhány kérdéséről (tanulmány)
40 Sulyok László: Az Alföldről jövök (szociográfia)
47 Kővári E. Péter: Kis-település-történet (szociográfia)

MŰHELY

KILENCEK II.

- 54 Vasy Géza: Rózsa Endre (tanulmány)
61 Jenci László: Az elmélettelenség szereplehetőségeiről

HAGYOMÁNY

- 65 Szombathy Viktor: Mixát, Mikszádt, Mikszáth
71 Alexa Károly: A százéves Csáth Géza

TÖRTÉNELMI FIGYELŐ

- 75 Györkei Jenő: Legenda, valóság, tragédia (Szakály Sándor)

MÉRLEGEN

- 78 Fülöp László: Közelítéscsk Krúdyhoz (Lőrinczy Huba)
82 Levél egy középkorú magyar költőhöz (Kerényi Ferenc)
84 Homokfúvás (Bíró József)
87 Tavaszi futás (G. Kiss Magdolna)
89 SBTC-labdarúgó-krónika (Vaskor István)

MŰTEREM

- 92 Pogány Ö. Gábor: Szabó Vladimír (tanulmány)
-

A Nógrád Megyei Tanács VB
művelődési osztályának lapja.

Főszerkesztő:

PRAZNOVSZKY MIHÁLY

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
ELNÖKE:

Dr. Horváth István

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
TAGJAI:

Csik Pál

Dr. Fancsik János

Füzesi István

Dr. Kapros Márta

Dr. Németh János István

Dr. Tamáskovics Nándor

Vincze János

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:

Dr. Bacskó Piroška

Czinke Ferenc

Kovács Anna

Tóth Elemér

Pál József szerkesztő

Szerkesztőség: 3100 Salgótarján,
Arany János út 21. Telefon: 14-386.

Kiadja: A Nógrád Megyei Lapkiadó
Vállalat. Felelős kiadó: *Bálint Tamás*
igazgató.

Készült a Nógrád Megyei Nyomda-
ipari Vállalat salgótarjáni telepén,
8,4 (A/5) ív terjedelemben.

F. v.: *Kelemen Gábor* igazgató.
87.49069 N. S.

☆

E SZÁMUNK SZERZŐI

Alexa Károly irod. tört. (ELTE, Bp.); *Bíró József* költő (Bp.); *Endrődi Szabó Ernő* költő (Bp.); *Faludi Adám* költő (Tatabánya); *G. Kiss Magdolna* tanár (Salgótarján); *Incze Zsolt* egyetemi hallgató (Bp.); *Jenei László* tanár (Miskolc); *Kemény László* az MSZMP KB politikai munkatársa (Bp.); *Kerényi Ferenc* irodalomtörténész (Színházudományi Intézet igazgatója, Bp.); *Kőváry E. Péter* író, újságíró (Békcécsaba); *Kukorelly Endre* költő (Bp.); *Lőrinczy Huba* irod. tört. (Szombathely); *Mátyás Győző* irod. tört. a Kritika rovatvezetője (Bp.); *Petőcz András* költő (Bp.); *Pogány Ö. Gábor* művészettörténész (Bp.); *Sulyok László* újságíró (Salgótarján); *Siklós László* író (Nagykovácsi); *Szakály Sándor* történész Hadtörténeti Intézet és Múzeum (Bp.); *Szombathy Viktor* író, irod. tört. (1902–1987. Bp.); *Tandori Dezső* író, költő, műfordító (Bp.); *Vaskor István* újságíró (Salgótarján); *Vasy Géza* irod. tört. (ELTE, Bp.).

Folytatásos Antipirin

Megemlékezés az Antipirin úr Atyjával egyetértésben: félbehagyott álom jelesebb pillanatairól.

Dadánk ébred, mi a másik oldalunkra fordulunk. Ágyban, sirban.

Esztrád-alsón játszunk esztrádot, szabadon választott hősökkel. Antipirin úr első és második mennybéli kalandjából hullanak alá vendégeink. Kíséretükben a Vaseline Symphonique, Cabaret Voltaire és a hagyaték egyéb sajátos képződményei.

Születésnapi kavargás a Papa kedvére. Minden képzelődés hiábavaló. Álarcot viselünk.

Díszítüz Európánk feneke alá, gáz beléje, dalok, tánc, mozgás. Szigorúan bizalmas fegyverszünet, titkos ösbemutatók, meglepetések.

A színpadra hajigált káposzta és paradicsom a kritikai nagykorúság jele. A szó szerinti átvételek – származási helyüktől függetlenül – feltétlenül irritálni fogják azokat, akik ez ideig még nem ismerkedtek meg Cseng-kung Szuj: A fűtүүлés című munkájával.

Boldog születésnapot!

*sürgöny szerelmes dadámnak Zürichből
itt várlak a tristan tzara pályaudvaron
kezemben polgármester s két csokor koton*

nosza nosza

&

horgoljunk kosarat
a Szimfonikus Vazelin
elmúlt hatvan éves
nosza horgoljunk Vazelin Papának ajándékba
abrakadabra kosárkát
amelynek két füle
egyiken ki a másikon be
két füle két csoda
egyik annyit érjen mint a másika

&

a másika ne érjen semmit
ezzel tartozunk a Papának
de a kosár legyen ám színültig
szimfonikus és abrakadabra
s hasztalan fülén egy dögcédula

amin írva áll
Antipirin a pokolba centrifugál

&

nosza hegedülünk
a part szakad a nadrág omlik
a felhőtartó strófra jár
a nadrágban a felhő
disznólkodik interurbán
az asztalfő az asztalfőn
jaj mennyi hullá
a temető az ujjából szopja
a teríték a Föld a Menny a Tengercek
s ahogy a golyó füttyül
abrakadabra
úgy jár a tánc
valami kétszer olyat a belsejében annak
ami kívülről csupán
egy hegedű

&

vacsorát neki a bálteremben
díszortánk egy őrszoba

zсарu ámul
kanóca lángja leng ide s tova
a zсарu most a hatvannál több gyertya
úgymond egymaga
a Papa az ágyúval küzd
engedetlen az ágyú a mosolybástya mély
a vicsgorgás átüt a maszkon
az ágyú
amely mindenekelőtt mindenek mellé lött
az ágyú tátott arany pofa
a paradicsom s káposzta halmokban
lesz elég
egy félig pincér ki egészen megborotváltkozott
ajtót nyit és beengedi borostás múltját
hogy a kéjzakóba bújva
egyemberként álljon ott
a Tökéletlen Hiba
és szórja vezércink s nagyjaink
mézeskalács szobrocskáit lapáttal körbe
míg szól a zene áll a bál
Antipirin a pokolban centrifugál

&

egy nem túl hideg egy nem túl meleg
egy nem túl átlagos jel a születésnap startja

amitől zsebbe bú a Papa fogazata
a harmínckét mű
s nincs akadály

tapsoljunk a sült marhalábszárnak s mondjuk
véled vagyunk az illatos pácban
zabál a Papa már
hogya a nem tudni mit viszonozza
zabál a Papa
a százméteres asztal
köpenyét vazelinozza

gomolyfelhőn a csillár körül
a rendezőség angyalhada ül
a géppisztollyal abrakadabra
a Papa pompásakat ham ham
amikor az ajtó végre tárul
kezdődik a műsor
fejből harangoznak szörnyű hamisan
kétszer ketten a szent algebrából

a paradicsom a káposzta szárnyal
a záptojás ahogy szokta

köszöntőt mond az első vendég
a Hálás Hulla
s jönnek a meghívottak a vége és a hossza
jön fűrgén a Zoknik Pápája
s a Szeszélyes Öltözékek vállcsont fogason függve
jön a Vonat a legtöbb fejet leszelő
jön a Porhintés meg a Katolikus Könyvelő
az Anarchisták Szövetsége
másnéven a Zöld Kékje

a paradicsom a káposzta szárnyal
a záptojás ahogy szokta

a hűséges transzvesztiták kórusa
margarinokat énekel
habár margarinokat énekelni szigorúan tilos
de belép az Embervédő Liga böhöm nagy állata
és vége a dalnak

egy infarktus most nem ártana
dél van
jön az inas a bátorsággal
jön néhány ivartalan egyházmegyec
az erotikus teoretikus és az olajkályhák heve

a paradicsom a káposzta szárnyal
a záptojás ahogy szokta

jön a dagadt verskoca jön a farka
a kondás a forgalmat terelgeti míg a
minisztert fújja
az ösztövért költészet
valami résen át szivárog
mondhatni gáz van
jön a hidegzuhany
rejtőzködve a melegházban
jön a zsákbamacska és zsákban futva
akinek a zsákra futja
jönnek Pia + Pro Patria
s egy rózsaszín menyasszony
akin kétezer lyuk van

a paradicsom a káposzta szárnyal
a záptojás ahogy szokta

belépdél a se füle se farka
s jön ki madzagon függ
a levegőt gonoszul visszatartva
s jön a nadrág kötelezettje
nagy szelek emlékére repülve
jön a Papucs Felséges Asszonya
kíséri lépteit kopp kopp két cipő
itt van Virginia szemérmes ajkai közt a Szivar
a Végelgyengülés és az Utolsó Lököt
egy híres pozaunkezelő de nem az
aki a sirotokra köp
a rock tyúkja a titkos kakas
az égberöhögő a selejt a női bak
jön akinek jönnie kell

a paradicsom a káposzta szárnyal
a záptojás ahogy szokta

megtelik a terem trallallával

A PÁNCÉLOZOTT POLGÁRMESTER

A LÚDTALPBETÉT PRÓFÉTÁJA

A VASALT CENZOR

A KARDIGÁN AZ IRODALOMÉRT MOZGALOM

A CABARET VOLTÁIRE TÁNCKARA

A HOLD ÚJRAFELOSZTÁSA ÖTNEGYEDBEN

A KÖLDÖK SÁPADT VILLANYKÖRTÉJE

A FEHÉR HOLLÓ A JÓSÁG BRUTALITÁSA ELLEN

A LÉPEGETŐ ESZKALÁTOR

AZ ANYÁK AKIKBŐL CSAK EGY VAN

AZ ÉS MÉG SOKAN MÁSOK

VILÁGVÁLOGATOTTJA

az asztal tölgydeszkáin

kavargó trallallában köszöntik

az izzadt zabálót

a veres pofájú vén rihegőt

a marhalábszár élő felét

az asztalfő Papát

a mézeskalács zivatar mögött a pincért

a díszortán a Papa szívritmuszavarát tapossa mind

és dobálják a befelé özönlők hadát

elragadtatott hurrával

a rohadt paradicsom a káposzta szárnyal

a záptojás ahogy szokta

jönnek a paráznák és a paráznabillegetők

jön az új seprő farokként egy gazdátlan seggben

jön a piszkavas-jogar

egy idült királyra tekeredve

a jöttment a fárasztó milliókkal inkább csak kódorog

jön a becsület feltja a hiénakabáton

jön a vedlő sakál három részre szakadt boldogságon

jön a kibelezett és a bekebelezett

a mesterséges vőlegény és a félbehagyott násznagy

a paradicsom a káposzta szárnyal

a záptojás ahogy szokta

jön a vászoncseléd meg a szövetszalád

a szörtelen vonó a tollas bálna végakaratóban

a kannibál hittérítő a püspök falatjával
egy meztelen nő több réteg ruhában
az állapotos apácával sétáló zárda
a lovag s a löveg az ördög és a bibliája
a Mikulás diplomatapongyolában
darabokban a szerencse egészben a felséges kofa

a paradicsom a káposzta szárnyal
a záptojás ahogy szokta

és jönnek a szólásszabadságukat
pihenéssel töltők meg hát a
Kalodagyárosok Emlékbizottsága is tolaakszik
nagy a cirkusz a Vidám Lépcsőházban
amíg a Papa minden húst be nem zabál
s a csontot a kintrekedtek közé vágva
nyugalmasra nem ágyúzza
kérem tisztelettel
az egész bandát

dél van a képzeletbeli Európában
az angyalok fegyverkarbantartást unnak
a csillármenti felhők pamlagán
világtalan szekta térdel világvége kukoricán

a paradicsom a káposzta szárnyal
a záptojás ahogy szokta

viharkabátban s fekete szemüvegben
a nézőtér a színpaddal cimborál
már itt is a Papa
negyvennyolcszögletű meg ötvenhatszögletű
fejvel
a pumpánál az Ismeretlen Civil
nyakra főrc tetovál
a Papa a legjobb Táncos
búgócsiga pokolgép hegyomlás
életveszélyes és tilos
abrakadabra
lekérni tánc közben

&

álhírc károsultja hogy vagy soha
a tojás fehérje és a sárga
illetlen tájban csúszik az akton

nézz máshová
a Papa ajándékból mulat
hiába komolyul már az idcgenség
mégsincs az égben bál
Antipirin a pokolban centrifugál

&

nosza meneküljünk
százév-mély álom kútja vonz

kísértetek lehetünk
a következő karneválon
horgolt kosárkánk és a
korszcrütlen fülek

avas a vazelin
terroristák az angyalok
a Papa meghajlik tőből
de engedélye nincs
az ajtók záródnak
abrakadabra
hivatalos vazelin vár a szimfonikus lányon
előtte a hatalom spermabankja

&

a pokol zártkörű
Antipirin egy boncteremben szórakozik
egészen egyszerűen felvágja magát
Antipirin felvágott kerül az asztalra
pápá Papa
mi csak integetünk

pápá
a felvágott nyomtalanul
abrakadabra

Jozef K. utolsó monológja

Nézze kedves barátom, mondta válla fölött hátranézve Jozef K., az igazság az, ha valóban kíváncsi rá, hogy szarok az egészre. Ez a két kedves késes úriember – k' betűkkel keményen szólván; a hullafoltok nem-sokára megjelennek az alkonyatban – egy pillanatra egészen megrémített, de végül is fejlődik a világ(?) – helyesebben szólva, kedves barátom, a mechanizmusok fejlődnek, s ez némi különbség –, és így hamar megnyugtattak. Nem lesz per. Nem is volt, miért lenne ezután – el kell ismernie, hogy rendkívül logikus, s – mint ilyen – méltányolandó álláspont. Bevallom, a mechanizmusnak ez a józan racionalizmusa imponál nekem. De hol is tartottunk? Látja, csapongok itt racionalitásról... józan logikáról... Semmi kétség, alacsonyabbrendű vagyok. De folytatom, bár szégyenkezve önnön gyarlóságom felett. Egyszóval rögtön a végén kezdjük. In medias res. Ön talán nem is sejtí, mekkora könnyebbség ez; végül is, jól gondolom? – Ön sem szereti a meglepetéseket. Mindent a maga helyén, a maga idejében. Tudom uram, nehéz meglepő dologgal találkozni – hát még meglepő emberrel ugyebár? tenném hozzá, de nem teszem – s így végül is csaknem minden a maga helyén, a maga idejében játszódik, mint most velem is ez az eset, az embert valóban elkapja a deja vu érzés, hál' Istennek. Tudom, lapos bölcsességek ezek, de nem igaz-e, hogy jobb az ismert rossz, mint az ismeretlen jó – hiszen az ismeretlen is csak addig jó, amíg ismeretlen, igaz? A megszokás pedig nagyszerű doktor... De visszatérve történetemhez – magamhoz; látja mennyit beszéllek magamról? egész pontosan csak magamról beszélek, ha van kinek. Ismerek egy fiatalembert, aki szándékosan skizofrén lett, hogy mindig legyen beszélgetőpartnere. Nem találkozott vele soha? Sajnálhatja, igen kiváló fiatalember. Képzelve el: szótlanul üldögelnek egymás mellett, hiszen nincs mondanivalójuk: ismerik egymást, mint magukat... A csend nem válik kellemetlenné, nem feszeng az ember – és ráadásul társaságban! Mondom, igen kiváló fiatalember. Ej, de fegyelmezetlen vagyok; bocsásson meg kérem! Egyszóval ez a szégyen... Kissé ostoba dolog, nem gondolja? Nincs itt semmiféle szégyen, nem is lesz. Különböző a sorunk, de egy nagy család gyermekei vagyunk, nem igaz? Egy mindenkiért, mindenki egyért – frappáns megfogalmazás! S ki szégyellné magát kedves uram? talán Ön? Vagy ez a két kedves késes férfiú? A legostobább lehetőséget föl sem vetem Önnek; az Ön szemében intelligenciát látok. Nincs ok sem szégyenre, sem dicsékvésre. Tudja, mindenkinek a magáét. Biztosan ismeri a Piroska és a farkas meséjét? Igen, ez az. Találkozik az erdőben Piroska és a farkas. A farkas megeszi Piroskát. Itt a vége, fuss el véle. Parancsol? Valóban, ez a mese nem a hosszával tűnik ki. Hanem a szépségével. A ráció szépségével. Tessék, már megint idejuttottunk. Ön is beláthatja uram, hogy racionalitásra épülő me-

chanizmusban nincs helye az olyan erkölcsi kategóriáknak, mint szégyen és dicsőség. Szégyen-e Piroskának, hogy megeszi a farkas? Nem szégyen, de a farkasnak sem az, hiszen ez a természete. Éppen emiatt nem is dicsősége. De mit gondol, uram, talán Piroskának dicsőségére szolgál, hogy ebéd lesz? Dicsőség-e áldozatnak lenni? Nyilván nem; Piroska a véletlen, a farkas képében felbukkanó véletlen áldozata. Mit mondjak magamról? Ha helyet cserélnénk valamelyik kedves kécses férfiúval – én is tovább kísérném őt. Nem, nem az életöszön. Nézze uram, mindenki tegye a maga dolgát, hiszen sem ez, sem az nem rosszabb másnál; nincs rossz és nincs jó, mert tettek és emberek nincsenek egymással közvetlen viszonyban, a tettek a mechanizmushoz viszonyulnak; az emberek a mechanizmus elemei, ez az ami ápol, s ezért kell élned és halnod. Úgy bizony, uram, nem értelmes mérlegelni a tettek erkölcsi értékét, mert a mechanizmusban nincs erkölcs és nincs érték. Ha kellene, én kísérném ezt a két kedves kécses férfiút, s ha kellene... Nem, nem gyűlölöm őket, s ők sem gyűlölnek engem. Tudja, uram, az a legnagyobb eredmény, hogy embertársainkat ugyan nincs miért szeretnünk, de gyűlölnünk sem. A szeretet? Nos, látja, mégis elfogyott. Olyan keveset jelent pengő cimbalomnak lenni? Széphangú cimbalomnak. Hogyan? Ön provokál engem: ha hit, remény kisebb mint szeretet, és szeretet egyenlő nulla, akkor... ezt Ön is meg tudja oldani. Uram ettől ilyen csodálatos ez a mechanizmus, s ezt én mondom Önnek, pedig némiképp mégiscsak kárvalottja vagyok. Most jutott el az emberiség a felnőttkorba. Könnyű eszményekkel, értékekkel... erkölccsel teletömni az emberek fejét, aztán ezek nevében parancsolni nekik; de így! belső meggyőződéssé tenni a mechanizmus felsőbbrendűségét – vallja be, nagy eredmény. A gyerekek még azt mondják, hogy a Jézuska jön karácsonykor – ez is hozzátartozik a karácsonyi várakozásaihoz. Aztán felnő, és már nem igényli a mesét. Megokosodik. Jut eszembe: egy színházban történt, hogy tűz ütött ki a kulisszák mögött. Kijött a színpadra a mókamester, hogy ezt a publikummal közölje. Tréfának tartották és tapsolni kezdték. A mókamester megismételte. Az emberek még hangosabban hahotáztak. Azt hiszem, a világ is így fog elpusztulni okos emberek nagy hahotája közepette, akik azt fogják hinni, hogy mindez csak vicc.

De megérkeztünk, nézett körül a kőbányában Jozef K., Isten vele, kedves barátom; köszönöm, hogy elkísért. Ha véletlenül egy napon felkeresi két kedves kécses úriember – amit persze nem kívánok – akkor ne nevesen. És próbáljon meg nem félni.

Megjegyzés: a monológban szereplő utalások és idézetek József Attilától, Vörösmarty Mibálytól Kierkegaardtól, a Bibliából és természetesen Franz Kafka Peréből származnak.

Balkonda(l) avagy az első számú kivonulás

ó messzi malibou!

a kertet az apró rezdüléseket mélyen
a talpam alatt érzem mint a víz a
jégben valahogy egészen benne vagyok a
levegőégben és valahogy mégsem feszengető
érzés ez de hagyom s a lassú percben
kicsordul a könnyed nagyon
börtörlő jut eszembe amint a csepp
áttetsző vízgörgő-parányként gurul le
arcodon és nézem az így-úgy tél-túl (a
télien innen) de mindenesetre valamiképp
konokul és kéken őszülő őszit hogy be-
csavarodott s a légbolt igen a lég
mint ledarált üveg roppant törött és
hosszant hasadozott és rém tajtékos
habot vet s arat falevelet és dudorokat
gerjeszt és apaszt duzzaszt tömlőlegeket
sodorva s kaszálva mit-mást gallyat
töppedt verebket s vet hurkot keresztbe-
kasul és rettentően pesszimista kéjjel
ül orgiát a kerítés felett voyons íme
a levegő-tenger hasfájósan kiadós
ökrendezés előtt és voyons a (kézenfekvő)
hajók (:felhők) mennyei tenyéren a kékség
hosszában ahogy elnyúlnak: égi hajókonda
balról és merőlegesen és újra oldalt
legeli a leget falja a csomós eget mint
kék söt nyalogatja a messziségeket majd
lány fordulat – égbolti sikk – és (mint
zúzott kirakathból szétszórt tépett ruha-
falkák) szállnak egyre a fehér légrongy-
zsákok (olykor kékestarkák) balról és
hirtelen erről és úgyszinte amarról és
el és megmásíthatatlanul tova a suhogó
levegőégben hol velem és veled dúsajkú
barátném a mélabús balkonkikötő persze
hogy ittreked miközben keringnek-forognak
s szállnak a magosba az illanó kerti
szagok és a nagy lomha és lucskos ősz-darabok
és minden de minden egészen olyan mint egy
alumíniumszagú ének ahogy ülök itt és

enbotommal becézlek és képzetem közben
 erre-amarra elkódorog közben mint munkás az
 osztályharcra fehérlő tengeri foltra titkos
 déltekére gondolok honnan ó! nem hajt a
 passzát révült kikötőnkbe úszó-hadba-gyúrt
 hajómasszát ó messzi malibou! hol a tenger
 cipi-cupi-cuppanósan nyalintja meg a mart
 homok-ajkát rejtekes szigetem ó! túl a lobogó
 déli körön hol a nyár mint mérvadó évszak-eket
 folyton-folyvást fönnáll és ring telivér öröm
 kvarcos partjainál hol a szél olykor kissé forgatag
 fővenyt görgető ringlispiles kölyökgörgeteg ó
 malibou! hol akár tömegszám is elképzelhető a
 szabadnász (lám mire nem visz az elme: szó színes
 játékot: képzetem hullámszó nászi kelme s mintája
 az édeni a vérbő ananász) sajkás tömegnászban ott
 tompor kebel has és a kar és minden lágyék
 csupa zengés csupa ó (bálvány bálvánnyal telik
 bálvány bálványt dajkál ápol és eltakar amint
 a konkáv idolba mélyed az érdes és lágy ék) mert
 ott ajzó a tánc és a nászi szó mikor az öbölt
 ellepi tízszer száz s még sokannyi pántlikás
 hajó de ó jaj hol van kék napomból eltűnt malibou
 hova lett?! vajh sejti-e messzi sajkás népe: itt
 (b)ősz légörvény kél s forog a léghonda (balról) e
 balkoni pontról majd' kivet s majdhogynem
 elragad (na ja! az ár!) kirekeszt s bezár ez
 a kert (mint víz a jégben) (és a sor[s]hoz ívclő
 mozdulat-keret: jóhúsú csípőd kitölti most
 mindkét térdtöveimet) amint benne is és mégsem
 ülök az ősz levegőégben szomorú szirének harangok
 és emésztő rének között (képtelen mutatás: a
 hangok) a kikötőerkélyen a hajókürt-csendben
 őszbe-pólyált szikár alak nézlek végigszimatollak
 és csípőd melled hasad párjától kábáán k(n)edvvel
 megáldalak mert lenne bár a kert itt malibousajkással
 nikkelfénnyel mézropogással részeg lepkezajjal és
 mondjuk ezer örülten boldog madárral csordultig
 teli – mindhiába: télkörön innen és délen túl
 senki de senki sem sejtheti hogy míg a csupasz
 erkélyen tested hajója ring füledet éjbálákkal
 és húsrakományommal tele miért csukódik be az
 ablakszárny mögött a könyvesszekrény sokat
 látott nagy kék szatírszemc

Közreműködött Babits Mihály, Catullus, Caius Valerius, Jammes, Francis, József Attila, Karinthy
 Frigyes, Tóth Árpád, Vörösmarty Mihály, valamint a Dictionary of Anglo-Saxon's Poetry (Oxford-
 London-Halifax, 1981. A New Directions Handbook. 4614 p.)

Lélegzés

Ma egész reggel nem bírtam a lelket Minthogy pedig a redőnyön is Isten
magamba verni. Balgaság. Ma egész Napja sugárzik át, megszorogatnak
nap nem bírom ki, érzem, ezt a lelket. ezek a szavak: van is és nincsen

is Ő. Minthogy a redőnyön át
kapni *onnan* a fény-beoltást: kopik
még, mert használtatik a lélek, nohát.

A Kőszent állapota sortatarozásnál

(1. Lied.)

A fülkéből a Szent
talán piacra ment
talán egy régi-régi
egy égi villamossal
vagy körülnézni *bisz'*
annyi az ember itt, noha
oly kevesen pucolják:

ellenőr például SOHA
NEM úgy száll fel az ellenőr
(ha ! föl), ahogy csak körüti
vad ellenőr szokott, mikor
a karszalagot fölköti
a tagj'ira. Hol vagy. Hová
hová is indultál, öreg.
És mért mászik, mért araszol

a járdán ez a bú-tömeg
a forgalom. Hová forog
a főtött bérházakat mért csodálja.
Hová indulnál, öregem.
Piszkos barack
cper
cseresznye
málna.

(2. Prosa.)

Ugyanúgy jönnek, a legtöbb mégis, a legtöbb a Mennyekbe jut, és ugyan-
úgy jön, az apám kalapjában, s az én farmeromat viselik, kék, barna, hal-
vány, *érzelmes fodrait* tehát, és kicsit gyanús mindegyik, mint a bennünk
rekedt esővíz. Ijedt, vagy óvatos és szegény és vágyakoznak, csúszkálnak
be a közértbe a hó tetején.

Ne felejtse el majd a citromot.

Citromot venni, öreg, ne felejtse el.

Szeptember végén

Petőfi Sándor-variáció

Virágok mozdulása lenn a völgyben –

– az ablakban: falombok szárnyalása –

Látod a téli világot, a messziségben –

– a hegyekben hópelyhek egyhangúsága –

Szívemben még: tiszta és izzó fényesség –

A magasban: madár-szárny-csattogás –

De látod: ezüstös csillogásod a hajamban –

A hajamban: mind-sűrűbb ezüstös csillogás.

Falombok hullása, elmúlása; virágok haldoklása.

Bőrömmel érzem a bőröd – tenyeremben – *lüket* a tenyered –

Homlokom, arcom – még öledben őrzöd –

Ujjaim még együtt remegnek veled – de holnap:

– akárha fagallyak zörrenése – elapadhat bennük tested lobogása

A magasban: nagytestű madarak lusta lebegése – a magasban:

Vércsevijjogás – apránként árad szét az elmúlás egyhangúsága –

Csendesen szétárad az egyhangú pusztulás.

KIÁLTS FEL! – mondom – s csak suttogok magamban –

– monoton dobogás – dübörgő szárnycsapások –

Testemben őrizem minden vágyakozásod – s testedben őrzöd testemet:

– dübörgő szárnycsattogások – monoton dobogás –

Kezemmel kezedet kulcsolom – különös vércsevijjogás –

–: ha kialszik már a fénysugár szememből: –

–: ha kilépnél megtört tekintetemből: –

Szavam vigyáz majd és kíséri léptedet, – akár a lélegzeted –

Ballada

Tamkó Sirató Károly-variáció

A megnyitott testű asszonynak lányai vannak –
A habfehérhátú lányoknak fiaik vannak –
A balta-öklű fiúknak szeretőik vannak –
A simavállú szeretőknek vágyaik vannak.

A vágyak kószálni indulnak az éjjel –
A szeretők szeretni indulnak az éjjel –
A fiúk ölni indulnak az éjjel –
A lányok temetni indulnak az éjjel.

Az átlátszó víz, megzavarosodik –
A tiszta tekintet elbizonytalanodik –
A szerelem: darabokra török –
A szétesett mozdulat, porba lehullik.

Kékes-szürke köd: ennyi a hajnal –
Különös árnyék: ennyi a hajnal –
Metsző-hideg szél: ennyi a hajnal –
Szomorú borzongás: ennyi a hajnal.

A szerető: nem szeret már –
A vágya szunnyad, nem kószál már –
A fiú alszik, nem gyilkol már –
A leány hallgat, nem temet már.

Az asszony áll a hajnali szürkességben,
sorsát siratja és szeretteit,
miközben a teste:
csöndesen megfehéredik.

Városjárás, rehábl

Az Örök Elvarratlan – avagy – Írás egy varratra, mim VAN

„A városjárás rehabilitációja” – de félreütöttem, és rájöttem közben, mi rejlik e tévesztésben, pro girbe, pro gurba, a látszat, akár ha téveszmésen járnék egy várost, egy elnyűtt város, ütött negyed is több egy jó könyvnél akár, ezt mondtam, valami legalább történik, nem az, hogy velem történik, nem is az, hogy valami, nem az, hogy valami velem, nem az, hogy valami történik velem, vagy bárhogy legyen cikcakkja, hanem, hogy, s ez is volt az, hogy KASSÁK LAJOS, valami történik valakivel, s ez egyszercűn egy pontból s több pontból látható, ahogy a lélek a Szent Kapuór elébe feljut és nevet, és mit nevensz, lelkecském kérdésre azt felelheti, hogy azok ott lent engem még mindig operálnak, hát ilyen az a városjárás, pro és kontra és nem cikk, talán, a nem-is-nézőjénck, nem valami, nem én és nem is történés. Csak VAN. Kiugratott kisbetűk a nagybetűelegyből, vagy fordítva, és a könyvek, egy kocsmában valaki mondta, ő megérti, miért nem olvasok „annyit”, hiszen annyit olvastam, ezerháromszáz ívet fordítottam, az csaknem harmincezer gépelt oldal, elolvastam ívek százát, hogy cikkeket írjak róluk, jav., róluk, a félreütést meghagyom, most azért, mert rádiózni jobban fáj a hasműtőtem helyének, mint a szépérezékemnek a hibahagyás. Meg amit készültem, gyerekkor-éveken át, olvastam, le akartak beszélni róla, minck csinálom, de ugyanígy ki akarnának beszélni mindenedből, a városjárás is ilyen. Kik s mi végre, kérde, persze. Hát senki és semmire, mert minden oly merő és tiszta képzelmény is, mintha te magad lennél „hibás” – vagy mintha te magad lennél csak, más senki, olyan egyedül, hirtelen –, minél több szem pontját érzékelni véled, nem csillagok ők, ők az elegy nagy mennyiség, melyből jelentéktelenebbre vett igény látszatával a kopott és ütött negyedeken, melyek reháblija nem a csinosra festés, jársz. Rád se szorulnak; minck van nekik, hogy autó fellök s járdaszélükre buksz, vagy vizezettnek ítéled a cseresznyét, kelletlenek a vodkát, a bort másutt innád, és mégis itt iszod, és krumplit s annyira gyéren kapható nézegetős-könyveket onnét cipelsz haza. Mióta volt, például, sérved, nem tudod; majdnem elaludtál egy magas-lépcsős ház egyik ajtómélyedésében a lekoptatott kőszegélyt érezte arcod,

másnap kezdted a cikcakk-reháblit előlről, de már téged kellett reházni, rehabilitációd kórház lett hamarosan. S mégis! Mint Elza feküdtél, vagy mint Elza Férje, rohantál fel a csiszatolt-síma-szegélyes lépcsők álmárvány pirosasán, vagy az éjszakai utcán éppenséggel KASSÁK LAJOS...! ez volt; s nem repültek személyi igazolvány, jav., igazolványok v. igazolványszámok v. személyi számok v. elrontott számítógépek adatai, nem, mentél, bár évszakod igazából a nappal. Ha azt a sok nappalt össze lehetne mind tolni, mint nagy ágyat, és az éjszakákat leveskockában, még ha dobnának is veled egytől-hatig hasmenést, le lehetne aludni! Ott vitorlázol dagadó nikkeleddel, te, sovány árbo, ahogy megálltál, KASSÁK Lajos, a tükör előtt a plaszttron ragasztással a hasad alján az üvegeccs tükörben, ilyen volt, látható voltál, bár nem nézted magad; majd magányosan heverted végig a napot, fel-lábadozva, kórtermedben, és mint a csavargás, a legjobb, az volt, olyan volt; nincs veszteséged, türelem csak, vissza fogsz tért, reháblin, mely mint régi közlekedő szerszám, a legközebb verebek közt fogsz menni legtítkebb Főmedvéddel, ki annak a tájnak a varrottja, s varrva vagy te is már, ez, mondja Nem Képlet Lényed, az, ami összetart minket, míg: a cérna.

Kis dal

Megmütve, örülök: feketem oldalt,
vagy ülhetek és gépelhetek: új dalt,
mindennel van ily vesződség: amíg
tart,
jön úgyis, mit: test-lélek nem gyanít
majd.

Nem is gyanít majd,
nem is tanít majd,
valami így hajt,
hogy nekiülj és gépeld
ezt a kis dalt.

Kört jár a dal: hogy időd ne
fecséred,
varrott medvéd biztatott: ne te
férceld,

szól a dal ekképp,
rugalmerevség
tér vissza, kegyképp,
sok-képp vagy egy-képp:
ez az életm-mű, a

Főmedvéd mondotta: fontos: ne
képzeld...!
sérvvel érvelsz: a *dédelg* csupa
szédelg!

Marad: a hű tét,
mi az: a mütét,
a szike: hűsét
neked-hasítja, varrott
vagy, s ébren-alva: hallod.

Ki nem hallod, hogy kopog itt: a
dálnok,
hogy kopog majd az eső is: fejére,
visszalátogat: Sebészét elérje,
ránevessenek: a mű-tét helyére:

természetes tét!

Álom helyett álom

– Mi van szakikám, mér nem alszik?

A kérdés valamikor éjfél tájt hangzik el a hatágyas szoba bal kettes páholyából, egyenest a Kanyó pacckjába, igen illedelmes, halk hangon, amilyenén nappal a hang gazdája még véletlenül se tud megszólalni. Ő maga is csodálkozik ezen; Kovács Géza vagyok-é, harminchét éves, tökösmelós, vagy a saját árnyékom? Megdörzsöli a szemét, nyitva van, megmarkolja a farkát, megkeményedett, akkor már elmúlt éjfél, kezdi kipihenni magát. De haragszik erre a fantomra, aki ülve fekszik az ágya végében, meg se mozdul, csak mereszi a szemét valahová, a félhomályban nem látni, éppen merre. Ha forgatná a szemét, meglátszana, akkor a fehérje villogna, annyira bevilágítanak a lámpák, a terep éjszakára reflektoroktól világos, ide is jut a szűrt fényből valamennyi.

Kovács Géza normálisnak tartotta magát mostanáig, és valóban páholyban érezte elfáradt testét, olyan ez a fekhely, mintha baldachinos ágy lenne, vastag kárpittal (az öccse kárpitos) redőzve, vastag tölgyfa oszlopokkal és mennyezettel (az öccse múzeumban dolgozott két évig, mielőtt visszament a KTSZ-be) de ez a kárpit mégse valódi. Fáradtság szőtte a súlyos anyagot (ami így már nevezhető bútorszövetnek) az is kétséges, hogy a fonalat miből nyútték-fonták (a kishúga textilgyárban szövőnő Pesten, a Soroksári úton, hiába csalják haza, nem akar jönni, addig amíg nincs egybe a stafirungja vagy nem talál férjet). A nyúttsege nemhogy csökkenne, de kezdi elszigetelni a világtól, és az idő éppoly megfoghatatlan képződménnyé válik, mint a tér, csak hétfőtől péntekig létezik ezen a kis helyen, ami azon kívül van, az mind elképzelés, óhaj, vágy, álom.

Amíg ez a városi munkás nem költözött a szobába, maradt volna a felekén, addig Kovács Géza nem regisztrálta sem az időt, sem a teret, úgy volt meg a világgal, annyit tudott róla, amennyi a létezéséhez elegendő, vagyis semmit.

Kanyó János a pusztá jelenlétével zavarja meg. Lefekszenek időben, úgy nyolc óra tájt, mint évek óta minden hétköznap és négy társuk azonnyomban húzza a lóbórt, ki oldalt fekszik, ki hanyatt, ki széttárva kezét-lábát, mint akik holtként kiterítettek a vízparton, minek ugrik a tengerbe, aki nem tud úszni, már ez a kérdésfeltevés is idegesítő, gondoltam én valaha a tengerre, úzásra, rühellem a vizet úgy, ahogy van, nem vágyódom elérhetetlen dolgok után,

talán valami holdkóros, boszorkányos képességgel bír az a városi gyerek, meg akar rontani, és ezt a legalattomosabb módon teszi: álomban. Éltek ilyenek minden faluban, a nagyanyám is mesélte, az ő ágya bűbajos volt, meglesték éjjel a temetőben, ahogy a szellemekkel társalgott, egykori játszótársnőivel, ki-be szólongatta a sírba, összekeverte nyugvóhelyükön, máshová fektette őket, agyonverték aztán egy éjjelen az ott kóborló

fekete macskát, néha kecskét mondott, és azon hajnalban holtan találták ágyában az ángyát, telisteli a teste kék-zöld foltokkal, a bal lába pedig eltörve pontosan ott, ahol a kecske, vagy a macska bal hátsó lábát elötörték a furkósbottal.

Dehát azt mondták, férfi boszorkányok nincsenek, sose voltak, ámbár az is lehet, ebbe a városi munkásba csak úgy berepül a rontás éjszakára, anélkül, hogy véglegesen átformálná, és ő maga tudna róla.

A legjobb mindenesetre úgy tenni, mint aki semmiről sem tud, tenni a hülyét, a tudatlant, az álmosat. . . Mért nem véd meg ellene az a nehéz anyag, az az aranyos-rojtos brokátszövet? Még egy réteg gondot, töpren-gést, terveket kellene köréje redőzni, amin nem hatolhat át, mert addigra elgyöngül a kutató nézése? Ha az anyósom anyja nem jönne vissza a kór-házból, hanem hamarébb elpatkolna, akkor a kamrát, amiben az ágya van, ledűthetnénk már a nyáron, és megkezdhetném a helyén az alapok ásását. Ha a feleségem vállalná a két gyerek mellett, a süldők mellett, a tyúkok mellett legalább ötven liba tömését, akkor meg tudnánk venni a téglát, a vasbeton gerendákat meg a béléstesteket. Ha az anyám nem sírna folyton a nyakamon, hogy szaladjak hozzájuk szombaton tetőt javítani, az ólak felőli részt aládúcolni, bevakolni, akkor lenne időm az alapok ásására. Ha a nagyobbik gyerekemnek nem lenne asztmája, ha a kisebbik csípőficama helyreállna a második operálás után, az asszony nem lófrálna otthon, hanem mehetne a gyárba pénzt keresni. Ha az anyósom nem azzal lenne folyton furt elfoglalva, hogy a részeges urát keresi a szomszéd falu kocsmájában, hanem főzne-takarítana a családjára, akkor az asszonynak több ideje maradna ránk. Ha az após nem inna folyton, azon a címen, meg mindenfajta cím nélkül, hogy minék strapálja magát, az a kommunista úristen úgyse szerzi vissza a földet az apjának, akit kulákként kapartak el valahol egy hortobágyi kényszermunkatáborban. Ha aztán már fedél lenne a fejünk felett, olyan szilárd, hogy nem kell attól tartani, ránk rogyjan, akkor itthagynám ezt a rohadt építkezést, többet nem feküdnék be ebbe a vaságyba és a boszorkányszemű holdvilágkörös hétszentséges városi melós csillagos éccakákon át nézhetné az anyja valagát, de nem az én szememet.

Csakhogy ez az idő még messze van.

– Maga se alszik – szólal meg Kanyó rövid várakozás után.

– Én tudom, hogy miért nem alszom – válaszol a társa – vagyis hát az az igazság. . .

– Hogy nem akar elaludni – mondta Kanyó.

– Erről van szó, de honnan a csudából tudta, maga. . .

– Csak úgy. . . gondoltam.

Persze, hogy nem akarok elaludni én se. Félek attól az álomtól, ami meg-int eljön, ami folytatódik avval, amivel tegnap abbamaradt, beöltözök a szerelésbe, derekamon a szíj, a biztosítóöv, bakancs, sisak, minden ne-héz, a bukósisak mennyire más volt a motoron, se nem látok, se nem hallok tőle, olcsón passzoltam el a két sisakot, legalább az egyiket meg-tarthattam volna, motorom úgyse lesz többet, kár lett volna tartogatni, így viszont elfolyt a pénz az utakon, benzinre, egy kicsit felöltöztem, habár a farmerral átverték, nem Lee az, csak rávarrták a cédulát, négyszáz fron-csival többet húztak ki a zsebemből,

mi van főnök, ha innen lecsik valaki, innen még senki nem esett le, ne bomlassza a szilárd közhangulatot, jöjjön csak félre, hogy is hívják, látom én magán, hogy intelligens, minden eshetőséggel számol, felméri a helyzetet, de nem kell mindent kiéleznem, én csak azt kérdelem, mért nem szerelik fel a védőkorlátokat, amikor azokat előírja a technológia, honnan veszi ezt a marhaságot, a munkavédelmi oktatáson aláírták velem, csak akkor mehetek a placra termelni, ha tehát fent vagyok, és bajom esik, ahogy mondja, a saját felelősségére, Kánya elvtárs, mert a korlátok ad egy, fent voltak, ad kettő, pontosan magának kellett volna azokat felszerelni, mielőtt dolgozik, hisz az első fázis azzal kezdődik, hát akkor megyek a korlátokért, hol találom, szó nincs róla, a raktárban, mert maga elfelejtette... ha avval szarakodunk, semmit nem termelünk, ha betartjuk az előírásokat, egyharmadával csökken a termelés, márpedig ugye szintén a piacról él, arról nem is beszélve, mennyire sürgetik az építésvezetőséget a lakások átadásával, a pártbizottság nem az állványzatot nézi, hanem azt, hogy mennyi sokgyerekes családot tudnak beköltöztetni az elmaradott tanyasi életmódból, cigányokat a vályoglakásokból emberi körülmények közé bhozni, mit nem ért ezen, hát látom, hogy okos ember, azért kérem, ne lázítsa a társait, ezek tanulatlan bunkók, a nevüket se tudják leírni, hiába van négy-öt elemjük, ha előírjuk nekik, íthagynak minket, mert ellenséget látnak bennünk, akik nem engedjük őket keresni, elmenni oda, ahol nincs akadékoskodás és a pénzükhöz jutnak, így kezdődik a műszak, otthagyja aztán a munkavezető, a terepmester, az biztos, ilyen igénytelen népet még nem látott egyrakáson, valamit talán mégis értenek a helyzetükből, mert leköpnék a mélybe, ott valakit ér, na és, ne járjon ezen a veszélyes terepen, gycpmesterek, nem egyebek, a műszó azt jelenti a nyelvükön, sintér, vagyis aki a kóbor kutyákat, veszett állatokat összefogdosta régebben, elvitte a dögöt a háztól, ezáltal viszont önmagukat minősítik, hát ahogy elnézlek benneteket, hasonlítotok a csavargó, gazdátlan, elbitangolt állatokhoz, de aztán ennyiben maradtak, a pusztá megjegyzésnél, mert tovább emelik, helyükre, a gerendákat, illesztik pajszerükkel a falakat, mondd már komám, legfeljebb egy romával kevesebb,

ne hidd, hogy én gonosz vagyok, mondja a terepmester a kantinban, ahol egy sört fizet neki, láttam egyszer egy fényképet, vagyis többet, képes újságban, Amerikában készült, felhőkarcolókat építenek rajta, és mit gondolsz, kik ugrálnak, futkosnak a nyolcvanadik emelet peremén, korlátok, övek nélkül, teljes biztonsággal, nem fogod kitalálni, indiánok, pertut ihatunk, mert erre a munkára direkt indiánokat vettek fel, akik a fák tetején, a hegygerinceken járnak, éles szirteken, amiről azt hittem, csak a filmekben van így, nem ismerik azok a szédülést, olyan még nem történt, hogy valaki leessen, egész családok vállalnak fel egy felhőkarcolót, ott tanul járnai a gyerek, azon vigyáznak egymásra, na és ha mégis, hát elősmerem, a cigányaink nem azonosak az indiánokkal, és nem is akrobaták, de éppolyan színesek és életrevalók, már megbocsáss,

ez még így se győz meg engem, ráadásul nem vagyok színes, majd leszel, a jövő nyárra úgy lebarnuasz a napon, meg nem mondja senki, nem közölünk jöttél, ami a színedet illeti, tény, hogy odafent máris barna len-

nék, ha nem sápadnék a félelemtől, lehetséges, azért marad fehér az arcom, mert kifut belőle a vér, ezt meg kellene kérdezniem valakitől,

valahogy így kezdődik az álom, bekopogtatok az orvoshoz, izzad a lábam, doktor úr, nekem sose izzadt, csúszik a bakancsban, azt érzem, kelt tésztában járok, pék volt maga azelőtt, fiam, dehogysis, hegesztőpisztoly voltam, lángot okádtam magam elé, akkor cseppet se csodálkozom, érthető, lefelé tartja a pisztoly csövet, nyilván azért, mert impotens, legközelebb, ha ilyen álmodik, nyúljon oda a feleségéhez és minden megoldódik, az se árt, ha lefekvés előtt nem felejt el vizelni, nem azt mondom, a járókelők fejére, szó se róla,

és a rendelő ajtaján kilépve a beépíthetetlen felső emeleten találja magát, indul feléje az óriás daru, hozza a következő szállítmányt, keresztgerendákat, T idomokat, U vasakat, de hoz E betűt, Y-t, H-t, L-t, viszont nem hoz Ly-t, nagy Ö-t, sem Q betűt, olyan lassan mozog a daru, ahogy elképzelni nem lehet, direkt csinálja, fél műszak, amíg velük egymagasságba ér, akkor figyelmeztető dudaszót hallat, síp, dob, gitár, szaxofon, valami baj lehet a fülemmel, szeretném megvakarni, megrezegtetni a külső füljáratot, a kisujjammal, de a kobakot lelakatolták, és a kulcsot egy vén banya őrzi odalent, és csak annak nyitja ki a műszak végén, aki jól viselkedett, teljesítette a normát, aki pedig elbliccelte, annak vasrostélyban kell, állva aludnia a banya által őrzött gyémántteremben, abban zuhanyozik, vacsorázik, alszik, és borotválkozik másnap reggel, amitől persze nem fog kényelmesen aludni, Kanyó eleve attól tart, milyen mereven tartja majd a fejét, hacsak nem fűrmölhet egy kis árkot a vaskazetta széles peremének a homokban, közeledik a daru gémje és terhe, mennyezetlapot hoz, vízszintesen és rajta valami hosszúkás, fehér, csillog a napsütésben, tocsogás, loccsanás, majd eléjük teszi: hatalmas fehér fürdőkád van rajta vízzel teli, benne meztelen nő szappanozza magát, énekel, dúdol, hosszú szőke haja a vállára tapad, cinye de ismerős az arca, hisz a Sebestyén Marika ez, annak van ilyen ártatlan kis pofája, eléjük kerül a kád, körbeállják a szerelők, a segédmunkások, műszakiak, nem jut hozzá közelebb, a testét jószerivel meg se nézte, nem látta, széttúrja hát két erős kezével a tömeget és mire odaér, a kádban egy kövér, szőke disznó fekszik, röfög, lábai az égnek, rúg-kapál, csapkod a pirinyó fülivel, farkával, és mintha röhögsélne,

most aztán clég az örömből, szétrebbenti a népet, mert ő ott a nagyfőnök, dologra, rusnya cigányok, a kádat pedig dobják le innen, mit szórakoznak, jól van főnök, engedelmeskedik egy szőrös-bozontos roma, ahogy parancsolja, nekirugaszkodnak többen is, de irtóra nehéz lett, oldalra billentették, felfordították, a víz nem folyt ki belőle sehova, az egész, akár óriás acéltömb, koporsószerű, tömör buga, mindannyian megfeszítik magukat, nyomják, alóla sikoly száll, egy nőnemű disznó sikolya, elsötétül előttük a nap, ki tudja, mitől, mert este lett, mert az erőlködéstől megpattantak a szemidegeik, el kell majd menjen szemorvoshoz, mondta a felvételét aláíró belgyógyász, mennyi ideje próbálják ledobni, hány órája, napja, éve, kinőtt a szakálla, most egy picit megemelték a terhet, alányomja a hosszú szakállát, hova lett a zsilettpengém, a kantinban nem árulnak, se bicskát, se tüt, és micsoda erős lett a szakálla, beléköltözött az ereje, de hány férfié, kibillenti egymaga a többtonnás bugát, ami sár-

gásan csillog, lehet, hogy arany, már a peremén áll, egy pillanat, és a súlypontja kilendül, repül, repül lefelé, megkönnyebbülnek, de nem csak ők, hanem az egész építmény, ez volt az ellensúly, enélkül a másik oldalra dől az épület, mint egy feje tetejére állított inga, ide-oda jár, a patkányok menekülnek, sebesen futnak le a létrákon a dolgozók, földrengést érzlelnek, négy lábon szimatolva rohannak,

már csak egymaga van fent, tépné a sisakját, de nem enged a lakat, tépné az övét, beragadt, bakancsába a szíj beleforrt, meddig bírja még a traverz, egyensúlyát veszítve, semeddig, nincs tovább, eldől, kifelé, a búzamezőre és maga alá temeti alkotóját.

S ezzel nincs vége.

Óriási eke jön, kiveti a földből, a rögök közül, még nem vetették el a búzát, épp feltápáskodna, amikor tehéncsorda közeledik, körülfonják, úgy mennek el, kikerülnek, egy szőke tehén megáll, az arcát nyalja, abban a pillanatban átváltozik a behemót állat és ott marad egy szőke kicsi lány, kézen fogja, kivezeti a törmelékek temetőjéből, mezőn mennek, átúsznak fölötte, egy kútnál megállnak,

húzzál vizet, mondja a lány, de fél közel menni a kávéhoz, mégis oda-parancsolja egy erő, azt hiszi, ha a rudat megfogja, a levegőbe emeli a gém, de nem, úrrá tud lenni rajta, s egyszerre hordónyi vizet húz fel, belehajol, hogy kiemelje, belenéz a kútba, lelát a mélység fenekére, kitágul, kiszélesedik a víz, már nem is fél tőle, hömpölyög körülötte a tenger, és

együtt ugranak bele ágszomszédjával, Kovács Gézával, prűszkölve kiúsznak a partra, ahol már ott az építőanyag, együtt kezdik a falakat felhúzni és dalolnak, nevetnek közben, milyen jó, hogy a felesége nagy-anya meghalt, a kamra helyén most már felépíthetik az új házat.

Ezeket fogja álmodni, a félelemből előre beleborzad, és ezért nem akar elaludni. Valami mást kell kitalálni az álom helyett.

Genezis

Az első napon

Kristóf néhány pillanatig a törődött bérház előtt ácsorogva ízlelgette a vállalat nevét, melyet az, egyik tartószög hiánya miatt, alácsüngő fekete cégtábláról silabizált ki. Morzsolgatta a betegesen sárga betűket, mintha azok színéből, formájából valami elengedhetetlenül fontos következtetést tudna levonni új munkahelyét illetően.

Az irodákat az első emeleten találta meg. Megnyomta a csengőt, mire néhány másodperc múltán berregés hallatszott, a zár engedett, az ajtó azonban szorult. Egy kisebb rúgás segített. Fél-aftomát.

Kristóf az eléje táruló látványról éppen készült megállapítani, hogy a folyosó alig fér el az irattároló szekrényektől, amikor egy petyhüdt újságcsomag – mintha csak büntetni akarná az előbbiekért – belcakasztott a bal lábába. E szerencsétlen találkozás következtében Kristófnak nem maradt ideje, hogy ko-reografálhassa a mozdulatsort és legalább némi eleganciát csempézhessen a repülés ívébe. A körülmények diktatúrája még annyi szabadságot sem engedélyezett, hogy a landolás helyét megválaszthassa, így félig beszorult egy irat-szekrény alá.

„Rossz kezdés” motyogta maga elé Kristóf, ám amint feltekintett, zavara és bosszúsága enyhült valamelyest. Békeperspektívájából ugyanis éppen két pompás ívelésű női lábra nyílt kitekintés, melyek egy íróasztal mögött foglaltak helyet. Lám, a távlatok mégis.

A lábakhoz tartozó további testrészeket ugyan nem tudta azonosítani, de az asztal felől szétáradó hangok azt sugallták, hogy a lábak tulajdonosa bőszen peccétel.

Kristóf, valami ide illő bókon törte még a fejét, amikor vélhetően a megígéző női lábak birtokosa, anélkül, hogy megtörte volna a peccételés ritmusát, így szólt:

– Kettes ajtó.

Aztán a peccétnyomó utolsó zuhanása és a szép női lábak andalító harisnyasurrogás kíséretében elvonultak Kristóf orra előtt.

– Öö... köszönöm – bizonytalankodott Kristóf, miközben kitornászta magát az iratszekrény alól.

Amikor megtalálta a mondott ajtót, ujjával halkán de határozottan végigzongorázott rajta, ügyelve arra, hogy a mutató-, a nagy-, illetve a gyűrűsujj egyenlő időközönként koppanjon a fehér deszkán. Válaszként egy fáradt tessék foszlányai türemkedtek át az ajtó hasadékain. Kristóf benyitott maga előtt terelgetve néhány makacsul kitartó hangtöredéket, hogy majd visszaszolgáltassa őket tulajdonosuknak, de mikor a szoba végébe pillantott, elképedésében minderről megfeledkezett.

Szabályos, szép formájú női felsőtest gömbölyödött az íróasztal fölé, a nyakon viszont egy fejformájú aktacsomó hajladozott.

– Foglaljon helyet – hallatszott az udvarias, de a parancs színezetét sem nélkülöző felszólítás.

Kristóf zavarodottan creszkedett egy közel eső székbe, s közben ügyetlenül felrúgott egy padlóvázát. A zajra az aktahölgy Kristófra emelte kerek, barna radírszeméit, majd azt mondta:

– Maga lesz tehát az új munkacrő. Látom, maga fiatal ember. Annál jobb. Nekünk is, magának is. Nekünk azért, mert törekvő és szorgalmas alkalmazottakra van szükségünk, míg magának nagyszerű alkalom lesz ez a bizonyításra. Úgy hallottam, már dolgozott hasonló profilú vállalatnál.

– Igen – válaszolta Kristóf, akiben lassan elcsendesedtek a megdöbbenés hullámai, és átadták helyüket a kíváncsiságnak.

– Helyes – biccentette meg a fejét aktaasszony, s így „hajfonatai”, a vékony indigócsikok, ideges zizegésbe kezdtek.

– A mi munkánk rendkívül fontos és alkotó része az osztársadalmi tevékenységnek. Feladataink súlya és komolysága elmélyült odaadást és magas szintű hozzáértést igényel. Ezért a mi vállalatunknál rendnek és fegyelmnek kell uralkodnia, mert dolgozóink csak így tudnak hozzájárulni az ügymenet eredményességéhez. Az ésszerűség követelményeinek megfelelően a vállalat minden egyes alkalmazottja alárendeli egyéni érdekeit a vállalat összérdekének, de ez korántsem zárja ki a dolgozók fejlődésének, önkitaljesítésének lehetőségét. De még egyszer hangsúlyozni kívánom, hogy mindez csak a vállalat perspektivikus céljainak szem előtt tartásával lehetséges.

– Ámen – bökte ki Kristóf.

Az aktahölgy nem vett tudomást a közbeszúrásról.

– Magának is meg kell szoknia az itt uralkodó, első pillantásra talán túl szigorúnak tűnő légkört. Mindezt azonban az ésszerűség diktálja így. Itt nincs helye rendbontásnak, devianciának – Kristóf halk füttyentéssel adózott a szó misztériumának – nem lehet fennakadás a munkában. Magának én leszek a közvetlen főnöke, munkájáról nekem tartozik elszámolással, de gondjaival és problémáival is forduljon nyugodtan hozzám. A vállalatnak azonban nem én vagyok a vezetője, hanem doktör Szkriptura, de őt – és itt némi ellágyulás keveredett az aktahölgy hangjába – csak a legfontosabb ügyekben szabad zavarni.

Aktaasszony rövid szünetet tartott, valószínűleg gondolataiba mélyedt, mert a homlok helyén összefutottak a gépelt sorok, s ez még inkább kiemelte a szavakban megbúvó helyesírási és gépelési hibákat. Aztán ismét megszólalt:

– A mi munkánk rendkívül fontos és alkotórésze az osztársadalmi tevékenységnek. Feladataink súlya és komolysága. . .

Kristóf éppen a hölgy értésére kívánta adni, hogy nem óhajt kételkedni az elhangzottak súlyában és komolyságában, de mindezt elég volt egyszer is hallania, amikor nyílt az ajtó és egy ősz hajú, ősz szakállú öregember, botjára támaszkodva betepegett a szobába. Köszönés nélkül elhaladt Kristóf, majd aktaasszony mellett, odacoszogott a fal tövében tornyosuló irathegyekhez és azokat kezdte el babrálni.

Ez az intermezzo mintha aktasszonyt is visszaterelte volna a rendes kerékvágásba, mert így szólt:

– Még valamit. Ezen az osztályon maga lesz az egyetlen férfi munkacrő, a kollégái kivétel nélkül nők. Tanácsolom, ez a kísértés ne csábítsa rossz útra.

– Én csak magácskát akarom elcsábítani – röppentette fel a mondatot Kristóf, de legszívesebben rögtön utána is kapott volna, mert érezte, hogy milyen erőltetett.

– Ne pimaszkodj velem öcsém – csattant fel Kristóf meglepetésére az öregember – a saját érdekében mondom.

– Hagyja el, tata – legyintett Kristóf – amúgy is snassz volt.

Aktaasszony megzizegetté indigóit és Kristófra nézett.

– Minden további információt holnap fog megkapni a közvetlen munkatársaitól. Problémája, kérdése van?

– Mondja asszonyom, mit csinál, ha szeretkezés közben elszakadnak az indigói?

– Mondtam neked te pokolfajzat – ordította az öreg – az előbb figyelmeztettek, hogy ne beszélj hülyeségeket.

– En is érzem tata, hiszen miért *pont* szeretkezés közben? – mondta Kristóf.

Aktaasszony homlokán ismét összefutottak a gépelt sorok, látszott, erősen tépelődik valamin:

– Kérem, nem egészen értem az indigó szó maga által sugallt jelentését. Biztosan valami jasszkifejezés. Ezúton kérem meg, hogy a jövőben tartózkodjék ezekről. Most elmehet, nincs több szükség magára.

Kristóf felállt, megindult az ajtó felé, s e rövid promenád alatt arcvonásait az általa legelőnyösebbnek vélt konstellációba rendezte, s ekként fordult vissza a félig nyitott ajtóból:

– Még valamit. Felhívnom a figyelmét homloka legfelső sorára. Javíttassa ki. A kifejezés valószínűleg úgy hangzik helyesen, hogy üzleti pánik. A pánik szóban azonban fel vannak cserélve a magánhangzók. Ez a legfeltűnőbb.

A homlokon ismét összefutnak a sorok. Az öregember eszelősen rázza a botját.

A második nap

reggelén Kristóf korán érkezett az irodába. Rajta kívül csak egyvalaki tartózkodott a szobában, legalábbis ezt valószínűsítette az egyik asztal irattornyain átszűrődő lámpafény. Kristóf befütyörészett az irathalmaz réscibe, hiszen az udvariasság legelemibb szabályai is úgy kívánták, hogy mihamarább megismerkedjék közvetlen munkatársaival. Társas lény volt.

Válasz azonban nem érkezett az irattorony mögül. Így Kristóf néhány jól irányzott, crötéljes csapást mért az iratvár legsebezhetőbbnek vélt pontjára. Rövid, de megfeszített munka után fejét sikerült bedugnia a maga készítette papírkalodába. Egy, a számsorok mélyéről felrvedező szempárral találkozott, melyből előbb meglepetés, majd döbbenet sugárzott. Látszott, hogy a szempár birtokosa mindaddig mit sem vett észre a körülötte dülő pusztításból, most azonban minden kétséget kizáró bizonyossággal döbrent rá, hogy a környező világ rendjét orvul megbolygatták. Egy hivatalbéli assasino.

– Hogy képzeli ezt... ilyen... ilyen hallatlan pimaszságot – sziszegte a felbőszült nőszemély.

Kristótot már nem is érte váratlanul, hogy a hölgy fogai helyén kék itatósnégyszögek meredeztek. De nem is lett volna ideje csodálkozni, mert az itatósfogú hölgy, szelédnek semmiképp sem mondható mozdulatokkal, az ő fejét próbálta kiteszkolni nehezen bevett hadállásából.

Kristóf nem esett kétségbe, egy ruganyos mozdulat, s máris fenn termett a szemközti íróasztal tetején, s innen zúdította reggeli jókívánságait az itatósfogú hölgy fejére. Az attrakciót háborzongatóan ritmustalan lábdobogással kísérte.

Ekkor kivágódott az ajtó és egy terebélyes hölgy gurult be a szobába. Tudomást sem véve Kristóf mutatványáról, odagördült az egyik íróasztalhoz, körülfolyla a széket és beletemetkezett az irathegyek egyikébe. Jelenés volt.

Kristóf ernyedten topogott az asztal tetején, amikor megérezte, hogy a kövér nő sanda oldalpillantása csiklandozza a térdét, majd egyre lejjebb csúszik, egészen a cipőjéig.

– Az eferkétezerhuszonnégyes! – hangzott fel az üvöltés, és abban a pillanatban a kövér hölgy, súlyát meghazudtoló gyorsasággal, átviharzott a szobán rávetette magát Kristóf bal lábára, s míg egyik kezével ezt püfölte, a másikkal egy iratesomót próbált meg kiszabadítani Kristóf lába alól. Mikor a kísérlet sikerrel járt, a kövér hölgy keblére ölelte az iratesomót és sírásba csukló hangon döngicsélt:

– Az eferkétezerhuszonnégyes... az eferkétezerhuszonnégyes – majd a hang agresszívvé vált és fortisszimóban zúdult az íróasztal tetején álldogáló Kristófra.

– Maga gazember... maga sátánfajzat... liliomtipró... maga... – de nem tudta méltóképpen befejezni, mert a szokatlan erőfeszítés no meg az átélt izgalmak következtében ájultan esett össze. S volt detonáció.

A szoba iratoktól szabadon maradt hézagait, jelenlétükkel betömködték Kristóf munkatársnői. Ketten-hárman az eferkétezerhuszonnégyes aktát vették gondozásukba, a többiek – akik őszinte bánatukra megfosztattak a közvetlen beavatkozás lehetőségétől – nyakukat nyújtogatva, feszülten várták az eredményt. A kövér hölgy hamarosan magához tért, sőt láthatóan visszanyerte erejét, mikor társnői közölték vele, hogy az eferkétezerhuszonnégyesnek nem esett komolyabb baja. S a megkönnyebbülés sóhaja mint kisebb szélvihar.

– Elnézést... gondolom ez egyike a legfontosabb iratoknak... – próbálkozott Kristóf, még mindig az asztal tetejéről. De a szavak akadálytalanul gördültek alá a tárgyakon és eltűntek az aktahegyek között.

Ekkor Kristóf szétpattanó türelmének foszlányai rátekeredtek a kövér hölgy végtagjaira és rángatni kezdték a hatalmas testet.

– Ide figyeljen, maga ostoba némbor, nekem az az aktafejű teremtmény azt mondta, hogy maguktól megtudom a feladataimat. Ne szorakozzanak velem, én dolgozni akarok, azért jöttem ide.

– Ki mondta ezt magának? – préselte ki magából két oldottabb struktúrájú rengés között a természetes asszonyosság.

– A maguk főnökasszonya, akinek aktából van a feje – válaszolta Kristóf jóval csendesebben és elengedte a kövér nőt, látva annak megcél nélküli érdeklődését.

A testes amazon egy ideig partra vetett hal módjára tátogott, majd éppolyan haraggal förmedt Kristófra, mint az eferkétezerhuszonnégyes akta esetében:

– Ezt a pimaszságot... Ez hallatlan... maga otromba fráter!

Majd Kristóf nem kis meglepetésére, szagatott kuncogás tört fel belőle.

– Még hogy aktafejű... nahát, ilyet kitalálni... halljátok ezt, lányok, azt mondta az Erzsire, hogy aktafeje van, nagyon johoó... aktafejühüü... – az utolsó szavakat már leplezetlen vihogás kísérte. Majd a kövér hölgy ismét elkomorodott, s arcát csak itt-ott dudorította ki az elfojtott kuncogás. Látszott, nem tudja eldönteni, hogy a felháborodás vagy a nevetés zabláit engedje szabadjárta. Végül a felháborodás mellett döntött.

– Hát ide figyeljen, fiatalember! Mi itt mind becsületes, sokat látott asszonyok vagyunk, akik életünk nagy részét tisztességes munkával töltöttük el,

és nem értjük az ilyen ostoba vicceket. Maga egyrészt munkánk komolyságát akarja megszentelteleníteni, másrészt mélyen tisztelt főnökasszonyunk becsületébe akar belegázolni hülye élceivel.

– Miért, maga szerint milyen színű haja van az ak... a főnökasszonynak – szakította félbe Kristóf az asszonyosság előadását.

– Szőke, fialemler, lencsőke. Most pedig azonnal hagyja el a helyiséget, mára már elégünk volt magából – utasította Kristófot, s orra a ritka határozottságtól levált megszokott helyéről és ideges táncba kezdett néhány centire a fialemler arcától.

Kristóf a folyosón aktaasszonyba botlott, s úgy rémlett neki, mintha most már nem tudná elolvasni az arc gépelt sorait, és az indigószálak is vékonyabbnak, s világosabbnak tűntek.

A harmadik napon

Kristóf csak délben ment be az irodába. Belevetette magát az egyik üres székbe, lábait keresztbe tette az íróasztal tetején és rágyújtott.

A szobára települő csendet csak az aktáikkal foglalatalkodó kolléganők megszézésé törte meg, akik néha köhintettek egyet-egyet, Kristóf cigarettájának orrukba akasztkodó füstjétől. Idill báránfelhőkkel.

S egy könnyű szoknyasuhogás, amint megkavarja a mozdulatlan levegőt.

A harisnyák ismerős surrogása, villant hirtelen a fialemler agyába. Ahogy a hibátlan ívelésű lábakra tekintett, be kellett látnia, hogy az a pár perc ott az iratszékény alatt mégsem volt olyan kellemetlen. A lábához tartozó további testrészekben akkor nem volt módja gyönyörködni, annál nagyobb élvezettel tette meg ezt most.

Fokozódó érdeklődéssel figyelte a hosszú, szőke hajú lányt, amint átsuhant a szobán és leült az ablak előtti írógéphez. Maga elé tette az eddig a hóna alatt szorongatott aktát, lány pillantással megcírógatta, majd ujjai heves futamokba kezdtek a klaviatúrán.

Kristóf egy ideig tétován bámulta a lányt, aztán felállt, elnyomta a cigarettáját és odasétkált az írógépasztalhoz. Néhány pillanatig azon munkálkodott, hogy minden ízében a magabiztoság látszatát keltse, kimódolta a szituációhoz szerinte leginkább illő testtartást, magában már az első mondatok intonációját próbálgatta, mikor az egész mesterkedés váratlanul összecsuclott, és Kristóf hangszálain mindössze egy krakogásszerű *hm* tudta feltornáznia magát. Pár pillanatnyi néma küzdelem után Kristóf azonban mégiscsak úrrá lett az önállósodni igyekvő szavakon, és méltóságát visszanyerve kibökte az első mondatot:

– Azt hiszem, kisasszony, mi szemtől szembe még nem találkoztunk, de lábtól szembe már ismerjük egymást – mondta és kényszeredetten felnevetett.

A lány ügyet sem vetett rá.

– Tudja, én vagyok az az új munkaerő, akit két napja ön olyan készségesen útba igazított. Még csak rövid ideje dolgozom a vállalatnál, de máris olyan kellemes meglepetésben lehet részem, hogy ilyen csinos kolléganóvel hozott össze a sors, mint ön és... – Kristóf elhallgatott, mert az írógép fölé hajló szőkeség még mindig nem mutatott semmi hajlandóságot, hogy megszüntesse a kommunikáció kínos egyoldalúságát.

Villantak viszont alattomban a kolléganők pillantásai. Szerény Hollywood volt ez nekik.

Kristóf egy hirtelen elhatározással felült az írógépasztal szélére, s a továbbiakat már a szőke lány finom metszésű profiljához intézte:

– Na jó, hagyjuk ezt a hülye udvariaskodást? Már harmadik napja vagyok itt, de még mindig nincs a leghalványabb fogalmam sem arról, hogy mit is kell majd csinálnom. Nos, azért mondom ezt el önnek, mert éltet a remény, hogy esetleg abban a szerencsében részesülök, hogy az ön munkatársa lehetek...

A lány ujjai valamivel türelmetlenebbül kopogtak az írógépen. Démoni futam.

Kristóf némileg kedveszegetten folytatta:

– Persze ez nem is olyan égetően lényeges, az viszont annál inkább, hogy maga roppantul csinos, ezért szeretném, ha ma este elhívhatnám valahová vacsorázni, azután pedig...

Ekkor anélkül, hogy a lány feje megrebbent volna, ajkai szétnyíltak mint a pillangó szárnyai és felröppentek a levegőbe. Egy ideig tanácstalanul köröztek Kristóf körül, majd megtelepedtek a vállán és így szóltak:

– Mivel a rendelés sztorón lett, az árut természetesen ki fogjuk szállítani...

– Hát persze, persze – motyogta Kristóf a vállára sandítva – de én nem erről beszéltem.

– ...a vevő nyissa meg a differend payment akkreditívet váltóval fedezve...

– En tudom, hogy ez nagyon fontos dolog, de azért nem szentelne nekem is egy kis figyelmet? – kérdezte Kristóf most már ingerülten.

– ...tekintve, hogy a fizetési kondíció vinkulált okmányos inkasszó, az árut...

– A fészkes fenébe azzal a kasszával, vagy mivel!

– ...közvetlenül feladjuk a vevő címére és rendelkezésére, mivel így a...

– Hát de figyelj, ma este elmegyünk vacsorázni, mert az ilyesmi neked biztos imponál. Azután pedig felmegyünk hozzám...

– ... a speditőr eliminálható és a vevő akadálytalanul túllépheti a kontingenst...

– ... és a szeretőm leszél!

Ekkor a lány lassan Kristóf felé fordította az arcát és bizonytalanul azt mondta:

– Dehát én doktor Szkriptura szeretője vagyok, és ameddig nem kapok új, írásbeli utasítást...

Kristófból elementáris erővel tört fel a düh, s az asztalon legközelebb fekvő iratsomó már repült is kifelé az ablakon.

Pár pillanatnyi dermedt csend után Kristóf kolléganői felugráltak helyükről, s visítózva rohagnálni kezdtek a szobában. Esemény sikeredett. Csak a szőke lány ült továbbra is mozdulatlanul az írógép előtt.

Kristóf elindult az ajtó felé, ahol a hangzavar miatt besiető aktaasszonnyal találkozott. Arcán tovább halványultak a gépelt sorok, az indigószálak ismét világosabbnak tűntek.

A negyedik napon

amikor Kristóf belépett az iroda ajtaján, kandi pillantások kereszttüzébe került. Kolléganői rá-rásandítottak, majd sokat sejtetően összemosolyogtak. Megélnékült a köz. Csak a szőke lány ült a helyén ugyanabban a pózban, ahogyan Kristóf az előző napon magára hagyta.

A fiatalember egykedvűen leült és szórakozottan belelapozott az előtte heverő aktába. Kis idő múltán egy kéz súlyát érezte a vállán.

Mikor felnézett, egy terjedelmes férfit látott maga előtt. Lehessegette a vállára nehezdedő tenyercet, s közben felfigyelt arra, hogy a férfi felsőtestét a nyaka teljesen esetlegesen kapcsolta össze a szokatlanul nagy fejjel, s így Kristófnak az az érzése támadt, hogy a komikusan imbolygó jószág alá fog gördülni a helyéről.

– Doktor Szkriptura vagyok, a cég igazgatója... mondhatnám *menedzsere* – szölt nyomatékkal a férfi, de nem pöre dölyf volt ez részéről, csak éppen pár lépéssel lemaradt mögötte a jó alkalmazott, ki egy strucc tollal legyezte a nagy férfiút. Lett is szemöldökráncolás. Aztán a toll cnyhet adó suhogását érzékelvén Doktor Szkriptura folytatta:

– Azért jöttem fiatalember, hogy megérdeklődjem, miként érzi magát nálunk?

– Ami azt illeti... – kezdte volna Kristóf, de a férfi rá se hederített.

– Úgy tudom, már negyedik napja dolgozik nálunk, így minden bizonnyal túlesett az akklimatizálódás nehézségein, kezdi megszerezni a munkájához nélkülözhetetlen ismereteket és tapasztalatairól is be tud már számolni.

– Hát éppen ez az... – szólalt meg ismét Kristóf, elterelve az arcához közelítő strucc tollat.

– A mi vállalatunknál már régi tradíció – folytatta doktor Szkriptura, tudomást sem véve a közbeszólásról –, s ez az én személyes véleményem is, hogy az emberekkel, gondjaikkal, problémáikkal fokozott mértékben kell törődni.

– Na, látja... – próbálkozott megint Kristóf, de újfent eredménytelenül.

– A mi munkánk rendkívül fontos és alkotó része az osztársadalmi tevékenységnek. Feladataink súlya és komolysága...

Kristóf számára ismerősnek tetszett ez a szöveg, de nem volt kedve az emlékei között kutatni, s különben is feladta a kísérletezést, hogy párbeszédé változtathassa doktor Szkriptura monológját. Figyelmét mindinkább a jeles férfiú hasa, vagyis a terjedelmes aktaköteg vonta magára. A látvány nem lepette meg, sőt kifejezett érdeklődéssel mustrálgatta az idomot, miközben a szavak csak zubogtak a fülébe:

– A mi vállalatunknál már régi tradíció, és ez az én személyes véleményem is, hogy az emberekkel, gondjaikkal, problémáikkal fokozott mértékben kell törődni és...

Kristóf közben doktor Szkriptura színes nadrágtartójával kezdett el foglalataskodni. Megfeszítette, mint az új húrját, majd elengedte, s a nadrágtartó tompa puffanással csapódott az aktacsomónak, amiből apró porfelhők szálltak fel. Virtuóz ujjgyakorlat.

– ... az emberekkel, gondjaikkal, problémáikkal fokozott mértékben kell törődni, mert a mi munkánk rendkívül fontos és alkotó része az osztársadalmi tevékenységnek. Feladataink... – hallatszott most éppen az asztal alól, mert Kristóf ez alkalommal a kelleténél erősebbre feszítette a nadrágtartót, s a nagy amplitúdójú rezgés nem maradt következmények nélkül. A strucc toll szapora bólogatása abbamaradt, a legyezési előadó bénultan pislogott.

– ... az én személyes véleményem is, hogy az emberekkel, gondjaikkal, problémáikkal fokozott mértékben kell törődni. Ezért úgy gondolom, mindkettőnk számára nagyon hasznos lenne, ha holnap reggel nyolckor felkeresne az irodámban. Elsősorban a maga érdeke kívánja így.

– Ó, az én kis érdekeim, mily sok szív csücskébe fészkeltek be magukat. – szolt Kristóf, s búcsúzóul néhány aprót boxolt az aktahasba, elegánsan kitérve a felgyűrűző porfelhők útjából.

Doktor Szkriptura arcán mintha megdöbbenés jelai lettek volna észlelhetők:

– Tréfás, határozottan tréfás – mondta göcögve, majd kikacsázott a szobából. A struccotll lengedezett serényen.

Röviddel ezután aktaasszony érkezett, akinek már majdnem volt valami emberi az arcában és az indigók is enyhén szőkésnek látszottak.

Az ötödik napon

Kristóf hajnalban ment be az irodába és belevetette magát a munkába. Módszeresen dolgozott. Szobáról szobára járt és egymás után bontotta le az aktahegyeket. Minden szekrényt feltúrt, minden dossziét kinyitott. A padlót már térdmagasságban borították az iratok, összekeveredve, egyik a másikba gabalyodva. Kristóf alaposan feldúlta aktaasszony szobáját és nem kímélte a folyosón álló iratszokrényeket sem. A tetterő amint buzog.

Kristóf felment a második emeletre, doktor Szkriptura szobájába és éppen neki kezdett az átalakításnak, amikor valaki kopogtatott az ablaküvegen. Kristóf csak nehezen ismerte fel a lebegő alakban az első napon látott öregembert.

– Siethetél volna jobban is – dohogott az öreg, amikor Kristóf kinyitotta neki az ablakot, és végre talajt ért a szobában. – Hiába, fáraszt már ez a repkedés.

– Jól van tata, fújja ki magát egy kicsit.

– Neked nem vagyok tata, te szemtelen kófic – csattant fel az öreg – az ilyen alakoknak én nem vagyok tata.

– Jól van, na, most mit sérteget – mondta Kristóf, de egy cseppet sem orrelt meg a zsörtölődésért.

– Még hogy én sértegetlek, te, pernahajder. Cifrábbakat is megérdemelnél amilyen félnótás vagy. Én meg pazarlom rád a drága időmet, pedig nem szolgáltatál rá. Már az első napon is figyelmeztettelek, de te nem hallgattál rám. Megmondtam neked, hogy ne kezdj ki ezekkel, de te csak mentél a magad bugyuta feje után. Egymás után csináltad a nagyobbnál nagyobb ostobaságokat, ráadásul ezzel a mostanival akarod tetézni.

Az öreg, botjával, végigpásztázott a földön szerteszét heverő aktákon.

– De én... – kezdte volna Kristóf.

– Hallgass! – förmedt rá az öreg – a baj az, hogy már én sem tudok rajtad segíteni. Eridj, aztán jól nézd meg magad egy tükörben!

– De tata...

– Mondtam, eridj és keress egy tükört! – azzal az öreg felemelkedett és kirepült az ablakon.

Kristóf egy ideig a nyitott ablakra bámult, majd lezötytyent egy székre. Közben furcsa zizegést hallott. Idegesen tapogatta meg a testét, s a zizegés

felerősödött. Kristóf kirentott a mosdóba, s elképedve bámult a tükörbe. Testének szinte teljesen eltűnt a harmadik kiterjedése és akárhogyan forgott a tükör előtt, csak azt láthatta, hogy testrészei már majdnem síkba rendeződtek, a végtagjai elvékonyodtak, leginkább egy-egy szalaghoz voltak hasonlósak.

– De hiszen ez... olyan mint valami... – kiáltott fel – csak nem... Kirohant a mosdóból.

Az ajtó előtt éppen beleütközött doktor Szkripturába és aktaasszonyba.

– Úgy látom, nincs abban az állapotban, hogy ma bejöjjön hozzám. Holnap azonban feltétlenül jelentkeznie kell nálam – mondta doktor Szkriptura valami megható melegséggel a hangjában – nincs más választása.

Aktaasszony egyetértően bólogatott, s Kristófnak úgy tűnt, egy egészen csinos sötétszöke asszony néz rá, akinek arcán elkenődött a festék.

A hatodik napon

Kristóf lehorgasztott fejjel lépett be az irodába. Leroskadt a székére és kifejezéstelen szemekkel bámult a levegőbe. Kollégái szokatlan élénkséggel pusmogtak és leplezetlenül őt vizslatták. Megbolydultak a drága lelkék.

– No, gyere kölyök – hangzott fel Kristóf mellett egy ismerős hang. Az öregember állt ott, botjára támaszkodva.

– Ne ellenkezz, most már semmit sem lehet tenni.

Kristóf megadóan felállt és elindult az öreg nyomában, végig a folyosón. Elhaladva a mosdó mellett, benézett a nyitott ajtón és egy pillantást vetett a tükörbe. Nem csodálkozott azon, amit látott. Gépelt sorok futottak végig az egész testén.

A folyosó végén ott állt aktaasszony üdén, lenszökén és csinosan, mellette doktor Szkriptura mosolygott kedélyesen. A strucctoll, mint győzelmi zászló, lobogott.

Amint elérték a legnagyobb iratszekerényt, az öregember kihúzta a legelső fiókot és rámutatott:

– No, szállj be öcsi – mondta csendesen.

Kristóf bekászálódott a fiókba. Az öregember kezdte előírászerűen összekötözni a szalagkezeket, s lábakat, mikor Kristóf hirtelen felült és doktor Szkriptura felé fordult:

– Még azt mondja meg nekem, hogy miért pont ma?

– Tudja... Isten is a hatodik napon – mosolyodott el szerényen doktor Szkriptura.

Kristóf egy megkönnyebbült zizegést hallatva visszahajtotta fejét a fiók me-lyére.

KEMENY LÁSZLÓ

A szocializmus valóságának és fejlődésének néhány kérdéséről

A szocializmus valósága és fejlődése mind gyakorlati, mind elméleti szempontból nagyon aktuális kérdés. Azért került a közérdeklődés homlokterébe egyrészt, mert a nemzetközi osztályharcban a szocializmussal, mint eszmével, mint mozgalommal, mint társadalmi gyakorlattal szemben olyan gazdasági, politikai, katonapolitikai és ideológiai ellentámadás bontakozott ki az elmúlt években – különösen a 80-as években –, amelyre korábban sem tartalmát, sem pedig eszközeit tekintve nem volt példa. Bár a vezető tőkés körökben a szocializmus születésének pillanatától megvolt a törekvés a „feltartóztatásra”, a „visszaszorításra”, de a körülmények ezt soha nem tették olyan „sürgössé”, mint napjainkban.

A 70-es évek végén a burzsoázia előtt világossá tették az események, hogy az eddig alkalmazott taktika a politikai gyakorlatban nem vált be, az enyhülés időszaka nem hozta meg az általa várt eredményt, ezért a 80-as évek elején új módszerhez folyamodott, aminek lényege: totális szembefordulás a szocializmussal.

Ennek következtében a nemzetközi politikában mindennemű kompromisszum lehetetlenné vált elsősorban az Egyesült Államok és a Szovjetunió között. Hiába folytak a legkülönbözőbb szintű tárgyalások, hiába minden jó szándékú kezdeményezés a Szovjetunió részéről, az USA a közvetlen osztályérdekeit kívánja érvényesíteni. Reagan amerikai elnök 1982 júniusában a londoni parlamentben alapvető fordulatot sürgetett. Meghirdette a tőkésvilág erőközpontjainak összefogását, amelynek eredményeként – mint mondta – „a történelem hamudombján hagyják a marxizmus-leninizmust...”. Nem kisebb szándék fogalmazódott meg ebben a gondolatban, mint az, hogy minden eszközt alkalmasnak tartanak és fel is kívánnak használni a szocializmus világméretű előretörésének megakadályozására.

Egy pillanatig sem kétséges, hogy ezzel a fenyegető magatartással szemben nekünk állni kell a harcot. Be kell bizonyítanunk, hogy a szocializmus eddig is és ezután is az a társadalmi-gazdasági alakulat, az a mozgalom, az az eszme, amely az emberiség nagy problémáit éppúgy képes megoldani, mint a saját társadalmi fejlődésének ellentmondásait, s képes elvezetni a népeket egy valóban jobb és boldogabb világba. Ezért tehát a szocializmusban felmerülő minden problémára, objektív ellentmondásra, szubjektív hibára nagy figyelmet kell fordítani.

A további ok, amiért a címben megfogalmazott kérdés előtérbe került az az, hogy a szocializmus fejlődése hazánkban és valamennyi szocialista országban szakaszváltáshoz érkezett. Pontosán megmondani azt, hogy ez a szakasz-

váltás melyik országban mikor következik be, nyilvánvalóan nem lehet. Az azonban tény, hogy valamennyi szocialista ország fejlődésének extenzív forrásai kimerülőben vannak, aminek következményeként fokozatosan át kell térni az intenzív szakaszra.

A szakaszváltás lényege többek között abban áll, hogy a régi kérdésekre új módon kell válaszolni akár a termelőerők és termelési viszonyok dialektikáját, akár a tulajdonviszonyokat, akár a politikai-ideológiai rendszer fejlődését, akár pedig az ember szerepét tekintjük a gazdasági folyamatokban. Neheztíti a helyzetet, hogy a fejlődés minden lépésben további kérdéseket vet fel, nekünk viszont még nincsenek igazán kiutat mutató, a gyakorlati munkát, a cselekvést, a társadalmi haladást megfelelően szolgáló válaszaink. Enélkül a szakaszváltás csak vontatottan mehet végbe. Nem véletlen, hogy az SZKP XXVII. kongresszusán a fejlődési folyamatok átalakítása, gyorsításának a szándéka fogalmazódott meg a legmarkánsabban. Ahhoz, hogy ez az átalakítás a kívánt ütemben megvalósulhasson, sok olyan kérdésre is választ kell adni, mint az, hogy hogyan juthat túl az emberiség a kapitalizmus jelenlegi válságán úgy, hogy közben léte ne kerüljön veszélybe. Választ kell adni számos további kérdésre is, mint pl. hogy milyen a szocializmus ma? Milyen a valósága? Lehet-e többféle a szocializmus? Mit kell megoldani a legrövidebb időn belül ahhoz, hogy vonzóvá váljék a világ minden népe számára stb.

Nyilvánvaló, hogy a kérdések megválaszolása meghaladja egy ember, de akár egy ország erejét is. A kérdésekre a szocialista közösség egészének, a nemzetközi kommunista mozgalomnak kell megadnia a feleletet.

Mi magyarok, sokat tehetünk a megoldás érdekében, ha képesek leszünk saját gyakorlatunkat aktív részévé tenni a világszocializmus progresszív társadalmi folyamatának és fejlődésünknek a civilizációs előrehaladás „fő útvonalán” tartjuk.

Azt azonban tudnunk kell, hogy se jobbak, se rosszabbak nem vagyunk másoknál. Sem a nemzeti gőg, sem a kisebbségi érzés nem vezet sehová.

Ma a szocializmussal kapcsolatban különböző felfogások léteznek mind a nemzetközi munkásmozgalomban, mind a polgári filozófusok, vagy pl. a valóságos világnézetű emberek gondolkodásában. A mi viszonyaink között Magyarországon ma sokféle hatás éri az embereket, s ennek is következménye, hogy változatos a felfogásuk is a szocializmus valóságáról és lehetőségeiről. A szocializmus magyarországi fejlődésének korábbi szakaszán – különösen a 60-as évek közepétől-végétől a 70-es évek közepéig, amikor évről évre növekedett a nemzeti jövedelem és ennek hatására dinamikusan növekedett az életszínter, egy kicsit „elgyönyörködtünk” saját eredményeinkben. Úgy gondoltuk, nincs is olyan égetően nagy szükség a szocializmus kérdéseinek elemzésére, hiszen fejlődésünk látványos, sikereink önmagukért beszélnek, s meggyőzőek.

Ennek az lett a következménye, hogy egy sor leegyszerűsítő nézet keletkezett és rögződött az emberek tudatában. Egy olyan szocializmuskép alakult ki, amely a társadalmi folyamatot dinamikus, törésmentes haladásként ábrázolta. Tehát jórészt ideológiai és propagandamunkánk fogyatékoságainak is „köszönhetően” leegyszerűsített, mechanikus, a szocializmus valóságától eltérő kép rögződött az emberek tudatában. Amikor az intenzív szakaszra való áttérés szükségképpen előtérbe került, a helyzet egy csapásra bonyolultabbá, nehezebbé vált. Ekkor döbbszünk rá, hogy a gyakorlatban lejátszódó folyamatok és a kialakult szocializmuskép nem fedt egymást.

Ezt követően a szocializmus valóságát és perspektíváját illetően alapvetően kétfajta szélsőséges nézet jött létre.

Az egyik azt állítja, hogy a két kép azért nem fedi egymást, mert letértünk a szocializmus építésének igazi útjáról. Nem követjük azt az elméletet, azokat a téziseket, melyeket a klasszikusok megfogalmaztak. Ezért azt tanácsolják, hogy vegyük elő újra műveiket, nézzük meg miről mit mondanak – pontosabban a korábbi fejlődési szakaszokban műveik értelmezéséből „gyártott” elméleteket – és ezeket valósítsuk meg a gyakorlatban. Vagyis térjünk vissza a tervlembontásos gazdaságirányításra, az állami „gyámkodásra” stb.

A másik szélsőséges felfogás is ugyanabból a talajból táplálkozik. Ők így fogalmazzak: azért nem fedi egymást a két kép, mert a szocializmus nem járható út. Mindaddig – érvelnek tovább – amíg elmaradt mezőgazdasági országból közepesen fejlett ipari országgá válás útján haladtunk, addig az ún. szocializmus gyorsabb tempót, a fejlettebb ipari társadalmakhoz való felzárkózást eredményezett. Azonban egy posztindusztriális társadalmat már nem lehet az eddig bevált módszerekkel eredményesen szervezni, itt már nem azon múlik, hogy milyenek „nevezzük” – kapitalistának vagy szocialistának a társadalmi berendezkedést, hanem a termelés hatékonysága a döntő. A „leg-
effektívebb országok pedig a liberális országok” – mondják ma ezek a „tanácsadók”.

A két szélsőséges nézettel szemben az élet a szocializmus növekvő erejét igazolta. A szocializmus fejlődőképességének éppen egyik döntő bizonyítéka az, hogy ilyen éles támadás bontakozik ki vele szemben. Ennek legfőbb oka abban keresendő, hogy az emberiség számára a szocializmus reális alternatívává vált. Ezért nekünk nem lemondani kell a szocializmusról, hanem éppen ellenkezőleg, minden erőnkkel meg kell szilárdítani. Csak az lehet kérdés, hogy hogyan, milyen eszközökkel. A szocializmus történelmileg növekvő erejét akkor láthatjuk világosan, ha felvázoljuk azt az utat, amelyet eszméjének születése és társadalmi realitássá válása óta a kapitalizmussal vívott világméretű osztályharcban megtett. Ha ezt az összevetést elvégezzük, látni fogjuk, hogy a szocializmus útja járható út, de olyan út, amelyet nekünk kell megtalálni, s amelyen időnként a visszalépés is indokolt, sőt szükséges lehet.

Az eredményes elemzés érdekében – véleményem szerint – legalább négy ponton kell összevetni a két szembenálló társadalmi rend fejlődéstörténetét. Vegyük az összehasonlítás alapjául az 1929–33-as gazdasági válság időszakát és napjaink valóságát, tendenciáit. Ha e két időszakban a világban zajló folyamatokat összefüggésükben vizsgáljuk, akkor azt látjuk, hogy az 1929–33-as válságperiódusra egy olyan egységes tőkés világgazdaság jött létre, amelyből egyetlen láncszem hiányzott: Szovjet-Oroszország. A SZU azonban még alig volt túl a polgárháború pusztításain, még alig indult el az iparosítás útján, tehát még hiányoztak belső feltételei a nemzetközi gazdasági folyamatokba való bekapcsolódáshoz. Igaz, a külső feltételek is hiányoztak, amennyiben a tőkésvilág még elzárkózott a SZU-val való együttműködés elől. Meg kell azonban jegyezni, hogy a fejlett tőkésországok proletariátusa nagyon hamar felismerte az összefüggéseket és úgy fogta fel Szovjet-Oroszország példáját, mint reális alternatívát a kapitalizmussal szemben. Ennek következtében a munkásmozgalom fejlődése korábban soha nem tapasztalt lendületet vett. Létrejöttek a kommunista pártok, rohamosan gyarapodott taglétszámuk, növekedett a társadalmi folyamatokra gyakorolt befolyásuk.

Ha ezeket a történelmi tényeket összevetjük a jelenlegi viszonyokkal, akkor az első szembetűnő különbség az, hogy ma nincs egységes tőkés világgazdaság.

Helyette az ún. interdependencia, a kölcsönös függés érvényesül. A világgazdaság is függ a világszocializmustól, hiszen pl. ma már a világ öszipari termékének mintegy 40 százalékát a szocialista országokban állítják elő. Ez még akkor is nagymértékben befolyásolja a világgazdasági viszonyokat, ha tudjuk jól, a szocialista országok a világkereskedelemből csak mintegy 12–13 százalékban részesednek és ebből is kb. 9 százalék az egymás közötti cserében realizálódik.

A fejlett tőkésvilággal a gazdasági erőegyensúlyt még nem sikerült elérnünk, ezért burzsoá ellenfeleink még sok kárt okozhatnak nekünk. Fékezhetik a szocialista gazdaságok fejlődését, s jól tudjuk fékezni is. Egyet azonban nem lehet. A szocialista világrendszert figyelmen kívül hagyni, nemlétezőnek tekinteni. Nélkülünk és ellenünk már nem lehetséges kilábalni a világgazdasági válságból. Mindez azt bizonyítja, hogy a szocializmus létező alternatívaként van jelen a világgazdaságban is.

Az elmúlt évtizedek nyugati propaganda-hadjárata, ideológiai diverziója és saját teljesítményünk, fejlődésünk megtorpanása, propagandamunkánk gyengeségei következtében a fejlett tőkésországok dolgozó tömegei számára jelenleg nem elég vonzó a szocializmus. A nemzetközi burzsoázia ezt felhasználva igyekszik is leszerelni a munkásmozgalmat, kihasználni zavarait, mindent elkövet a szocializmus erőinek aláásására. Vagyis ellenfeleink a szocializmust ma nagyon is objektív realitásnak, reális alternatívának ismerik el a világ népei számára.

A másik összehasonlítási pont: a nemzetközi burzsoázia 1933-ban a gazdasági világválságból többek között a gyarmatbirodalmak kirablásán keresztül tudott kilábalni. Ezek a térségek olcsó piacokat, olcsó nyersanyagforrásokat, energiát, munkacőt kínáltak. Lehetőséget adtak a tőkés gazdaság válságban lévő ágazatainak kihelyezésére, azaz a válság idegen területre való exportálására. Nem véletlen, hogy a mai fejlődő, a volt gyarmati országok nagyfokú elmaradottságban vannak. Ma már gyakorlatilag nincsenek gyarmatok, a gyarmatbirodalom végleg összeomlott. Megszűnt a közvetlen függőség, felváltotta a közvetett függőség. Ez ugyan még mindig szinte elviselhetetlen terhet ró a fejlődő országok népcire, de azt már nem teszi lehetővé, hogy a burzsoázia a volt gyarmatok, a fejlődő világ rovására kerüljön ki a válságból. Ellenkezőleg. A fejlődő világ ma a társadalmi forradalmak időszakát éli. A fejlődő országok szinte kiszámíthatatlan bomlási folyamaton mennek keresztül. Az így keletkező orientációs bizonytalanság vonzza a külső beavatkozást, illetve indukálja a válságot, vagy a válsághangulatot. Mindezzel együtt pedig növekszik ezeknek az országoknak az elszegényedése, lemaradása a fejlett országokhoz képest.

A W. Brand vezette Észak–Dél Bizottság ismerte fel a veszélyt és hívta fel a burzsoázia figyelmét arra, hogy ha nem lesznek mértéktartóbbak, ha nem szabnak gátat a tőke természetéből fakadó növekvő kizsákmányolásnak, ha nem juttatnak legalább csekély támogatást a legszegényebb fejlődő országoknak, akkor a tőkésvilág még mélyebb válságba sodródik.

A harmadik összehasonlítási pont: A tőkésvilág az 1923–33-as világgazdasági válságból csak úgy tudott kijutni, hogy militarizálta a gazdaságot. Ez jelentős dinamizmust kölcsönzött a termelésnek. Az így létrejött munkahelyek segítségével számolta fel a munkanélküliséget.

Ehhez hasonló megoldással ma is próbálkozik a nemzetközi burzsoázia. A helyzet azonban azóta gyökeresen megváltozott. Napjainkban a fegyverkezés

csak a tudományos-technikai forradalom bázisán valósulhat meg, ami nem csökkenti, hanem új módon, strukturális munkanélküliség formájában még inkább elmélyíti a válságot. A gazdaság militarizálásának ugyanis csak akkor van hosszú távon élénkítő szerepe a tőkés termelésben, ha – s ez lehet a negyedik összehasonlítási pont – a fegyvereket fel is használják. Ez azonban igen kockázatos vállalkozás. Napjainkban kizárólag azzal a feltétellel nyúlhat fegyverhez bármelyik fél, ha önmagával is leszámolt. Nukleáris háborúban senki sem számíthat győzelemre. A végeredmény csak a teljes megsemmisülés lehet. A burzsoáziának tehát ma nincs lehetősége, hogy a válságból világháború útján szabaduljon.

A szocializmus erejének köszönhetően katonai egyensúly alakult ki a két rendszer között. A szocialista közösségnek minden eszköze megvan arra, hogy megvédje önmagát, megvédje eddigi vívmányait, s hogy hozzájáruljon ahhoz, hogy az emberiség túljusson ezen a válságos korszakán.

Tudnunk kell azonban, hogy eközben számtalan súlyos problémát kell megoldani, mert a szocializmus fejlődése a továbbiakban sem lesz mentes az ellentmondásoktól.

A szocializmus természetét illetően napjainkig nagyon sok leegyszerűsítő nézet terjedt el. Azt gondoltuk, hogy a szocializmus fejlődése csak töretlen lehet, amelynek következtében a termelés egyre gyorsabb ütemben növekszik, az életszínvonal állandóan emelkedik, az élet minden területén javulnak kilátásaink.

A valóság azonban ennél sokkal bonyolultabb. A jövőnkről szőtt szép terveink részben illuzióknak bizonyultak.

A szocializmus nem a legfejlettebb országokban győzött, ezért mindenekelőtt történelmi elmaradottságunkat kellett felszámolni, vele párhuzamosan kiépíteni a szocialista termelési viszonyokat, létrehozni a neki megfelelő politikai, jogi, erkölcsi stb. struktúrát. E folyamatban kiéleződtek és egyre világosabbá váltak a szocializmus ellentmondásai. Ezek – véleményem szerint – döntően négy forrásból származnak.

Első forrásként említhető a nemzetközi környezet. Annak a már ismert ténynek megfelelően, hogy a szocialista forradalom a viszonylag fejletlenebb országokban győzött, a tőkés világrendszer mindent elkövet, hogy ebből a helyzetből ne is tudjunk kitörni. A külső körülményekből származó ellentmondások ma a magyar fejlődésre is jellemzőek. A magyar gazdaság is elérkezett az intenzív fejlődésre való áttérés időszakához. Ez az áttérés pótlólagos forrásokat igényel. A kérdés az, honnan, milyen feltételek mellett juthatunk ezekhez a forrásokhoz.

A szocialista országok együttműködésének hatalmas távlatai vannak. Mindamellet a KGST-ben részt vevő országok 2000-ig szóló fejlesztési koncepciói, a benne rejlő lehetőségek ellenére ma még kismértékben jelentenek számunkra pótlólagos forrást.

A fejlődő világ szintén nem segíthet gondjainkon, mert neki a miénknél súlyosabb, szerettegazóbb problémái vannak.

A tőkésorságokból hozzájuthatunk ilyen anyagi és szellemi forrásokhoz, de ez ügyben mértéktartónak kell lennünk, nehogy politikai szuverenitásunk kárt szenvedjen, országunk sebezhetővé váljon.

Az ellentmondások másik forrása röviden abban foglalható össze, hogy a szocializmus fejlődésében egy adott szakaszban vagyunk, miközben az emberek szükségletei ezt már jelentősen meghaladják. Nálunk talán az a legnagyobb feszültséget kiváltó ellentmondás, hogy miközben az utóbbi 10–15 évben a gazdasági növekedés fokozatosan lelassult, a nemzeti jövedelem növekedési üteme csökkent, a szükségletek ezzel szemben olyan mértékben növekedtek meg, hogy azok már csak a legfejlettebb tőkésországok, vagy más összefüggésben a kommunizmus magasabb fokának szükségleteihez mérhetők. Az igények tehát a termelésnél sokkal gyorsabban növekedtek. Ezáltal ellentmondás keletkezik az élet majd minden területén.

Az ellentmondások harmadik forrása a nemzeti sajátosságokból ered. Aból, hogy minden országban az adott történelmileg kialakult bázison épül a szocializmus és nem lehet figyelmen kívül hagyni a kulturális örökséget, a hagyományokat, korábbi nemzetközi kapcsolatokat, nemzetiségi viszonyokat, ideológiai világnézeti hatásokat stb. Ilyen ellentmondásforrás nálunk például, hogy újabbrkori történelmünk úgy alakult, hogy a magyarság egy része határainkon kívül él. Az ebből fakadó hangulati elemekkel is számolnia kell a politikának.

Végül az ellentmondások negyedik forrása szubjektív tényezőkre vezethető vissza. A szocializmust egy vezető erő tudatos irányításával építjük. Az ellentmondásforrásokat és a konkrét ellentmondásokat a szubjektív tényezőknek – a mi viszonyaink között a pártnak – kell feltárnia. Sok múlik azon, hogy a párt látja-e az ellentmondásokat, időben fel tudja-e tárni azokat és képes-e megtalálni a megoldásuk módját. Ha mindezt képes, akkor az is döntő lehet, hogy tudja-e mozgósítani az ellentmondások feloldására a társadalmat. Történelmi tanulással szolgálhat pl., hogy 1953 júniusában a központi vezetőség felismerve a társadalmi feszültségeket, feltárta azok okait és rámutatott a megoldás módjára. Ez a határozat elméletileg még ma is megállja a helyét. A kibontakozás mégis elmaradt, mert a vezetés belső egységének hiánya, a széthúzás, a frakciózás lehetetlenné tette, hogy a párt mozgósítsa a tömegeket a határozat végrehajtására.

Az ellentmondások megoldásában a pártnak jelentős szerepe és felelőssége van. Az a feladata, hogy a társadalmi valóság, a szocializmus valóságának ismeretében élére álljon a progresszív folyamatoknak. A keletkező ellentmondásokat pedig tudatosan vállalva törekedjen azok minél gyorsabb megoldására, felkészülve az újabb és újabb ellentmondások keletkezésére. A szocializmus ugyanis – mint minden társadalom – sohasem lesz mentes az ellentmondásoktól. Ez a társadalmi folyamatok objektív törvényeiből következik. Az ellentmondások tehát nem védhetők ki, de nem szükségszerű, hogy válsághoz vezessenek. Bár a válságok ellen sem rendelkezünk eleve hatásos és biztos gyógyszerrel, azok azonban nem következnek a szocializmus természetéből, tehát elkerülhetőek abban az esetben, ha ismerjük a társadalmi folyamatok lényegét, azaz a szocializmus valóságát, és ennek értelmében egységesen és határozottan cselekszünk.

Az Alföldről jövök

Evekkel ezelőtt, szokásos hazalátogatásaim egyikén hozott össze a véletlen Guru Andrással. Ötven körüli, megtermett, bivalycerős férfi. Izmaait a bányász-kodás meg az erdei munka formálta, fejlesztette. Április vége volt, s András lesült képpel, vígan járt-kelt a világban, kigombolt inge alatt meg-megvillantva barna mellkasát. Az időjárásra ugyan nem panaszkodhattunk, mégis korainak tűnt ez a nyári megjelenés. Meg is kérdeztem:

– Hol szerezted a jó színcdet, András?

– Az Alföldön. Onnan jövök most is. A busszal – válaszolt készséggel, éreztetvén, hogy kedvére van a beszélgetés.

– Az Alföldön? Nagy síkság az, te! Közelebbről hol?

– A Komáromi Állami Gazdaságban... – S aztán mesélt, mesélt, amíg lá-bunk macskásodni nem kezdett az ácsorgásban...

A Guru Andrással történt találkozás óta mintegy másfél száz olyan személlyel beszéltem, aki a mezőgazdasági munkák idején, tél utoljától őszt végéig, hosszabb-rövidebb időszakot az Alföldön, vagy a Dunántúlon dolgozott. Feltűnő, egyikben sem használták a nyugati tájegység nevét. Komárom, Szabadszállás, Kecskemét, Bóly, Balatonaliga, számukra egyre ment, kivétel nélkül mind az Alföldön fekszik. Szóhasználatukban ugyanis az Alföld első-sorban nem földrajzi tulajdonnévként szerepel, hanem mint egy Nógrádtól délre eső, kiterjedt sík vidék, amely mezőgazdasági munkát kínál és ad. Aki kimondja a szót – András is –, erre gondol, és fel sem merül benne, hogy például Komárom esetében, tévedett.

Nógrád megye lakóinak életében nagy hagyományai voltak (vannak) a mezőgazdasági idénymunkának. Béresek, kubikusok, szakmányosok, részesaratók..., nagyobb részben summások és napszámosok alkották országosan ezt a társadalmi réteget.

A summáscsapatokról utoljára 1948-ban gyűjtöttek feljegyzéseket. A felszabadulás utáni földosztás, a társadalmi, gazdasági újjáépítés megszüntette mindenféle alapját a mezőgazdasági idénymunkásság intézményének...

Aztán másfél-két évtized múlva fordult a kocka. A nógrádi iparmedence sok száz fős tömegei szabad és szabadságos munkaerő – indultak munkára a nagy alföldi, dunántúli mezőgazdasági szövetkezetekbe, állami gazdaságokba.

Mi történt előtte és akkoriban?

Még sokakban friss, eleven az emlék. Kormányzati döntések nyomán 1965-ben megkezdődött hazánkban az energiaszerkezet korszerűsítése, vele összefüggésben – a tervezettnél nagyobb mértékben – a szénbányászat visszafejlesztése. Az intézkedések nagy vihart kavartak az iparmedencében, de a határozatokat, a rendeleteket – hiszen törvényerejűek voltak – végre kellett hajtani. Bezárták a kimerülőben lévő, vagy gyenge minőségű szén adó, gazdaságtala-

nul termelő bányákat. Dolgozóik javát az ágazaton belül helyezték el, részben Nógrádban, részben az ország más bányavidékein. Nagy részüikkel azonban nem tudtak mit kezdeni: nem vállalták a családtól való távollétet, az elköltözést. Ezeket ipari munkára képezték át, hegesztők, csztergályosok, gyári betanított és segédmunkások lettek. Akik viszont rendelkeztek az előírt és megkívánt föld alatti szolgálati idővel, azokat nyugdíjazták. Így erejük teljében élő, 48–50 éves férfiak kerültek nyugdíjba. Nem találták a helyüket, érthetően, tettvágy hevítette szívüket.

A mezőgazdasági idénymunka Nógrád megyei újjászületésének volt még egy másik, lényeges, objektív feltétele: a szocialista mezőgazdasági nagyüzemek kialakulása. A termelőszövetkezetek, állami gazdaságok nélkül ugyanis aligha beszélhénk ma az „Alföldre-járás” jelenségéről.

A negyvenes-ötvenes, illetve az ötvenes és hatvanas évtized fordulóján megszervezett nagyüzemi közös gazdaságok számára számos ok – a gépesítés, a munkaintenzitás alacsony foka, a korszerűtlen növényi kultúrák termesztése... – miatt kevésnek bizonyult a helyben található munkaerő. A szövetkezetektől ugyanakkor – joggal-okkal – sokat várt az ország népe, vezetése; élelem kellett a bel- és külföldi piacokra. A gazdaságok e kettős indítatásától sarkallva új munkáskezek után néztek, és jutottak el törvényszerűen – többek között – Nógrád megyébe is.

A mezőgazdasági nagyüzemek munkaerő-szükségletén lényegileg nem változtatott az idő, a gazdaság fejlődésének extenzív szakaszáról az intenzív szakszra való áttérés. A hiány ugyanis – nyilván eltérő körülmények és javarészt eltérő okok miatt – újratermelődött, sőt mind máig újratermelődik. Példaként említhetjük a nyugdíjba menők, az elhalálozottak magas számát, a szülési kedv tartós hanyatlását, a kétkezi mezei munka alacsony presztizsét, a gazdaságok oldaláról nézve: a fokozott termelési követelményeknek való megfelelés kényszerű és feltétlen igyekezetét. Nem kell tehát egyetlen idénymunkásnak sem tartania egyelőre attól, hogy tennivalók nélkül marad.

S nézzük meg az érem másik oldalát is. Miért törekszik az „Alföldre”, a paraszti munkára a hegyvidéki ember? A Nógrád megyei nyugdíjas bányász, az aktív gyári munkás, a háztartás különböző korú gazdasszonya, s ezeknél jóval kisebb mértékben a gyesen lévő kismama, a vékonypénzű üzemi adminisztrátor?

Kezdetben – a hatvanas-hetvenes évek váltása idején – az életszínvonal növelése magyarázta az emberek törekvéseit (leszámítva a természetes, ma is okként előforduló kíváncsiságot).

Az „Alföldre-járás” fő mozgatói az utóbbi években lényegesen átalakultak. Nem a növelés a cél, hanem egyre inkább a megszerzett életszínvonal megtartása, elfogadva és hasonulva a társadalom alapvető mozgásirányaihoz, gazdasági jellemzőihez, amelyek hatása alól senki sem vonhatja ki magát.

Az egykor irigyelt bányásznyugdíjasok lassan maguk váltak irigyekké, mivel nyugdíjuk évenkénti, törvényes emelése korántsem tartott lépést az árak emelkedésével. Ráadásul a régi bányászok asszonyai nem vállal(hat)tak kenyérkeresőt munkát, ezért mindenütt két ember között oszlik meg a járandóság.

Az aktív dolgozók, gyárban, szövetkezetben, irodán, bérből és fizetésből élnek. Kiegészítése fokozatosan szükségessé vált. S ez a szükség munkálkodik az otthonukból kimozduló családanyákban, nagymamáknban, özvegyekben, amit nevezhetünk megszokásnak, a magasabb jövedelmű társadalmi rétegekkel való lépéstartás kényszerének is.

Sok nógrádi vendégmunkással (magukat a régi mintára summásnak nevezik) kerültem közeli kapcsolatba az elmúlt években. Többekkel majdnem barátságba keveredtem, tudatos törekvés eredményeképpen. Foglalkoztatott ugyanis sorsuk, gondolatviláguk, magatartás- és viselkedésmódjuk, egyszóval az életük.

Kétszer magam is beálltam közéjük, s márciusban és augusztusban 15–15 napot dolgoztam velük Boldogpusztán és környékén, a Komáromi Mezőgazdasági Kombinát szőlőjében. Metszettünk, tőkchiányt pótolunk, zöldeltünk, esős időben borsót zsákoltunk. Megfizették erőfeszítéseinket.

A brigádvezető inas, magas termetű férfi. Tiszta, világoskék szemeiből mi legtöbbször csak egyféle érzelmet, a haragot láttuk szikrázni. Az öreg ugyanis nagyon vigyázott arra, nehogy ellágyuljon. Ha netán mégis megesett, gyorsan összeszedte magát, és azonnal dologra hajtott, vagy valamelyikünkbe belemart. Nem teketóriázott; félelmetesek voltak a szavai. Szitkozódott mindjárt, ha nem úgy ment a munka, ahogyan megkívánta. Persze gyakran akkor is káromkodott, amikor oka sem volt rá; nyilván megszokásból, még inkább tekintély fenntartása végett. Vallotta, a toborzott munkások között csak nagy hanggal és kondáseréllyel lehet – mi több, így is kell – rendet, fegyelmet tartani.

– Ne féljetez tőle! – biztatott néhányunkat Varga György rokkant nyugdíjas, az egyik szervező férje, aki korábban évekig a nagybátonyi falusi pártalapszervezet titkára volt. – Csak hangoskodik az öreg, jártatja a száját. Egyébként arany szíve van...

Boldogpuszta oázis a végeláthatatlan szőlő közepén. Itt alakították ki a kombinát nagyobbik szőlészeti kerületének központját. Itt vannak az irodák, a raktár, a gépszín. Azonkívül ezen a pusztán szervezték meg a vállalat itatásos szarvasmarhatelepét, ahol a pusztaiak zöme dolgozik. Ezért kapják az itteni szolgálati lakásokat.

Huszonnyolc-harminc család, hozzávetőlegesen száz-száztíz ember lakja Boldog-Boldogasszonypusztát. Hozzá tartozik e tanácstalan megnevezéshez, hogy így vannak ezzel az itt élők és az idejárók valamennyien, mert mind a két nevet használják mind a mai napig, éppenséggel attól függően, hogy mikor melyik jön a szájukra. Nincs ennek semmiféle ideológiai, netán politikai tartalma. Inkább arra a régi igazságra figyelmeztet: adminisztratíván egy szempillantás alatt semmissé tehető bármi, de a fejekben évtizedek is kevesek hozzá...

A boldogpusztai munkásszálló épületét a közös konyha, a női és férfi mosdók, WC-k osztják két, nagyjából azonos részre. A szálló irodák felé eső végében rendezték be a társalgót.

Jani bácsi rutinnal szállásolja el a vendégmunkásokat. Egy szobába kerülnek a rokonok, a jó barátok és az ismerősök, az egy faluból valók. Egyszerre mintegy hatvanan helyezhetők el.

A házaspárok külön szobát kapnak, ha a létszám erre lehetőséget ad. Akad itt csaknem egy tucatnyi pár, amelyik rendszeresen visszajár. Szinte nincs olyan turnus, amelyikben ne lennének férjek meg feleségek.

- No, elégedett vagy? - kérdezzeti Jani bácsi a férjeket a szobák elosztása közben. - Itt aztán senki nem zavar benneteket. Fizetsz majd egy sört, ha volt valami az éjjel...

Mi négyen voltunk egy szobában. Hárman 42-44 éves férfiak és egy hatvanegynéhány éves nyugdíjas társunk. Öreg cimboránk rendszerint hajnalok hajnalán ébredt, s járt-kelt, tett-vett a sötét szobában. Benyitogatott nyikorgó szekrényébe, friss levegőt engedett be a folyosóról, és már alig várta, hogy riadóztatni lehessen bennünket. Ezért, ha kitelt az öt óra, könyörtelenül felkapcsolta a villanyt.

- Jó reggelt, emberek! Ébresztő!

Igyekeztünk az öregre rá se hederíteni. Mi, fiatalabbak tíz-tizenöt percet még szunyókáltunk, hátunkat fordítva a fénynek, vagy fejünkre húzva a paplant. Tehettük, hiszen fél óra alatt játszva felkészültünk az indulásra. A földekre kiszállító autóbusz sohasem érkezett háromnegyed hatnál előbb. A koránkelők, a türelmetlenebbek ekkor már hosszú percek óta ott toporogtak a szálló ajtaja előtt, a társalgóban, mintegy siettetvén a busz érkezését, de mindhiába. Kálmán, a sofőr, maga is fiatalabb ember, ezen a pusztán lakik, tudja a kötelességét, és nem hamarkodja el a dolgát.

- Gyerünk, hozd a kannákat, Veronka! - parancsolta Jani bácsi, mikor a jármű megérkezett. Sokan lökdösődve, mint a városi csúcsforgalomban, furakodtak előre, hogy minél előbb feljussanak a buszra, helyet találjanak maguknak.

A szőlőművelés legfontosabb és legnagyobb szakértelmet kívánó évi munkája a metszés. A csoportból sokan kiválóan értenek hozzá, habár semmilyen tanfolyamon nem tanulták, csak itt, Jani bácsitól, illetve - már akinek van néhány tőkéje - az otthoni gyakorlatban.

A gazdaságnak életbevágó a szakképzetlen szőlőművesek foglalkoztatása. A szőlészetnek hivatalosan ugyanis mindössze húsz munkása van - a 900 hektárra. Ilyen nagy területtel sohasem boldogulnának.

A szőlő meglehetősen töröképes gyümölcsnövény, termését jószerivel csak készakarva lehet veszélyeztetni. A szándékos vagy véletlen kártevésre azonban maguk a társak is odafigyelnek, szóvá teszik azonnal. A külső és egyben felső ellenőrzéshez tehát egy másik is társul, de magából a csoportból, annak természetéből fakadó. Ez azután mindenkiben kialakítja a belső személyes kontrollt, felélesztve és ébren tartva a felelősséget.

A társak figyelmeztetését a többség nem fogadja szívesen. Kioktatásnak érzik, és ha egy mód van rá, kategorikusan visszautasítják, illetve megszívlelik ugyan, de ügyelnek rá, hogy a másik ne vegye észre. Ezt az örömet a régi szőlőmunkás sohasem szerzi meg a hasonszőrűnek. Eleget kell hallgatnia egyébként is a brigádvezetőtől, akivel nemhogy nem felelhet, de akinek valójában még csak vissza sem szólhat. Jani bácsi egy-egy hibás tett láttán rögvest mennydörög:

- Hát mit csináltál, te kutyaisten?! Levágtál két vödör szőlőt!...

Szilaj alacsony férfi, formás pocakkal. Jani bácsi szécsényfelfalui bizalmi embere; a környékről ő szervezi a munkásokat. Állattenyésztő a téészen, pár évvel a nyugdíj előtt. Híres vadász.

– Ott voltam akkor, amikor a kollégája lelőtte a szamarat – említette egyszer a Tanárnak. – Nagyot neveltünk rajta. Szarvasnak nézte... A szamár.

Szilaj és társai nem csak a kazlazásban álltak helyt, hanem a pótlásban meg a zöldelésben is. Akkor B. Lajos is sokkal kevesebbet ivott, jobban meghúzta magát. Tarthatott Szilaj komolyságától, szókimondásától, rendszeretétől.

– Nem vagyok rászorulva, hogy ide járjak – vallja be Szilaj a kérdezősködésre. – Az állatoknak viszont kell a termény, és felénk mostanában ritkán kapni szemes takarmányt. Főleg kukoricát. Ha érkezik a magtárba, pillanatok alatt szétkapkodják. Kéz alól meg igencsak borsos az ára.

A Komáromi Mezőgazdasági Kombinátba, az óriási munkatempó ellenére, elsősorban a kukoricáért jönnek dolgozni az emberek. Az utóbbi években gyatrán termett, ezért a gazdaságok is takarékoskodnak vele, szívesebben fizetnek pénzben. Itt sem dúskálnak belőle, de Jani bácsi kijárta, hogy a dolgozói kapjanak – egész évben és öt mázsánál kevesebbet sohasem. Így aztán a modora akármilyen, biztos lehet benne, nem marad munkáskéz nélkül.

A harmadik-negyedik napon került a munkaszerződés az emberek kezébe. Kis- és Nagymanci vitte szobáról szobára. Az emberek nem csináltak ügyet a kitéréséből. El sem olvasták, egyből aláírták a stencilezett, a brigádvezető által mindenkor az adott munkához és turnushoz igazított példányt. Ez mind a kétszer így történt, és az emberek mind a kétszer ugyanabban a bizonytalanságban maradtak. Legtöbben azért nem olvasták el a szerződés pontjait, mert úgy vélték, akkor megjegyzik, hogy nem bíznak a brigádvezetőben, és abból esetleg valamilyen hátrányuk származik. Így hát az emberek egymást kérdegették a fizetség felől, meg korábbi ismereteiket melegítették fel. Főlegesen, hiszen a javított munkaszerződésen minden szükséges tudnivaló olvasható volt.

A hivatalos okmányt Sótér János – mint a munkáltató kombinát megbízottja – és a munkavállaló idénymunkás írja alá. Jani bácsi alapos ember, úgy javít, egészíti ki, hogy elkerülje az esetleges későbbi vitát.

A csoportban az „egy mindenkéért, mindenki egyért” elv uralkodik, s ugyanazért a munkáért ugyanaz a bér jár. Öregnek, fiatalnak, férfinak, aszszonyoknak egyaránt.

Persze a valóságban bonyolultabb a helyzet. A gyakorlat ebben is más. Egyesek ugyanazért a munkáért mégiscsak nagyobb jövedelemhez juthatnak másoknál. Ennek oka abban van, hogy a pénzbeli juttatás összege szabott, míg a termény szabad áron értékesíthető. Vagyis aki eladja, az végül is jobban jár, mint az, aki pénzben kérte ki a járandóságát.

Azt, hogy üzletelne valaki is a kukoricával, hétpecsétes titok. Szigorúan mindenki saját használatra viszi, akkor is, ha ötödször, vagy hatodszor jár már lent, és mindenki előtt világos lehet, hogy annyi jószág tán az egész rokonságban nincs, mint amennyi terményt az idénymunkás megkeresett.

Az üzletelés ténye csak otthon derül ki. Akkor, amikor valakinek kukoricára van szüksége, elkezd utána járni, és eljut valamelyik „alföldezőhöz”.

Aki csak kukoricáért dolgozik, az 8 mázsa 40 kilogrammot kap belőle. Aki pénzt és terményt is kíván, azt 5 mázsa 20 kilogrammal elégítik ki.

Nógrád megyében az utóbbi években egy mázsa kukoricáért elkertek 600-650 forintot is. Hozzávetőlegesen kétszáz forinttal többet a hivatalos árnál.

A Tanár–Mérnök páros két napig a Kis- és a Nagymanci segítségével, illetve felügyelete mellett dolgozott. A két negyvenes férfi számára ők tették lehetővé az elszegődést – Jani bácsi előtt tehát kezeskedtek értük.

– Megye-e druszám? – kérdezette olykor Králik a Tanártól, aki bármit is gondolt, mindig kedvezően válaszolt. Nem akarta ugyanis, hogy maflának vagy gyengének nézzék. Králik elhaladtában, néha egy-egy vesszőt levágott a mokány férfi tőkéről, és humoros cinkosan megjegyezte:

– Legalább mi, értelmiségiek tartunk össze.

A Mancik mellett a legtöbb segítséget Radics Tibor nyújtotta. Igaz, Kovács Imre, a zagyvapálfalvai nyugdíjas rendőr őrnagy és felesége sem volt rest beállni a szomszéd sorba, ha már végeztek a magukéval, de általában ők szintén többet kínlódtak az átlagosnál.

Az öreg Radicsnak nagyon fekdűt ez a munka. Otthon, a háza körül évtizedek óta gyakorolta. S ez az ismeret, és annak tudata, hogy jól is csinálja, önbizalmat adott a társaságban egyébként háttérbe szorított, vagy önként visszavonult cigányembernek. Örömmel osztotta meg tudását másokkal, arra azonban a jelenlévők sohasem tartottak igényt. Kivéve a Tanárt és a Mérnököt, akinek a szőlőszora gyakran esett a nejevel párban dolgozó Radics Tiboré mellé. Előfordult, hogy a hajlott, keskeny hátú ember, aki ránézésre meglehetősen ágrólszakadtnak tűnt, saját érdeküket is félre tolt, és vállalta a lassúbb előrehaladást, csak azért, hogy kedvére magyarázhasson.

– A nagyollóval először levágjuk a száraz, vagy a túlságosan megerősödött mellékágakat, aztán a selejtes ágaktól megtisztítjuk a tőkét. Nem baj, ha ritka lesz. Legalább jobban nő a szőlő – tanította az öreg cigány, úgy, ahogyan Jani bácsi is magyarázta. – Hagyunk egy kétszemes tartalék vesszőt, majd egy nyolc-tíz szemes termőágot, ugyancsak megismétljük, és a tőke végén öt-hat szemnyire lenyírjuk a kart.

A szőlőben nincs pardon. Az a dolgozó a szerencsésebb, akinek jó szerszámok jutnak. A kiosztáskor ennek megfelelően tülekedés alakult ki értük.

Az időjárással külön csatára kényszerül a csoport. A Mátrában több centiméteres hó esett az éjjel, mondta be a rádió. Innen, a Kisalföld keleti pereméről toványargálnak a havat hordozó fellegek. Kergeti a szél – a csípős, a hideg, a szemtelen. Nem áthat megkeresni a vastag, több rétegű ruházat korcai között a legkisebb lyukat, máris a hasat, a hátat nyugtalanítja. Hiába a trikó, az ing, a mellény, a pulóver, a zakó, a köpeny. A szüntelen mozgás, nyújtózkodás fellazít minden katonás buzgalommal megigazitott szerelést.

A vizes, sáros földeken elkel a gumicsizma. Tavasszal, ősszel szinte nélkülözhetetlen. Jól használható még a bakancs, például a hadseregből ismert surranó. A félcipők könnyen elmerülnek. Nem is veszik fel főleg csak azok, akik az itteni tavaszi, őszi időjárási viszonyok ismeretében járatanak.

A Radics házaspáron és vejükön, Oláh Ferencen kívül még egy cigány dolgozott a brigádban. Névrokon: Radics Ágnes. Harminc év körüli, elhízott, gyeneseen lévő kismama. Targoncás a Salgótarjáni Vasöntöde és Tűzhelygyárban, s éppen munkahely-változtatáson töri a fejét. De nagyon tanácstalan. Szeretne elkerülni a gyárból, ám nincsen meg a nyolc osztálya. Udvarias, tisztelettudó

teremtés. Kedvelik érte, és a háta mögött sajnálkoznak rajta: hiszen megesett egy munkatársától. Cigánylegény, mégsem vette feleségül.

A bandában egyébként három-négy cigánynál több nem szokott lenni. Ennyi is ritkaság. Egyrészt nem szívesen veszik be őket, másrészt a cigányok – a rengeteg munka miatt – nem szívesen vállalkoznak. Akik jönnek és akiket befogadnak, azok megbízhatóak. Bizonyítottak otthon, vagy korábban itt, a földéken. Ha mégis lemarad valamelyik közülük, könnyen lángra kap az élcelődés: „Nem szokta a cigány a szántást...”

Nyugodtan telt az utolsó éjszaka. A hazai viszontlátásra készülődtek az emberek. Kettőn azonban nem tudtak parancsolni maguknak: Papp Rezső és Laczkó Ferenc. Igaz, őket nem várja asszony, család. Hajnal háromig iddógtak a konyhában, közben sületlenségekről fecserésztek. Cukkolták is egymást a maguk nyers, humortalan módján. Akiknek a szobája a közelben volt, azok sokat mérgelődtek...

Csendes a banda. Némán búcsút veszünk Boldogpusztától, a szőlőtől. Néhány perc múlva aztán már ügyet sem vetünk a tájra. Bóbiskolunk, vagy le-sünk magunk elé...

Rezsőék nem sokáig maradnak nyugton. Énekelni kezdenek. Gajdolásuk sérti a fület.

Králik ütött-kopott aktatáskájából előkotor egy üveg sört, felbontja, szogatja.

– Látod – tapad neki Rezső éjszakai ivócimborájának –, neki van, de te befalsz mindjárt mindent. Ezek az élelmes emberek... Beosztóak, kaparkodóak... Jól járnak maguk itt velünk. Az ilyenekkel, mint mi vagyunk. Mi pénzért dolgoztunk, maguk meg vihetik a terményt, hogy otthon drágán eladják... Kapzsi parasztok...

Forr az indulat az autóbusz utasaiban. Rezső lenézi őket, ők megvetik Rezsőt. „Részeges semmirekellő, dologtalan” – hallani innen is, onnan is a megjegyzéseket. Kismanci ugrik neki nyíltan:

– Hallgasson már el, jöcember! Ki kíváncsi a maga hülyeségeire... Éjszakáznak, isznak...

– Elég már! – szól közbe Tóni is. – Kezdedbe adom az orrod, ha nem hallgatsz el.

Rezső a fenyegetés hatására befogja a száját. Félrészegen, másnaposan, álmosan is eljutott a tudatáig, ezúttal túlfeszítette a húrt. Nemsokára cimborájával együtt elalszik...

Gizi végigjár a buszon az öreg Maksi kalapjával, és begyűjti a tízforintokat. Ennyit fizet mindenki a hazaszállításért a gépkocsivezetőnek.

Kálmán jól vezet. Szerencsésen átjutunk Budapesten, a lámpák alatt. Két és háromnegyed óra alatt érkezünk meg az első állomáshelyre, Nagybátonyba. Kismancit a lánya várja, gépkocsival. Jani bácsi „kezficsókolom”-ot köszön a csinos, ápolt asszonynak.

Nyitva a kocsmá, a presszó.

Schmirel odaszól a bőröndjével lefelé kecmergő Tanárnak:

– Uram! Megiszom egy fröccsöt az egészségére. Igyon majd maga is az enyémre.

Králik most is belekotyog, immáron utoljára:

– Csak diszkrécióval. Igaz-e, druszám?...

Kis-település-történet

A tanács vb-titkárnője meséli az okányi községházán: – Meghívtak bennünket a biharugraiak vendégségbe. Megmutatták a halastavaikat, részt vettünk egy közös halászaton, bográcsban főzték a halászlét nekünk, aztán együtt meglátogattuk Szabó Pál házát – egyszóval jó napunk volt. Most, törhetjük a fejünket, mert ugye a meghívást illik visszaadni, csakhogy milyen programot szervezzünk a barátainknak? Itt Okányban nem sok a látnivaló, legfeljebb az az egy emléktábla az iskola falán, amely arról ad hírt, hogy 1847. június 10-én itt járt Petőfi Sándor.

Az eseményről egyébként maga a költő is beszámol a Kerényi Frigyeshez írt *Úti levélben*, elárulva azt is, hogy a falu kocsmájában étkezni szeretett volna, de hasztalan. (A rossz nyelvek szerint egyébként az utazó, ha egyáltalán erre vetődött, néha napján az új időkben is a poéta sorsára juthatott e tekintetben a Holt-Sebes Körös partján települt egykori Bihari, ma Békés megyei faluban.)

Okányban – szemben az 1930-ban számlált ötezer lélekkel – kevesebb mint 3 és fél ezren élnek. Sorsukat sok egyéb mellett most ez is megpecsételi: nem számítanak kistelepülésnek – azaz nem sorolódnak azon, 1500 lakosnál kevesebb embernek otthont adó községek közé, amelyek az 1983. július 26-i párt-határozat nyomán külön figyelmet kaptak az 1971-ben elfogadott országos településhálózat-fejlesztési koncepció újragondolásakor. Ennek következménye, hogy miközben a megyék valóban sokat tettek – szerény lehetőségeikhez mérten – a kistelepülések úgynevezett alapellátásnak fejlesztéséért, azon közben a kistelepülések sorsában osztozó Okány és megannyi vele azonos nagyságú, sőt, nagyobb, de hasonló helyzetű községünk egyre reményvesztettebben néz jövője elé.

Am, hogy igazságtalanok ne legyünk, máris szóljunk arról a kormányprogramról, amely az ország hét megyéjének (Baranya, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén, Somogy, Szabolcs-Szatmár, Zala és Vas) 22 térségében kíván – főleg iparfejlesztéssel – a mostoha sorsú települések gazdasági elmaradottságán úrrá lenni.

A sors iróniája, hogy a különfejlesztésre kijelölt régiók határvonala nem érinti Okányt – elhalad mellette. Okány tehát mindenből kimarad – mert nem elég elmaradott, s nem eléggé kisközség!

A régi beidegződések élnek, hatnak, dolgoznak. Kategóriákat teremtünk településeink osztályba sorolására is, ezekbe aztán belegyömöszölünk olyanokat, amelyeknek már egyáltalán nincs szükségük az e kategóriák mesterségesen teremtett előnyeire, de kihagyunk belőle olyanokat – a nemegyszer mesterkéltségeknek meg nem felelők közül –, amelyek igazán rászorulnának a segítségre. A jószándék feneklik itt meg a szabályzateröltető, a kényelmesebb megoldást kereső hajlamon. Holott lélekszámvizsgálaton alapuló rangsorolás helyett célra vezetőbb – az újragondolt településfejlesztési koncepció szellemében – valóban a települések szerepkörét a maga valóságában és jövőbeli átalakulásának, fejlődé-

sének lehetséges irányait is figyelembe véve az erre a célra kialakított és kialakítható eszközrendszerrel erősíteni.

Kiindulópontunk ugyanis nem lehet más, mint az agyonemlegetett, de gyakorlatilag még meg nem valósított jelszavunk, miszerint mindenkinek joga van ott boldogulni, ahol él. Ma ezt, a jelszó megvalósításával megbízott apparátus, „a népességmegtartó és eltartóképesség fokozatos növelése” szó szerkezettel fordította a maga nyelvére, de hát így is értjük, hogy miről lehet szó.

Ennyit előljáróban!

Szerep és nagyságrend. Okány mellett, a hivatalosan is hátrányos helyzetűnek mondott térség egyik legágrólszakadtabb települése Geszt. „Az út Gesztnél véget ér. Nincs tovább... Eldugott, istenháta mögötti település, alig czernél több lakossal. Főbb jellemzői: önálló községi tanács működik társadalmi vb-elnök vezetésével, a vb-titkár a szomszédos Mezőgyánból jár át az ügyeket intézni... a Gyula és Vidéke Áfész éttermet, ABC-áruházat, Tüzép-telepet, normálbenzint töltő állomást és néhány kisebb boltot üzemeltet itt... Tavaly egyetlen családi ház építésére kértek engedélyt... Működik egy postahivatal és egy takarékszövetkezeti kirendeltség is.” – írja a *Békés Megyei Népiújság* 1987. január 8-i száma, amihez a helyi Egyetértés Tsz elnöke a következőket teszi hozzá:

– Nincs orvos, nincs gyógyszerár, s olyan munkahely, ahol a falu a 140 tsz-tagon felüli munkaerőt foglalkoztatná. Ezért Gesztről sokan ingáznak Békéscsabára a baromfifeldolgozóhoz, az építőkhöz, Gyulára a húskombináthoz és Budapestre. Az itthon maradottak a háztáji gazdasággal egyre kevesebbet törődnek...

„Geszt az egykor Arany Jánosnak is hosszabb ideig otthont s megélhetést adó Tisza-kastély faluja, ma öregebb, mint eddigi történelmében bármikor.” Geszt azon 20 Békés megyei kisközség egyike, amelyekben az ott élők száma nem éri el a másfél ezret, node Békés megye nem is tartozik a kistelepülések, aprófalvas megyék közé, ahogy az alföldi megyék általában nem. Szolnok megyében mindössze a lakosság négy százalékát találjuk az ide sorolható 18 településen, a Kőrösök vidékén ez az arány 11 százalék. Csakhogy!

Föl kell figyelniük valamire, amiről Andor Mihály, a *Valóság* 1985/10-es számában így ír: „Ha a házak Győr-Sopron megyében épülnek egymás mellé az út mentén, akkor a falut Völcseljnek, Markotabögödének vagy Egyházásfalunak nevezzük; ugyanez Békés megyében tanya, és csak a szokás biggyeszt nevet a »szőlő«, »dülő«, »sor«, »puszta«, »halom«, »réte«, vagy »major« szavak elé, ezek valójában nem léteznek, itt születni nem lehet.” Továbbá: „Ha minden telepszerűen épült házcsoportnak megadjuk a falu nevet, amit részben a hagyomány, részben egy közigazgatási gyakorlat megtagadott tőlük, akkor azt mondhatjuk, hogy a falvak minden tájékon egyformán sűrűn vannak. Egyformán sűrűn, mert a földből élő emberek, ha elég sokan vannak hozzá, nem hagynak maguk körül földet műveletlenül – hacsak valami nem kényszeríti őket erre.”

Ezen a ponton megállva egy pillanatra, két fontos dolgot kell az idézetből kiemelni. Az egyik, hogy a kistelepülések súlya, ügyük jelentősége nem kezelhető a statisztikák alapján már csak az Andor Mihály által bizonyított tény miatt sem: miszerint „Békés megye 1980-ban kiadott térképén a községeken és a városokon kívül 29 településfolt található, ami viszont az ilyen típusú Békés megyei telepeknek mindössze 15 százaléka. Nem jelez folt a Győr-Sopron megye-icknél sokkal nagyobb tanyafalukat, mint például a 77 házból álló 239 lakosú

bezinai szőlőket, a 193 házból álló 588 lakosú Ezüstszőlőket, és még lehetne folytatni a sort”, amely mindjárt más világításba helyezi témánkat, csupán a mai kategóriáinkat figyelembe véve is.

A másik kiemelendő: ezeknek a tanyás településeknek, tanyafaluknak is megvolt a maguk (földművelő) szerepe, s csak „a tanyás vidékekkel kapcsolatos, már-már előítéletté merevedő hagyomány könnyítette aztán meg, hogy 1950-tól elkezdődhetett a tanyavilág tudatos sorvasztása tsz-szervezéssel, tagosításokkal, építési tilalommal, nemtörődömséggel. Másfajta hagyomány talán a továbbfejlesztés parancsát írta volna elő!” – állapítja meg az idézett szerző.

Vagyis megint csak a kiindulópontozhoz jutunk; a szerep, a szerepkör felől kell közelítenünk településünk múltját, jelenét és jövőjét megítélendő.

Hogy milyen szerepre gondolunk? *Erdei Ferenc* Város és vidéke című könyvében 1971-ben e kérdésben így foglal állást: „A településekről szóló tudományokban is, a köznyelvi szóhasználatban is meghonosodtak a csillagászati kifejezések... Induljunk ki a naptól. A legésszerűbb, ha minden ország fővárosát naphelyzetű városoknak tekintjük... Ha ilyen megfontolás alapján egy-egy ország fővárosát tekintjük napvárosnak... s az ország összes településeit együtt települési naprendszernek, akkor már egyszerű a helyzet a hierarchián lefelé haladva. Hogy a rendszernek szerkezete és mérete eltérő? Ez ne zavarjon bennünket, így van ez az égitestek rendszerében is... Különösen egyszerű a helyzet Magyarországon. Budapest fővárosi naphelyzete vitathatatlan, olyannyira, hogy ezt már sokalljuk is, olykor... vidéki nagyvárosaink tehát Budapest bolygóí, a városrendezők csak a nagyváros körüli kisebb városokat nevezik általában »bolygóvárosnak« (ezért) a vidéki nagyvárosokat szokás hazánkban »ellenpólus« városoknak nevezni... – ilyen alapon Szeged vonzásterületébe tartozónak tekintjük mindenestre Hódmezővásárhelyt, Szentest, Makót és Csongrádot, s az ezek körül elhelyezkedő és vonzásterületükbe tartozó településeket – akár falvak, akár tanyai községek – fogjuk fel holdaknak.”

S maradjunk abban – ezt már mi tehetjük hozzá –, hogy ezek a holdak azután pályájuktól, helyzetüktől és forgásirányuktól függően kapnak több-kevesebb napfényt, jutnak az éltető fényhez és meleghez aszerint, hogy szerepüket fejlődésében elfogadjuk-e, erősítjük-e, megmászítjuk-e, avagy ellehetetlenítjük. Ez éppen következő fejezetünk témája. Itt és most viszont szögezzük le: a „holdakról” van szó ebben az írásukban!

Szabályozás és fejlődés. Varga Dávid írja *Az ország peremén* címmel a Magvetőnél (Gyorsuló idő) 1982-ben megjelent szociográfiájában Körösnagyharsányról, a Gesztől, Okánytól, Biharugrától mindössze néhány kilométerre fekvő kisközségről: „Körösnagyharsány, amelyről ez a könyv szól, ezernél alig ha több lakost számláló falu, a keleti határszélen, Békés megye északkeleti csücskében, ott, ahol a Sebes-Körös magyar földre lép. E szép nevű falunak a múltja is szép: hajdúváros volt, emelt fővel állta történelmünk viharait, sőt, a sorsfordulókat megedződve, megerősödve élte túl. Mindig szívósan harcoló, vagy dolgozó népe abból profitált talán a legtöbbit, hogy bár kicsi, de eleven, életcrős része volt a szomszéd nagyvárak környékének.” Hogy mi módon? Hallgassuk még egy darabig Varga Dávidot: „Bihart, a régi Magyarország egyik legnagyobb megyéjét Biharországnak is nevezték... Sok fontos mezőgazdasági termékből akadt a megyében felesleges, ebből adódik, hogy a kitűnő helyen: folyó mellett, utak találkozási pontján fekvő Várad a XIX. század végére országos jelentőségű kereskedővárossá nő, sőt sok tekintetben nemzetközi rangot is szerez. Ez kifejleszti a pénzügyi élet pezsgését, ami persze kedvezően hat a

társadalmi élet fejlődésére is... Ennek a gazdasági, politikai és szellemi környezetnek része Körösnagyharsány, mindenekelőtt az őstermeléssel. Olyasmit termelnek, ami mindenütt eladható, leginkább a jóízű harsányi káposzta ez a termény, amelynek már régóta igen jó a híre... Korán kitűnnek azzal is, hogy fuvaroznak, szekerезnek.”

És mi van ma, miután a falu éppoly távol esik Debrecentől, mint Békéscsabától (Nagyvárad 16 kilométerre van innen) Debrecenből 2 és fél órát kell buszozni ideig, Gyuláról ugyanannyit. A megyeszékhelyről. Békéscsabáról, a reggel fél kilences vonattal indulva, kétszeri átszállással délután egyre érkezik az utas Harsányba, a faluba, amely Trianonnal a periferiára szorult... „Csendbe, hallgatásba burkolózik, hiszen elvágta a várostól, a vonzó, élet-erős vidékek vérkeringésétől. *Soba senki és semmi nem adta jelét igazán, hogy bármiben is számítanak rá.* Azzal felelt, hogy még szűkebb csendbe, még feketébb hallgatásba burkolózt...”

A kiemelt rész, megint mondandóknak lényegét hangsúlyozza: élni csak az tud, aki érzi, és akkor, ha érzi, hogy szükség van rá, és fontos szerepet játszhat abban, amit Marx óta társadalmi munkamegosztásnak nevezünk. És társadalmi munkamegosztás nemcsak emberek és embercsoportok között létezik, települések között is kell, hogy legyen, ám amelyik településnek nem szánunk szerepet: sorvadásra ítéljük – eléggé végig nem gondoltan. Olyan ez, mintha fittyet hányánk a testünk szívtől, fejtől távoli részein jelentkező érszűkületnek, holott világos, hogy a láb- és kezujjak egyre rosszabbodó, romló vérellátását komolyan kell kezelniük (és pedig nem helyi, tüneti kezeléssel), ahhoz, hogy nagyobb baj ne történjék.

Aztán a másik: Trianonra hivatkoztunk, olyan benyomást keltve, mintha csak az ország peremén, a perifériákon támadtak volna gondjaink a településfejlesztéssel (bár kétségtelen, hogy az életerőt adó szerepek elvesztése itt ütöközik ki legmarkánsabban). Másfelől pedig úgy tűnhet, ezen egyoldalú érvelés alapján, hogy a mai állapotokért csak egymaga a történelem a felelős. Nagy része van benne, de magunk is jócskán hozzájárultunk a bajok halmozódásához.

Nézzük csak szépen, sorjában!

Hogy igazunk lehet azt egy egész sor, egykor mezővárosi rangot elért, sokáig dinamikusan fejlődő nagyközség sorsának alakulásán is beláthatjuk. A volt Csanád vármegye óriásfalvairól – Mezőhegyesről, Battonyáról, Mezőkovácsházáról van szó, s melléjük negyediknek nyugodtan csatlakoztathatjuk az ezekhez és a valamikori csanádi megyeszékhelyhez Makóhoz sok szállal kötődő Békés megyei Tótkomlóst is. Ez a táj, a néhai mezőkovácsházi járás az elmúlt két évtizedben lakosságának csaknem egyharmadát elveszítette.

Az 1930-as évek alföldi agrárlázadásainak központjában Tótkomlóson, már több mint tízezren éltek, az 1950-es megyerendezésig járásszékhelyként fejlődő Battonya lakosainak száma 13 ezer volt, Mezőhegyes ekkor csaknem 9 ezer lelkes. Ma ezek a már régről városiasodott nagyközségek rendre 8, 7 és fél, 7900 lakost számlálnak. Kivétel Mezőkovácsháza, ahol a 30-as években még csak 5 és fél ezren, ma pedig több mint 7 ezren laktak (de már 10 százalékkal kevesebben, mint 30 évvel korábban – erről később). Battonya és Mezőkovácsháza összevetése különösen jól példázza mondandóinkat.

A már említett megyerendezéskor Battonya járásszékhelyi szerepét Mezőkovácsháza vette át, azóta – mint láttuk, a funkciója vesztett Battonyát csaknem az ott élők fele hagyta el, s rossz belegondolni, hol tartana ma – az

ugyancsak határszélivé lett kisvárosnyi nagyközség –, ha polgárai közül kikerült s tényezővé vált politikusai csak feleannyira lokálpatrióták, mint valójában?! Ezzel szemben mi lett volna az 1984-ben városrá nyilvánított Mezőkovácsházából, ha a már korábban megkapott szerepköre így nem nyer megerősítést?

Szülátóköröség lenne természetesen azt állítani, hogy Battonya életképessége csupán járasszékhelyi rangjának elvesztése miatt kezdett gyengülni. Nem hagyható figyelmen kívül az okok feltárásakor az a nagyhatású folyamat, amely a Battonyán tapasztaltakhoz hasonló következményeket idézett elő az ország alapvető mezőgazdasági vidékein: a rohamléptekkel megindult iparosítás – amely csak megkésve és akkor is felemásan ér idáig el – elszippantotta, majd a nagyüzemi mezőgazdaság kialakulása s főleg gépesítése „elküldte” e tájról az itt fölöslegessé vált munkaerőt.

Ez a tulajdonképpen szükségszerű, de mégiscsak mesterségesen kiváltott – főleg – túlhajszolt folyamat nem tagadható eredményeivel egy időben gondolkodásunkat is deformálta. Ez időben még azt hittük: felemelkedésünk egyetlen útja az erők gyors összpontosítása, kiemelt körzetek fejlesztése, amelyek majd magukhoz szippantják mindazokat a szerepköröket, amelyeket a szükség szerint elsorvadó települések hordoztak eleddig. Úgy számoltuk, hogy ez még ráadásul a gazdaságosabb megoldás is, hiszen egy-egy körzetben, húsz-harminc falu helyett elegendő egy-két városban víz- és szennyvízhálózatot, gázvezetékot, utat, orvosi rendelőt, áruházat, iskolát, óvodát építeni. Nem hallgathatom el, hogy a 70-es évek kezdetén magam is meggyőződéssel írtam arról, hogy miután Békés megyében az akkori mezőkovácsházi járásban mindössze annyian laktak, mint a megyeszékhelyen, Békéscsabán elegendő lett volna csupán a járási székhelyet, Mezőkovácsházát „Békéscsabává” fejleszteni. Utána már nem maradt volna más hátra, mint beköltöztetni ide az egész járást, igazán korszerűbb és emberibb körülmények közé, itt létesített ipari üzemekben munkát adni a dolgozók egyik felének, a másik felét meg autóbusszokkal szétszállítani reggelenként a járás termőföldjeinek megművelésére.

Ez a – mai eszünkkel szinte nevetségesen erőszakolt – folyamat nem csak a földtől elrugaszkodó fantáziában indult el útjára. A valóságban is minden lépés, intézkedés ez irányba hatott. Például – a köolajbőség idején – az akkor gazdaságtalannak ítélt vasúti szárnyvonalak fölszámolása, hogy csak egyet említsünk a sok közül, vagy még kettőt: az iskolakörzetesítés, meg a községi orvosülegelek összevonását, de ugyanígy részletezhetnénk a hivatali asztalok mellett kiötlött ám az addig békésen egymás mellett élő faluközösségeket valójában csak összeugrasztó tsz-egyesítéseket, a megelőzően háborítatlanul pendülő kisközségeket egy közös tanács alá tessékkelő kampányt és így tovább.

Ha mindez csak olaj volt arra a tűzre, amely a maradottabb vidékeken élőkben háborogva lobogott, mit sem léptünk előre. Mert be lehetett „központosítani” a volt járási földhivatalt Battonyáról Mezőkovácsházára – a deklarált társközponti szerep ellenére – Magyardombegyházáról, amelynek padlásablakából jó időben át lehet látni a mezőkovácsházi háztetőkre, bizony 90 perces buszozás után egyszeri átszállással lehet csak ma is az új helyre költözötetett földhivatalba eljutni. De panaszkodhatna Dévaványa is a hol ide, hol oda (Szeghalomhoz egyszer, Gyomaendrődhez máskor) „körzetesített” 10 ezres nagyfalu is, hogy állami regulák kényszerítik lakosait ma 42 kilométert utazni a korábbi 28 helyett némely ügyes-bajos dolgaik elintézésére.

A felsoroltak a vizsgált településekre persze mind-mind kívülről jövő csapásokként hullottak és hullanak. De legyünk tárgyilagosak: nemegyszer maguk is tetézik bajaikat, mélyítik maradottságukat fantáziaszegény és lassú mozgású vezetőikkel az élen. Ám, hogy a kép ne legyen végig ilyen sötét, szolgáljunk előljáróban néhány ellenpéldával!

Szerep és vállalkozás. Gyula. A már mondott megerendezések során megyeszékhelyi rangja Békéscsabára szállt. Nem hagyta magát: nemzetközi hírnevű fürdőváros lett – nem kevésbé jelentős nyári várjátékokkal. Vezetői nemcsak megtalálták, ki is verekedték maguknak, a városnak a testhez álló szerepet.

De hogy ne csak a peremvidék szerepeljen, egy megyével és 150 kilométerrel odébról említsük Tiszafüredet, amely az Alföld mesterségesen kialakított Balatonja által kínált előnyöket a legtermészetesebb dinamizmussal igyekszik kiaknázni. Legutóbb például gazdasági társaságot hozott létre a telefonhálózat kiépítésére. A vállalkozás a város (1984 óta az) vezetőit minősíti. (Más kérdés, hogy a város még erőteljesebb kibontakozást – megint csak mesterségesen – három másik megye határának itteni találkozása nehezíti!)

Vissza Békés megyébe! Egy igazi kisközség: Gerendás, de lehet Kétsoprony is. Igaz, ezekre a „holdakra” a közeli Békéscsabáról, a falvaknál jobban megvilágított bolygóról, több fény érkezik (még ha nem is saját, de legalább visszavert), mint az eddig említett peremvidéki holdacsakákra. Így a képzettebb szakembereket is jobban magához tudja csalogatni, kötni e két település. Ám amit elért a két kisközség – jól kiépített út-, víz-, szennyvíz-, gázhálózat meg a többit – saját maga, közösségi összefogással érte el. Persze itt a földek is jobb minőségűek, mint amott. Ám amott – nemegyszer a hozzáértés híján, ami pedig éppen az uralkodó állapotok miatt gyarapszik nehezen – esetenként azzal sem képesek élni, amihez adottságuk van.

Említsük Gesztet – nem először tesszük –, amely évtizedekig nem tudta „eladni” messze földön ismertté lett és keresett pálinkáját s idegenforgalmi értékeit: a Tisza-kastélyt, az Arany János-házat. Említsük most vele szemben Zsadányt, ahol tulajdonképpen nem jobb a helyzet, de ahol a tsz új, vállalkozó és tapraesett vezetése nyit napjainkra talán távlatokat, ha az a bizonyos kormányprogram is tényleg segít majd!

Változnak-e a szerepek? Idcje lenne levonnunk a következtetéseket. Tegyük is meg, de azok rendszerezését bizzuk a hozzáértőkre, a szakemberekre.

Induljunk ki megint abból, hogy a közigazgatás megjelölheti: mely településeknek szán felső, közép- vagy alsó fokú ellátási szerepet, de maradjunk amellett, hogy a szerepek nem jelenthetnek megkülönböztetésre alapot adó rangsort! A színpadi mű is csak úgy egész, és úgy működőképes, ha a „legutolsó” segédszínész, vagy kóristalány is a szerepe által diktált csúcsteljesítményt adja. Erre viszont ösztönözni kell, hogy percig se érezze: csak megtűrt, esetleg a műből ki is iktatható, szerepe egy tollvonással törölhető.

Azután: a szerepek többnyire történelmileg hosszabb idő alatt és valamiféle módon a maguk természeté szerint alakulnak ki s fejlődnek alapvetően gazdaságföldrajzi adottságokon és megannyi változás, gyarapodás által. A közigazgatási reformok akkor jók és sikeresek, ha erre a fejlődésre épülnek, bizonyos dolgokban meg is előzik a természetes fejlődés következő állomásait. Hosszú távon az erőszakolt fejlesztés megbosszulja önmagát, akár csak a természetes fejlődésnek útját álló, azt művi úton visszafogó gyakorlat.

Az előrelépés túlhajtott, mesterséges erőltetése többnyire fölösleges áldozatok követel.

Mindebből az következik, hogy bárminő lépés – a legjobb szándékoktól vezérelten is – cleve a kudarc veszélyét hordozza magában, ha az érintetteket a maguk akarata ellenére kényszerítik, kényszerítik – s kellő társadalmi, gazdasági előkészítettség nélkül – e lépésre. Nem véletlen, hogy mára olyan ellentmondások halmozódtak föl Gyomaendrődön is, amelyekkel a két nagyközséget összehoronzó mozgalom talán nem is számolt.

Siessünk azt is hangsúlyozni még egyszer, hogy felfogásunkban a „kis” községek nem olyan településeket jelentenek, ahol a nagy átlagnál jóval kevesebben élnek, hanem olyanokat, amelyek ilyen-olyan okból az átlagosnál kisebb eséllyel, kevesebb lehetőséggel kinlódnak az emberhez méltó életkörülmények kialakításával.

Előbb a kistelepülések ellátásának javítása, utóbb a gazdaságilag elmaradott térségek fejlesztése jelszavával hirdettünk programot a kialakult helyzet által indukált feszültségek csökkentésére. Nagy kérdés, milyen esélyekkel, sikerekkel kecsegtetnek kezdeményezéseink?

A vidéki ipartelepítés az egyik adunk, éppen csak egyetlen jel sem utal arra, hogy ez most majd jobban sikerül, mint a megelőző hasonló kampányok bármelyike. Mert átlag alatti színvonalú ipar és technika kitelepítése nem csökkenti, hanem konzerválja a maradottságot.

A másik jelszó: a helyi szellemi erők gyarapítása, szellemi tőke felhalmozása. Ehhez viszont olyan intézkedések kellenek – a vidéki, sőt peremvidéki, s ezáltal kisközségi életet vállaló vállalatok szakképzettek átlagon felüli anyagi jövedelmezése például –, amelyek a mezőgazdaságban már hoztak is némi eredményt. Ilyen újabb intézkedésekről egyelőre nem hallunk.

Hogy akkor mi marad még egyáltalán? Félő: csak az a természetes élni akarás, ami évszázadok óta az itt lakók földhöz, közösséghez való ragaszkodásában nyilvánul meg, tör utat magának minden sorvasztó erő ellenében és hoz reménykeltő eredményeket is. Ez is csak akkor, ha a társadalom távlatot is rajzol eléjük, szerepet is szán nekik. Mert az elődöktől örökölt belenyugvás, amit Okány egyik fiatal pedagógusa fogalmazott meg, hogy tudniillik: „Akik ide visszajöttünk, mert többségben okányiak vagyunk itt fiatal értelmiségiek, mindannyian tudtuk: mi vár ránk, mire számíthatunk” – nos ez nem lehet lendítőrét adó életérzés! Tárgyilagos hangon mondott tárgyilagos megállapításnak tűnhet ez, amely a valóságban mégiscsak egyfajta lemondást leplez...

No de törvényszerű ez a lemondás?

S ha már a törvényszerűségeknél tartunk. Érzésem szerint van a pragmatista gyakorlatnak egy még a voluntarista időkből ránkmaradt téveszméje. Ez abban a tévedésben gyökerezik, miszerint a társadalmi törvények, a társadalmi-gazdasági folyamatok törvényszerűségeinek megismerése, megértése önmagában teremt alapot e törvények, törvényszerűségek megváltoztatására. Valami olyasmiről van szó, mintha hinnénk abban, hogy központi intézkedésekkel el lehetne azt érni – a körülmények, a nyomásviszonyok megváltoztatása nélkül –, hogy holnaptól a víz, mondjuk 80 Celsius-fokon forrjon, tekintettel az energiatakarékossági programra! Nos hát ennek a kellőképpen föl nem tárt s ezért teljesen el sem vetett gyakorlatnak a levét isszák bemutatott településeink. S nem csak azok.

Kilencek II.

Rózsa Endre

Mikortól számít valaki költőnek? Fogas kérdés. Az 1941-es születésű Rózsa Endre első verse 1959-ben látott napvilágot a Jelenkorban. A kilenc költő közös antológiája épp' egy évtizeddel későbbi, az első saját kötet, a *Kavicszüret* pedig 1970-ből való. S mindez együtt még csak az indulás évtizede, amelyről azt szokás mondani, hogy még semmit nem dönt el. Dehát mi dönthető el egyáltalán, amikor minden újabb ihletcsíra újabb küzdelem, s nincs garancia a győzelemre még a Parnasszus legmagasabb csúcsain járva sem. A költő útja győzelmek és kudarcok sorozata, csak van annyira bölcs a költő, hogy kudarcait nem tárja a nyilvánosság elé. Pontosabban: a műkudarckokat nem, de maga a kudarcélmény, a versíróküzdelem termékeny versképző lehet. Rózsa Endre is sokszor elmormolhatta már magában, míg leírta: *Hadakozom a verssel*:

Hadakozom a verssel, s a győztes tét: te vagy.
Minden szó összeomlás, új s új fekete nap,
s nem adhatlak föl úgy, hogy önmagam ne.
Talán egy mindent eldöntő roham... De
az első percek ösztüze felőröl,
s már megfutnom se futná az erőmből.

Az önfeladás sötét pokla mindenkit megkísérthet, főleg a felezőidő tájkán, de különösen súlyos e kérdés, ha művészről van szó. S az önfeladás egyszerűre jelentheti a versírás és a saját versvilág feladását is. Hiszen nemcsak az írásért, hanem a saját versvilágért is mindegyik műben meg kell küzdeni. Így az indító kérdés, hogy mikortól számít valaki költőnek, igen egyszerűen megválaszolható: attól a versétől kezdve, amelyik már ő maga. De melyik az a vers? Ez bizony már nehezebb kérdés, s van úgy hogy csak a költő halála után vetül rá a felismerés fénye. Maguk a költők persze pontosan tudni szokták, hogy ők mióta költők, s így számukra nem is ez az igazi kérdés – legfeljebb rosszul esik a külvilág felismerésének késekedése –, hanem az autentikus költőtét megőrzése. Hiszen „*Utólag* – minden előzmény”. Vagyis ma visszatekintve egy bő negyedszázados költői pályára, talán nem is annyira a bejárt út látszik izgalmasnak, mint inkább a bejáratlan, aminek minden, ami eddig történt: csak előzménye.

Bő negyedszázad! Hol van már az az idő, amikor legalább a költőtársak, az irodalmi élet műhelyei megünnepeltek ilyesmit! A költői pályakezdés negyedszázados jubileuma! – volt, elmúlt, észre talán senki, maga a költő sem vette. E negyedszázad négy megjelent verseskötete, a kéziratban elkészült ötödik, a folyamatosan sorjázó újabb publikációk önmagukban is indo-

kolják az eddigi út felmérését, az eredmények tudatosítását. Már csak azért is, mert régóta az az érzésem, hogy Rózsa Endre költészete nem foglalja el még szűkebb verskedvelő közvéleményünkben sem azt a helyet, amelyet kétségbevonhatatlanul megérdemel. Igaz, nem túl könnyű a dolga versei olvasójának. Szellemi munkát igényel tőlük. De, ha nem ezt tenné, tarthatná-e magát igazán művésznek? S bár a figyemes olvasó számára egyértelmű, hogy a sorban megjelenő kötetek egyenletesen emelkedő színvonalúak, érdekes módon a megjelenő kritikák ezt nem tükrözik az elvárható egyértelműséggel. Már a számok is árulkodóak: a *Kavicsszüret* 12 kritikát kapott, a *Senki ideje* és a *Kietlen ünnep* csak nyolcat-nyolcat. (A friss megjelenésű *Az anyag emlékezteté*-nek még nincs mérhető visszhangja.) S például a harmadik kötetről olyasmit is leírtak rangos folyóiratban, hogy a versek felszínesek, közhelyesek, s bár van néhány szép képsor, „ez azonban még egy új költői világkép körvonalazásához is kevés”. Tévedni persze joga van minden kritikusnak, de az ekkora melleolvasásnak még közvetett haszna se lehet. S elgondolkodtató: bármennyit is bizonyított valaki, kiérdemelve sokszorosán a költő nevezetét, mégis, bármikor, bárki kétségbe vonhatja ezt, ráadásul a szakszerűség álruhájában tetszelegve.

A *Kavicsszüret* 54 verse 1962 és 1969 között keletkezett. A tartalomjegyzék mindegyik cím után közli az évszámot. Érthető: a huszoneves fiatalember számára csillagmesszinek tűnik a három-négy évvel korábbi állapot és annak verstermése, s ha az elidegenedettséget nem is, a távolságot érzékeltetni kívánja. (Később csak kivételesen adja meg verseinek keletkezési idejét.)

A kötet – a kritika által is szinte egyöntetűen üdvözölt – értékes és ígéretes pályakezdés. Legfeltűnőbb sajátossága a tudatosság és a tudás. A versalkotás és a világszemlélet tudatossága és a versírás és a világelemzés eszközeinek tudása, – ugyanezek az alapokon – egyre gazdagodik. Hiszen a *Kavicsszüret* minden érdemével együtt is – pályakezdő könyv. Igaz, e nemben azok közé a viszonylag ritka kivételek közé tartozik, amelyek már akkor ígéretes tehetség kibontakozását ígérték. Így e könyvet, ma is érdemes újraolvasni, s nemcsak „előzmény” volta miatt, hanem önértékeinek kedvéért is. Ha majd – remélhetően minél előbb – eljut Rózsa Endre a válogatott versek kötetének összeállításához, akkor nagy szigorúsággal is meghagyhatja legalább a felét ezeknek a korai írásoknak. S nemcsak a saját pályáíven maradt maradandó a hatvanas évtized. Az időszak egyik legtöbbet idézett, nemzedéki alapversként emlegetett műve, *Az elsüllyedt csatatér* önmagában is megkerülhetetlenül fontos.

Miként a kötet, ez a vers is önmeghatározás és nemzedéki meghatározás egyszerre és egymástól elszakíthatatlanul:

Sosem halunk meg ezen a csatatéren

Mert nem csatatér ez s mi nem harcolunk

Csak kínjában megrepedt föld ez itt dehogysis lövészárkok

Mesbeszéd hogy ágyú tátog csak kitárt szánkat szövö be a pók

A hatvanas években felnőtté való nemzedéknek elementáris – és akkor nehezen feldolgozható – élménye volt az a feszültség, amely a fennen hirdetett forradalmi ideológia és a hétköznapok békés reformvilágába, a változtasd meg a világot! és az ez a világ úgy jó, ahogyan van!, vagyis az elvek és a gyakorlat között feszült. A valóságos csatatér és a nemlétező harcok tere, s

mindkettő egyszerre konkrétan és jelképesen van jelen e versben. A csatátér az élet létezési terepként jelenik meg, a csata hiánya a valóságos élet hiányaként, s mindez nem annyira a József Attila-i „harc az élet”, hanem inkább a forradalmi, küldetéses harc értelmében. Az a csatátér, amelyről a költő és nemzedéke ábrándozott, valóban „elsüllyedt”, e korosztály számára, úgy tűnik, végérvényesen, de adódtak helyette, kéretlenül is más terek másfajta csatái.

Az *elsüllyedt csatátér* élményköre áthatja az egész első kötetet, amint erről legközvetlenebbül a *Huszonötödik évem elé*, az *Őszi vázlatok*, a *Déva vára*, *Jöhet még idő*, *Legenda*, *Fabula*, *Vers ifjúságom értelméről*, *Megöregedni azt kell itt* tanúskodik. Ez van, ezek a dolgok, s

AZ EMBER MÁR A DOLGOKHOZ

terepszínű pofát vág
de van-e joga gondolkozz
feladni minden álmát

kérdezi a *Párbuzamok*. S a költő, bár ember, mégsem képes sem arra, hogy végérvényesen „terepszínű pofát” vágjon, sem arra, hogy feladja minden álmát. S ez a kettősség: a „konok schonnai” elkötelezett indulata és a „terepszínű” magatartás, az ebből adódó feszültség nemcsak itt, hanem a későbbiekben is versszervező erő lesz.

Az önmeghatározás azonban nemcsak társadalmi összefüggésekben lehet fontos. Rózsa Endre esetében legalább ennyire jellemző a természetélmény is. A pécsi születésű, a mecseki erdőjárásokat feledhetetlen élményként őrző fiatalember szinte klasszikus fegyelmezettséggel, mégsem másolva, hanem öntörvényűen építi költői világába a természetet. Mint a költészetnek talán minden fontosabb elemében, itt is József Attila, a legnagyobb példa számára, s követi a felülmúlhatatlan módszert: nem tájlrát kell írni, hanem lírát, amelynek szervezete része a tájélmény is. Az átélt valóság különböző rétegei épülnek egymásra, s kép és reflexió összhangját figyelhetjük meg:

kezed lehajlik álmodón
mint hanglemeze tője
alatta a semmi forog
mély dallamot gyűrűzve
gondolsz-e most a fehér köre
melyet a tóba dobtam
s csendülön lökve kört a körre
merült el a habokban

Az első kötet mindig az indulás könyve. A költő ezt külön hangsúlyozta is tudatos szerkesztéssel. A külön ciklussá emelt nyitó- és záróverse az *Invo-káció*, illetve a *Származásom* címet kapta, s közben ilyen cikluscímek vannak, mint *Születések*, *Országutakon*, *Honfoglalás*.

Az indulás könyvét a keresés könyve követte. Már a *Kavicsszüret* cím kínálta az elvont ontologikus értelmezést, s egyszerre ígerte a feleslegesség-élmény és a Kosztolányi-féle „magába fordult tökéletesség” világát. Hasonló jellegű a *Senki ideje* cím, hiszen már pusztán nyevtanilag is egyszerre jelenti azt is, hogy senkinek sem az ideje (az, ami van), s azt is, hogy ez a Senki-nek az ideje. S egyik értelmezés sem ellentétes a kötet tartalmával, amelyben

változatlanul a szembenállás, a vívópozíció a hangsúlyos. Elfogadhatatlan a költő számára, hogy a neki rendelt idő a senki ideje legyen.

Az *elsüllyedt csatatér* olyan érzékletes jelkép, hogy nehéz elképzelni hozzá hasonlót. Rózsa Endre mégis megtette. A második könyv élre kiemelt mottóvers, az *Őnarckép* záróképe, a „történelemszünet” legalább annyira kifejező, s így okkal vált állandóan idézett fogalommá. Ugyanazt az élményvilágot fejezi ki, de elvontabban, nagycerjű képiségevel együtt is fogalmiban, szinte filozófiai kategóriaként használva a szóleleményt.

A történelemnek persze nincs, nem lehet szünete, s bár e fogalmat nyilván úgy kell értenünk, hogy a történelem menetéhez méltó, feljegyzésre érdemes dolog nem történik, s e kor ezért lesz a „senki ideje”, látható, hogy még mindig a korai versek romantikusnak is nevezhető forradalomszemlélete van e fogalom mögött is, s így a senki ideje végül is a forradalomhiánnyal azonosítható leginkább. Ezért jut el szükségszerűen a kötet – az ismét nagyon pontos szerkesztéssel – a történelemszünet képétől Petőfi vállaló megidézésén keresztül *A forradalmak királya* Dózsa-ciklusáig, amely keserves remény és elháríthatatlan kétség között egyensúlyoz, de mégis: a forradalmakat idézi meg. A *Petőfi '73* pedig, a legszebb magyar hagyományok felvállalásával e kötet egyetlen lehetséges eszmei nyugvópontja:

Légy te a haza, te a nép,
a világ, az emberiség,
a történelem összese,
kudarcaid önkéntese,
halálod konklókó ura,
csak kutyája ne légy soha!

Ha így szólsz: akárki megért.
Különben – kár a szövegért.

Igenám, de ez a program, amilyen természetesen megfogalmazódik Rózsa Endre tollán, azonnal megkérdőjeleződik, hiszen megvalósíthatatlannak látszik. Az alapkérdés végül is az, hogy lehet-e manapság a költő a haza, a nép, a világ, az emberiség, s ha igen, minck az árán. S vajon feltétlenül igaz-e az, hogy „Ha így szólsz: akárki megért”. A dolgoknak nemcsak a színe, hanem a fonákja is van, létezik. A *Vers a költészet értelméről* ciklus megidézt mestereinél a teremtés és a kifosztottság, a pusztulás antinomiáit mutatja fel, a keretet adó két vers pedig a maga groteszk, illetve objektív-ridegen tárgyias közlésmódjával az évszázados értékek visszavételét, az „értelem” értelmetlenségét is sugallja.

A groteszk, az ironikus hang, az objektív, az antilirai törekvések különben is szembeötlő hangsúllyal vannak jelen. A történelemszünet ideje, „az összefüggés nélküli világ összefüggései” *Metafizikus szonettek*-et ihletnek, s a *Kolumbusz tojása*, a *Dodekafon litánia*, *A dolgok rémuralma*, a *Tetszés szerint továbbírható költemény* tanúskodik nem arról ugyan, hogy a költő át kíván váltani e modorra, hanem arról, hogy e modor szervező élményvilágát átéli, megörökíti, s beilleszti – de kritikusan! – a maga világképebe. Valóban a keresés könyve ez, s nem „győz” se a forradalmak királya, se a dolgok rémuralma. Talán ebből is következik, hogy bár a kötet legtöbbet idézett versei e küzdelemlről tanúskodnak, a legtöbbet olvasottak, a legkiemelkedőbbek nagyobb számban találhatóak a kötet e szempontból „semlegesebb” első két ciklusában: *Juhász*, *Falusi elégia*, *Mecsek*, *Regina coeli*, *Őszi égetések* stb.

A *Kietlen ünnep* a keresés után, a megérkezés könyve. Nem a keresés feladását, nem is valamiféle végső bizonyosság megtalálását jelenti, ez, csak a fordulatot az ifjúkorból az érett férfikorba, a költészet és a lét értelmének kereséséből ennek az értelemnek a megtalálásáig. „A választást széttépheted. / Sorsod csak egyként élheted.” – ismeri fel a könyv élére állított versben a költő, a kor és a körülmények kényszerítően determináló erejét. S ilyen lesz *A méltó élet*:

Csak dolgozni, szeretni,
gyermekét fölnevelni,
hogy szülőjét ne szidja:
az ember dolga ennyi.

A dolog, a dolgozás persze nem kevés – hiszen érvényes verseket feltételez. De e könyvben ilyenek sorakoznak. Hét évszázad magyar versei közé legkevesebb hármat-négyet be kellene válogatni közülük: a *Teljes kör*, a *Széchenyi ősze*, a *Lángevő nyár*, a „*Se híja, se hója...*” az *Égetni szánt levél*, *A tűz rapszódája* jöhetne leginkább szóba.

Rózsa Endre költői világának lírai hőse az a fajta fegyelmezett ember, aki a valóságban mindig a rendet keresi, s meggyőződése, hogy a felismert rend emberszabású, vagy azzá alakítható. Élni nem a szenvedésért, hanem a derűért, a boldogságért kell. S bár az életút során szükségszerűen módosul, hogy mi tesz derüssé, mi ad boldogságot, változatlan a törekvés maga. A kiegyensúlyozottságra, harmóniára született, s arra törekvő személyiség végül is a „történelemszünet” korszakában is megtalálhatja a történelmet, s a derűt, boldogságot idézőjelbe tevő vagy egyenesen kikacagó korban is megvalósíthatja – ha nem is teljeskörűen – a derűt, a boldogságot. A felnőtt, a „meglett” ember öntudata – az öniróniával együtt – sem a kudarcot, hanem a sikert könyveli el:

Nem adom magamat meg a múltnak!
Sorsunk – ez a dolga – betelhet;
de bennem idők igazulnak,
s igazolva, jövőbe emelnek!

Utólag – minden előzmény.
Se hitem, se lejárt fogadalmam.
A szívem, a vállam crós még,
se híja, se hója hajamnak.

Ez a felnőtt öntudat segít átvészelni a magánéleti válságot, s így szólhat meg a felbomlott házasság számvetése is kiegyensúlyozott hangon (*Égetni szánt levél*). S így lesz igazán hiteles a záróvers, *A tűz rapszódája*, s az abban megfogalmazódó idill: a rész az egészben.

E korszak versei kapcsán többen fölvetették, hogy a költő vonzódik a túlságosan elvont képsorokhoz, s a gondolatosság tételszerűségbe csap át. Kétségtelen, hogy elvontság és tételszerűség jelen van e versek egy részében (nyilván egymással kölcsönhatásban). Ám, ha kellő figyelemmel olvassuk a kötet egészét, hamarosan észrevehetjük, hogy elvontság és konkrétság, absztrakt és leíró tárgyiasság, milyen szervesen függ össze egymással. Tessék példaként összevetni az egymás után következő *Telep* és a *Hang-fény-kép a régi Pécsről* című verseket! Az előbbi elvont, az utóbbi konkrét címét egy alcím még tovább pontosítja (*Budai külváros, 1940-es évek vége*). Az első vers jelképes táját a másik szinte ellenőrizhető konkrétsága váltja fel. S mégis: lehet, hogy

a *Telep*, ugyanannak a külvárosképnek más élményrétegű megfogalmazása. S ami biztos: az elvontságban is jelen van a konkrét, az általánosban az egyedi – és viszont. Dialektikus költészet ez a szó legnemesebb értelmében – és legjobb darabjaiban teljes sikerrel.

Erősíthette a félreértést az is, hogy gyakorivá válik a kihagyásos versépítkezés. Ebben a kötetben különösen sok a különálló részekre tagolt költemény, s ennek egy sajátos esete az a típus, amely szinte miniatűrök láncolatának tűnik: összefogó erővel rendelkező láncolatnak azonban. Nemcsak elvont és konkrét, hanem rész és egész is állandó mozgásban jelenik meg, s ez nem hibája, inkább erénye a verseknek. Miként egy ars poética bölcsen vallja: „A szabályt rügd fel – soha ne a törvényt! De rád hagyom... A te dolgod. Csináld...” (*Miként?*). –

Más élménykör a megérkezés a férfikorba, s más annak a sűrűjében járni, egyre gyakrabban szembenézve e kor elmúlásával. A megérkezés könyvét így szinte magától értetődően követi a megmaradás könyve: *Az anyag emlékezete* (1987). *Az elérhetetlen föld* világa egyre *Elérhetetlenebb*:

életünk óraszámplap, én már a hatosig kiettem,
minden körcikke egyre keményebb s keszerűbb!

Ez a negatív fokozás azonban sajátos módon, s nemcsak ebben a versben a várhatóval ellentétes hatású, mert nem fegyverletételre ösztönöz. Épp ellenkezőleg: egyik előző kötete sem volt ennyire kiegyensúlyozott Rózsa Endrének. Illúziótlan remény, józan tárgyiaság hatja át, amely azonban önmagának s másoknak is remél még, ha nem is mindent, de legalább az emberhez méltó létezést. Megrendítő ez a kiegyensúlyozottság, hiszen tragikus ellentétek feszülnek mögötte, s pokoli örvénylések, rontó áradatok sodorhatják el az embert, ha figyelme, s fegyelme ellankad. Mégis és újra meg újra a költő ragaszkodik a kiküzdhető harmóniához, s ezt csak úgy tartja elérhetőnek, ha a költészet társadalmi érvényű cselekvés. Bizonyára lesznek, akik ódonnak tartják majd az ilyenfajta megfogalmazásokat: Költészetet a köznapokba, de / köznapjaink költészetét! / Ha elkápráztat s kirekeszt magából / – érdektelen a szép!”. Pedig itt azt fejti ki, hogy a költészetnek számunkravaló módon kell szólnia, s ez éppen azért fontos, mert ma kevésbé szokás figyelembe venni ezt az igazságot. S Rózsa Endre soha nem kizárólagos ars poéticákat hirdet. Rokon- és ellenszenveit megvallja, de például Majakovszkijt és Jeszenyint egyaránt értően és elismerően idézi meg. S visszatér ismét Petőfihez is: a *Lélekbarangszó* a Petőfit idéző versek legszebbjei közé tartozik. S ha ifjúságunk Petőfi-élményét, vagyis azt, hogy mit jelent magyarnak és embernek lenni itt és most, a legteljesebben Utassy József *Zúg március* című verse fogalmazta meg, az érett férfikor Petőfi-élményét most a *Lélekbarangszó*-nak köszönhetjük.

Van e versben egy emlékezetes kép: „Mint bolyongó üszökszökőkút, a / híred feltör”. Jó alkalom ez arra, hogy a költői képek formálódását, alakulását nyomon követhessük, hiszen e képnek számos előzménye van e költészetben. Alapja két ellentétes képzet: a tűz és a víz összekapcsolása. „üszökkút dobja fel szerelmem képét” (*Tűzvész tornya*) – írta már a második kötet egyik versében a költő. S nem egyszerűen tűz és víz, hanem a volt és lendő – tüzetek magába rejtő üszök és a vizet magába rejtő kút képe kerül egymás mellé: miként a kút rejtje a vizet, úgy az üszök a tüzet. A második kötetben megsokeodik az üszökképzet: „Gödörszáj ökrend: / üszökkútkáva”. Máshol az üszökcsóva és a vérszökőkút szerepel egy versben. Bartókot szólítja: „Emészd

el az üszköt, / lángevő!". Végül: „sugárgömbök / tűzglóriák / magvában dideregve sűrűdő / üszköpont a világ” – s innen jutunk el a bolyongó üszköszökőkút képéig. Úgy vélem, egygyökerű ez a kép az elsüllyedt csatatérrel, de hasonló valósághelyzetnek összetettebb – mert több irányú mozgáslehetőséget sürítő szemlélet s ezt visszaadó kép felel meg itt.

Rózsa Endre költészetében az időélmény kezdettől meghatározó, de ezt az élményt egyre összetettebben szemlélte, dolgozta fel. Mindig megkülönböztette és ugyanakkor egymásra is vonatkoztatta a történelem és az egyéni létezés idejét, s talán nem is annyira a kezdetben is összetetten szemlélte történelemnek, mint inkább az egyéni létezésnek látja meg egyre több réteget, s fedezi fel, hogy nemcsak a történelem, de a maga módján az egyéni lét is kimeríthetetlen:

Volhattam volna, volhatnék, lehetnék –
Vagyok csupán. És: mi minden lehet még!

(*Kortársaimhoz*)

Egyén és világ, élet és mű kapcsolata kimeríthetetlen és kölcsönös:

Vési a szobrász a márványt,
kivájja őt is a kő:
simább a kőtest – s az élőn
mélyebb a homlokredő.

Rózsa Endre eddigi pályaképe az indulás könyvétől a keresés könyvéig vezetett. S vajon mi következik most? Gondolom, egyelőre e megmaradás újabb könyvci, hiszen nemcsak a lírai személyiség, de egy egész nép harcol most a megmaradásért. S e költészet tanúsága szerint – a Petőfi-vecsek szellemében – a lírai személyiség csak úgy lehet önmaga, ha nem feledi anyanyelvének közösségét, mert „nincs határa a hazának; / nem jár hála hű fiának, / nem szakad rád / más szabadság – / határtalan terhét vállald!” (A *Szuzai mennyegzőre*)

VASY GÉZA

Az elmélettelenség szereplehetőségeiről

A magyarországi költészet igen nagy hányadát a várakozó-asszimiláló lírikusi aspektus jellemzi. Éppen ennek ellenhatásaként, a szuverén lét természetesen szükségleteként született mindig a belterjesebb értékrend felállításának igénye. A mindenkori keletkezett paradigmák – térjünk ki akár időben, akár térben – így csupán pragmatikus felhasználásuk célulvű „magunkra” alkalmazásuk formájában asszimilálhatók. Ilyen módon szület meg a kétszeresen „immanens kritika”, mely egyrészt irányzaton, másrészt országhatáron belüli, s lehet a szerves továbbfejlődés meghatározója. Sajátos helyzet alakul ki akkor, amikor egy irányzatnak hazai létjogosultságát vitatják, mielőtt helyi analizisét megadnák. Felmentést csak az adhat, ha arra jutunk, hogy a magyarországi vizuális törekvések többségükben referencia nélküli transzlokációi a nyugati irányzatoknak. Elégé el nem ítéltető módon az átfogó analizist ez a tanulmány sem végzi el, sőt abból a prepozícióból indul ki, miszerint a magyarországi kísérletező költészet nem autonóm sem keletkezésében, sem további „fejlődéstörténetében”. E helyen a törekvések komplex elemzése lehetetlen, a prepozícióval szembeszállni viszont már lehet. A továbbiakban – nem feledve a hibátlan összkép hiányának hátrányait sem – azt próbálom röviden összefogni, mi ezeknek a törekvéseknek a lényege, mi hozhatta ide, s végül helyi alkalmazásának néhány problémáját próbálom kiemelni.

Művészeti közéletünk sikerületlen ritmusváltásait nem szándékozom elősorolni. Az alkotás hevületében megmártózó poéták öntévesztő gesztusait sem. De legszívesebben a kimerült médiumok fölötti jajongásokat hagyom referálatlanul. Tartok tőle ugyanis, hogy a felgerjesztett indulatok megint csak elvinnék a hangsúlyt az elmélettelenség mind markánsabb megfogalmazást igénylő problémájáról. Lírikusaink gyakran hagyták parlagon az autonóm gondolat tőkéjét, de különösen szembetűnő, s tendenciózus ez a XX. századi magyarországi modernizmus tanulmányozása során. A század elejének Kassák nevével fémjelzett aktivizmusa jóformán egyszemélyes vállalkozás volt, mellette csak Tamkó Sirtó Károly sikverskísérletei, dimenzionizmusa jelentették a teoretikus hajlam megerősödését. A 20-as években elsikkadt perspektívákat, a „pszeudoavantgarde”-dá devalválódott lírai forradalmat rajtuk kívül Barta Sándor, Palasovszky, Moholy-Nagy próbálkozásai jegyzik. Az elszórt manifesztumkísérleteket is értékelve hiteles a magyar modernista líra várakozó-asszimiláló költői aspektusának konstituálása. Ezért is került, kerülhetett – a teorémáktól visszariadó, vagy az azokat lassan emésztő recepció érdektelensége miatt – Tamkó életműve is a feltérképezetlenség homályába, melyen csak Aczél Géza fontos könyve oszlatott helye-lehetősége szerint.

A 70-es, 80-as évek kísérletező-konkrét költészete – elméleti megalapozottságának hiánya mellett – az élettől, elsősorban a közélettől való távolmaradásával, vagy „végleges elszakadásával” nyújt támadási felületet. A hagyományos szöveg a kassági avantgarde felelősségtudatának számonkérése. E támadások Janus-arcú magja a közéletet képviselők elcsenve és értetlensége a programatikus „megváltást” végrehajtani nem akarókkal szemben. A nyugat-európai – „jel-típusú” –, s hitem szerint a magyarországi neoavantgarde létcélja az érzékenyebb nyelvi anyagtudat kimunkálása. Ezért az elsődleges kritérium vele szemben tárgyához kell kapcsolódjon. Azok, akik a magyarországi új-avantgarde társadalomkritikai érvényét kutatják, elfelejtik, hogy primér módon nyelvkritikai érvénye van.

Avantgarde irodalmunk, még mielőtt az irányzat – politikuma által sugallt – feladatait teljesíthette volna, polarizálódott. Az új poétikai formák és anyagok alkalmazásának széles horizontját nyitotta meg, közéletiségük viszont egy misztikus humanizmus kimunkálásában merült ki. Az apolitikusság, vagy az „impotens” politikusság terrénumait tehát nem kellett újraalkotni a neoavantgarde szerzőinek. Az emberi lét valamiféle időtlen lényegének, örökérvényű tételének kutatása azonban már napjaink líraváltozásainak indukálója. Az ezeknek a kutatásoknak eredményeként létező metafizikus kategóriák grammatikai-lexikális szövetet alkotva egy átvilágítatlan emóció felszínén maradtak. Az effektíve létező nyelv elégtelensége révén az irodalom képtelen transzformálni az érzékelt valóságot. A nyelv elidegenedése egy „új nyelv” álmát tételezi: „az Irodalom a nyelv Utópiájává válik” (Roland Barthes). A mai líra ilyen nyelvkritikai aspektusa szükségszerűen a társadalmi lét tartalmihoz konvergál – ha másként nem: a kommunikációs lehetőségek bővítésével –, a majdani koegzisztencia megváltozott fogalmi rendszerét építi ki, és csupán jelen eszközeiben ezoterikusan. Ebben az értelemben tehát a konkrét lírikus, a folytathatóság kitermelésével, részvételt vállal. S ha elismerjük, hogy ez az experimentalizmus „végső soron a társadalom egy teljesen homogén állapotának anticipálása” (Roland Barthes), akkor azt is mondhatjuk, felelősséget vállal. Óvakodom attól, hogy e témának vészterhes másik húrját is megpendítsem, miszerint létezik-e a líra politikus-apolitikus dichotómiája. Mindenesetre Petőcz András álláspontja gondolatmenetem igazát nem fakítja meg. Végső soron, ha létezik politikus költészet, úgy az apolitikusság vádja értelmet veszti; s ha nem létezik – úgy elégedjünk meg egy jövőkép kiművelése kísérletének sajátos idiómájú társadalmi tettével.

Érdemtelenként kihagyva a szélhámosság és a megkésetttség vádpontjait – az utóbbinak helyes értelmezését Keresztúry Tibor cikke adja (Alföld, 1986.) – eleven hibának tekinthetjük a továbbiakban az irányzat teoretikus megalapozottságának hiányát. Persze nem ezzel akarom legitimizálni az akarat hazajáró lelkeit. Nem is tudnám. Eszme és frazeológia hiányában az avantgarde hagyományokra és a neoavantgarde diaszpórák máig élő energiáira támaszkodhatunk. S nem is használhatatlan örökség ez. A gyakori Kassák-reminiscenciák mellett még Marinetti futurista „szabad szavak”-táblái is kísértének, s a scripto-vizuális költemények némelyik

grammatizált változatában a tamkói síkversek vonalvezetése kuszálódott össze. Szembetűnő a Cummings-verseket átplántálni szándékozók nehézsége. Vagy akár E. A. Vigo, Hansjörg Mayer stb. ihletadó jelenléte, a typewriters-iskola törekvései által megérintettek egységesebb jelentkezése. Meggyőződésem, hogy az analógiák kutatása a végeredmény szempontjából nem félrevezető: a belterjesebb értékrend felállítását segíti.

A „szerves vers” követelménye kardinális tételként szerepel irodalmunk történetében. Összefügg ez a lineáris olvashatóság kánonjával is. Az eddig elvélve jelentkező képversek után revelatív erejük voltak Kassák mechano-architekturális alkotásai, tipogramjai – konstruktivista „lázadás”. A vers jelentéskomponenseinek körébe vont tér, a ritmikai paralelizmusok – általában a linearitást megbontó tipográfia alkalmazása – még szerves összhangban állt korának avantgarde irányzataival. Az „optikai esztétikát” meghirdető Tamkó Sirató Károly már technokrata-konstruktivista képverseket, kinetikus konstrukciókat alkot. „Tamkó – nyilvánvalóan festői ambíciók híján – hamar elfordul az avantgarde képvers korabeli gyakorlatától, annak figuratív komponenseit természettudományos törvényszerűségekkel, variációs lehetőségekkel helyettesíti” (Aczél Géza.) Tamkó után a vizuális törekvések bűvópatak módján élnek tovább. Egy-egy oeuvre mélyén találkozhatunk többnyire klasszicizált formájú alkotásokkal (Radnóti, Illyés, Weöres, Nagy László, Képes Géza.) Komoly vagy félkomoly játékká, etüddé válva elveszti irányzatstátusát. Új lendületét a médium tudatos vizsgálata eredményezte, Tandori Dezső a koncepciózus redukáltság tiszta élményalanyait mutatta fel – magát a nyelvet.

A nyugat-európai konkrét költészet manifesztumaiban a nyelv jel-jelölt kettőssége megszüntetésének szándékát érhetjük tetten. A jelölt létének elutasítása a jel öntükröző szerepét konstituálja. A jelnek nincs önmagán túlmutató jelentése, „nem használatelvű, hanem konkrét” (Siegfried J. Schmidt). Mindennek lényegi tartalma a kommunikációs lehetőségek átalakítása, átszervezése az esztétikai szféra regeneratív folyamatának érdekében. A nyelv ebben a dimenzióban mozogva az önprezentáció elvének tenne cleget. Kulcsár Szabó Ernő bemutatta tanulmányában (Literatúra, 1982/1–4.), hogy tiszta nyelvi immanencia nem hozható létre, s az azt célzó antimetaforikus törekvések csak jelentős megszorításokkal fogadhatók el. A metaforai aspektus nem iktatható ki a műalkotásból, így azok megváltozott formában jelennek meg: „nem képies-asszociatív nyelvi elemként, nem képszerűként, hanem a képszerűség alapjául is szolgáló, s elsősorban a jelentésátvitelt biztosító struktúrákként” (Kulcsár Szabó Ernő). A jelentésnélküliség, öntükrőzés, antimetaforizmus kihívására tehát a kísérletezés – direkt vagy indirekt módon, de törvényszerűen – új struktúra felállításával válaszol. Ezt a struktúrát, mely a konkrét műalkotás létviszonya, két részstruktúra egymásba játszó variativitása életi. Mindkettő a tevéleges befogadást intencionálja, de míg az egyik a recepció közvetlen jelentésfelzabálásának lehetőségét adja, a másik jelentése a performatív forma. A közvetlen jelfelfejtést a heurisztikus struktúrák biztosítják, az utóbbi esetben pedig a mobil struktúrákat elemezhetjük. A jelentésnélküliség – az önprezentáció –, mint csupán közelíthető művészi célkitűzés, a mobil struktúrák direkt szerveződése. E két fogalom (heurisz-

tikus és mobil-struktúrák) beépítése a gondolatmenet legfőbb irányát tüzi ki. A heurisztikus struktúrák ugyanis az ikonikus költészetben értik meg önmagukat: ez az alkotói módszer ábrázol (descriptio), konkrét logoi realitásként megjeleníti tárgyát. Ellenben a mobil struktúrák a performatív költészetben realizálódnak: ez a médium akciója, „a betűk maguk végzik a szavak által jelölt tevékenységet” (Bollobás Enikő). A konkrét – ikonikus és performatív – költeményekben a látvány és a szöveg szinkron hatásimpulzusokként kívánnak jelen lenni. Ez a vizuális törekvések alapja: a koordináló elv vizualitás és/ vagy grammatika.

Izgalmos probléma születik akkor, mikor – a térfelhasználás koncepcióinak vonalán futó – összes próbálkozás alapjául Nagy Pál, a párizsi Magyar Műhely teoretikusa/alkotója, a disszeminációt (:a szöveg szétrobantását) teszi. A „jelentés felfüggesztésének” különös módszere ez. Izgalmassá akkor válik, ha felfedezzük: ezt az elvet művé szublimálódásakor olyan teher ér/het/i, mely a befogadás során kioltja elméleti igazát. A nyelvtanilag szabályosan konstruált mondatok – még a scripto-vizuális alkotásokban, s a verskép grafikai, tipográfiai dúsításával is – nehezebben teljesítik a disszemináció hatástervét. Az olvasó ugyanis láncszerű oksági viszonyokat keres a szövegben, tehát egy láncsor egy pontján extenzív jellegű tevékenységet folytat: melyik az a jelentés, amely meg tud felelni a láncszerűség feltételeinek. Az autogámia elve azonban azt biztosítja, hogy ne csak a szövegjelentést megtestesítő jelentéselemek extenzív összessége, hanem a „logikailag lehetséges esetek összessége” (Nagy Pál), tehát intenzió szervezze és gerjessze a sohasem véglegesen megmevedő műegészet. Ez a nyelvi öningerlés a szöveg „autogámiaja”. Azonban a befogadó által feltárt egyik lehetséges logikai rend, végső agrammatikussága miatt, mintegy önmagát zárja ki. Az olvasó ugyanis nem tudja magát függetleníteni automatikusan értelemkutató olvasástechnikájától. A szabályosan grammatizált mondattegek tehát nehezebben veszik át a disszemináció logikai intenzióját, pedig a magyar vizuális költészetben a linearitás megbontása leggyakrabban így módon szervesül alkotássá. Így csak a szerves-lineáris vers térkalandját követhetjük figyelemmel – legjobb esetben az ikonikus költészet területére érve. A jelentés-relativizálás – jelentés-sokszorosítás – e Nagy Pál-i módszerét a fonctikai –, illetve szókontaminációk nagyrészt fölösleges-modoros halmozásával vélik pótolhatónak. Ahol sikeres ez a kísérlet, ott a szintagmatizált disszemináció megint új kategóriája minősíti a művet.

Ezek után kérdésessé válhat, ha számtalan módozat adódik a „verscsinálásra”, s tulajdonképpen mindegyik lehetséges variáció elfogadható végeredménynek, akkor ez a végeredmény mennyire vers még. Előre kívánczik itt az a permutációs verstechnika, melyet legegységesebben Petőcz „nonfiguratív” poézise képvisel. Ez az alakítási eljárás átrendezi a klasszicizálódott koncepciók hangsúlyait, s inkább közelít a nyugat-európai paradigmákhoz. A legkönnyebben értékelhetőnek tartom, ugyanis szándékának – a nyelv szándékának? – megfelelő objektivációt nyert. Viszont ez kanyarodott legmesszebb az irodalomtól is.

Mixát, Mikszádt, Mikszáth

Az itt következő oldalak nem kívánnak sem „tanulmányt”, sem „életrajzát” formálódni, hiszen e sorok írója nem irodalomtörténész. A szeretet, a megbecsülés azonban, amit Mikszáth iránt érez, megérlelte benne azt a kívánságot, hogy amit egyénien Mikszáthról, környezetéről, családjáról, írásainak színhelyeiről tud – Mikszáth kifejezésével élve – afféle mezei csokorba gyűjtsék. Már csak azért is, mert ugyanabba a gimnáziumba járt ő is, édesapja is, amely Mikszáth alma matere is volt. Azzal a különbséggel, hogy az apa még a ma is álló, roskatag épületbe, e sorok írója már a Tóth Béla városi mérnök által tervezett s 1902-ben épült mai épületbe járt.

E sorok írója tehát Gömör és Nógrád szeretete okán, valamint azért, hogy az utóbbi négy évtized folyamán az összes, ezekben az időkben még létezett Mikszáth-utóddal, rokonnal megismerkedett és Mikszáth beszélyeinek, regényeinek helyszínét is igyekezett bejárni: a hallott és tapasztalt emlékek, valamint olvasmányai hatása alatt e néhány lapon a maga „saját Mikszáth”-ját igyekszik megörökíteni, a maga egyéni módján.

Ott kezdve, ahol a Mikszáth névvel egyáltalában megismerkedett.

E század elején, egészen 1944-ig anyai nagyapámék kezén volt Gömör megye legnagyobb nyomdája, ennél fogva különösen olvasó család voltunk. Az úgynevezett kisvárosi értelmiség olvasmányainak sorrendjében: Jókai, Mikszáth, Herczeg Ferenc, Gárdonyi, Szomaházy István, Bródy Sándor állott, a Göre Gábor-könyvek törctlenül népszerűek voltak 1898–1920

SZOMBATHY VIKTOR (Rimaszombat, 1902. április 8. – Budapest, 1987. augusztus 12.) tanulmányát eredetileg a Mikszáth értékelések – emlékezések sorában kívántuk megjelentetni.

Jelen közlésünknek szomorú aktualitást ad az a tény, hogy Szombathy Viktor életének 85. évében elhunyt.

Lapunk munkatársaként, de nógrádi útikönyvek, vagy a „Száll a rege...” szerzőjeként is jól ismerhették őt itt a Palócföldön.

Szombathy Viktor a csehszlovákiai magyar írók első nemzedékének közismert tagja, a szlovákiai magyar kulturális élet egyik vezető egyénisége volt. (1940-től élt Budapesten.) Az orvost, a haditudósítót, a múzeumigazgatót, a szerkesztőt, a publicistát – az írók egyaránt jellemezte a derű, az az életszeretből táplálkozó humor, amely alakját oly ellenállhatatlanná, műveit, írásait oly ragyogóvá tette.

Életútjának bővebb ismertetésére, életműve értékelésére, munkái további közlésére természetesen lapunkban még visszatérünk.

között, hozzájuk kell tennem Tóth Béla hatkötetes Magyar Anekdota-kincset, amely Mühlbeck Károly tökéletesen korszerű rajzaival afféle művelődéstörténetet nyújtott. Csak magyar írókat scroltam föl. A női olvasók általában Jókait, a férfiak Mikszáthot olvasták szívesebben.

Ennélfogva Mikszáth a magunkfajta családoknál „otthon” volt. Rimaszombatban s általában Gömörben különösen. Kivéve néhány dzsentri családot, amelyek érintve érezték magukat.

Két megye egyesült Gömör-Kishonttá 1802-ben. Egyelőre elméletben, majd gyakorlatban egyre inkább, végül törvényhatóságilag a múlt század hetvenes éveiben. Eleink nem tudtak megegyezni a székváros „személyében”: akart a régi főváros, Pelsőc – az akkori helyesírással – majd Rozsnyó, Tornalja is székhely lenni. Végül a legnagyobb lakosságú város maradt a központ, Rimaszombat, amely város 1910-ben 8000 lakost számlált. Az egyesülésnél azonban a rimaszombati járás székhelyét 25 kilométerrel északabbra tették a völgyben, Nyustyára, mivel a Fáyak, Kubinyiak ott laktak és odatelepült a Rima-Murány-Salgótarján Vasmű Rt. vasolvasztója is. A Rima völgye a középkorban Rima vármegye volt, apró megyecske, amelynek lakosai eredetileg az Árpád-korban odatele-pített, arany-, réz-, vasbányászok voltak, németek. Ilyen volt a később pánszláv várossá minősült Tiszolc is, (Theissholz, ma Tisovec), Rimabrézó, Rimabánya és Rimaszombat. (Eredeti neve Gross-Steinfeldsdorf.) Szlovákok ezen a tájon a törökök távozásáig ismeretlenek voltak. A németek elszlávosodtak.

Rima vármegyét később Hont vármegyéhez csatolták, ami azért volt, különleges, mivel Nagy-Hont vármegye – Kemence székhellyel – és Kis-Hont vármegye között Nógrád terült el. A két megye igazgatása igen körülményes volt, különösen a török és a kuruc időkben, de Nagy-Hont nem mondott le Kis-Hontról, Kis-Hont székhelye egy ideig Rimabrézó is volt, mint evangélikus esperesi székhely pedig egészen e század elejéig szerepelt.

Mikszáth, mint első gimnazista a félig-meddig Gömörrel egyesült – egyesülgetett – Kis-Hontba került. Hat évig járta a gimnáziumot, mert ennek csak hat osztálya volt, ezért vitték át 1863-ban a selmeci evangélikus liceumba. A felvétel 1857-ben történt. Felvetődik a kérdés, miért nem a közeli és igen jó hírű, losonci gimnáziumba adták, hiszen az nagyobb tanintézet volt, teológiával is.

Nyilván meggyőződéses evangélikus voltuk az oka, evangélikus elő-dökkal, akik papok voltak. A rimaszombati gimnázium sem volt tisztán lutheránus jellegű, mert eredetileg kálvinista volt, a városban pedig a XVI–XVII. században szinte genfi szigorúságú, merev rend. Később is, amikor már nagyrészt Sárospatakon tanult diákok lettek a gimnázium tanáraivá, a sárospataki diákszokások éltek. Egyre halványodtak ugyan, végképp csak a csehszlovák állam megalakulása után 8–10 évvel színtelenedtek el. A diákszokások, amikbe a kis Mikszáth belekerült, erősen sárospatakiak voltak, beleértve még a tanintézet javára üzött „szupplikáció”-t és a nagy ünnepeken templomokban szónokló légátusokat s azok „segédeit”, a mendikánsokat is. Sárospatak liberális volt: ha nem volt

elég református légátus, az evangélikusok is mehettek. Ez az állapot 1918 pünkösdjén volt az utolsó.

A hatosztályos református gimnázium egyesült az osgyáni evangélikus gimnáziummal.

Osgyánban, Füleken, Sajógömörön működtek evangélikusok által fenntartott középiskolák, amelyeket az egyházak és földesurak már a XVI. század közepén megalakítottak s a törökök támadásai miatt húzódtak végül Osgyánba. Mivel a rimaszombatiak 1560 körül tértek át a református hitre az evangélikus hitről, a tanintézetük is kálvinista lett és az egész magyar királyságban itt volt szabad Kálvin szerint a teológiát magyarázni. Egyébként híres tanítványa volt az intézetnek a XVIII. század második felében Hatvani István, az ördögös professzornak becézett debreceni tanár.

E pár szóval próbáltam világot vetni arra az intézetre, amelybe a kis Mikszáthot beadták. Az osgyáni és rimaszombati gimnázium 1850-ben egyesült s lett Egyesült Protestáns Főgimnázium, ilyen néven egyedüli Nagy-Magyarországon. Az egyik évben a lipői evangélikus püspök, a másikban a miskolci református püspök volt a felügyeleti hatóság egészen 1919-ig.

A két megye hivatalosan csak 1882-ben egyesült: lett Gömör-Kishont.

Mikszáth 1857–1863 között járta itt iskoláit, Pósa Lajos két utolsó gimnáziumi évét másutt, Sárospatakon végezte. Mikszáthnak egy másik evangélikus intézetet találtak Selmecbányán. Beiratkozásakor tízéves volt s mint említettem csaknem minden évben másként írták nevét. A gimnáziumban igen vegyesen tanult, főként a német nyelvvel küszködött, holt az akkor igen szigorúan vették. A városban neves diáktartó családok voltak, a jól főző asszonyokat szívesen ajánlották a tanárok. A szklabonyai kisfiú – aki palóc idiómáját aligha vesztette volna el amúgyis Rimaszombatban – először Kovács Mártonnénál volt kosztban, majd Dobos Józsefékhöz „iratkozott át”. Mind a két asszony jelesül főzött, Mikszáth a Dobosné főztjét emlegette s már híres író korában is benyitott hozzájuk egyszer. Dobos bácsi túrót, gyufát, szalonnát, sőt, hagymát, s hogy teljes legyen a lista: kocsikenőcsőt árult. Remek cipókat sütöttek a rimaszombati sütőasszonyok, a helyi történelem Mándy Pálné, s mint a diákok számára híres főzőnők nevét: Sütő Pálné, Gasko Andrásné, Torkos Mihályné nevét jegyezte föl. Mikszáth egyik kedvenc cipófajtája a „négysegletes” volt, valamint abban az utcában, amelyet később Tompa utcának hívtak a költő szülőháza miatt: nagyméretű, remek kalácsot is sütöttek. Minden asszony csak egyfélét sütött, ezt vitte piacra, ezt keresték nála. Mikszáthék is megcsinálták azt a szokásos tréfát: a „téfeles”, azaz tejfelt – guggolva – áruló asszonyok próbatejfelét egy darab cipóba öntötték maguknak s aztán tovább álltak.

A gimnáziumnak ekkor átlag kétszáz növendéke volt. A tanév végi körkérdést: „milyen pályára készül?” – Mikszáth is megkapta s feljegyezték: először kereskedőt mondott, később ügyvéd akart lenni. Ez már édesapja hatása volt.

– Játszani – métázni, mókázni, ahogy az egykorú feljegyzés írja – a „régí temetőbe” jártak, amely akkor már használaton kívül volt, s amely-

nek közelében Ferenczy István sírja is feküdt! A művészt az 1900-as évek elején, Beöthy Zsolt beszédének hatására exhumálták, jelenleg a református templom kriptájában, díszes szarkofágban nyugszik, mellszobra – Vaszary László alkotása – az iménti háborúban megsérült, de már helyreállították.

Mikszáthék játszódélutánjai szerdán és szombaton voltak. E játszótér helyén ma divatos, fából épült vendéglő („Fatartó”), gyerekjátszótér és újonnan vágott autópálya van, amely az új temetőbe vezet. Mikszáth idejében erre futott az azóta betoncsőbe foglalt s az új panelházak között a Rima medrébe futó Temető-patak, másképpen „Pokorági patak” s ennek mentén egy vendéglővé előlépett kocsmá. A kocsmá előtt mély gödrök s egyetlen petróleumlámpás. Ez volt a kép – számos apró utcával, tímárműhelyekkel, a „szagos” Rimaparton – szalmafedeles házakkal, három templommal, egy Három rózsá nevű sarokszállodával, egy megyeházával, amit Mikszáth látott. A gimnáziumot az 1870-es években emelték, majd 1890-ben ráhúzták a második emeletet. Roskatagul, hulló vakolattal ma is áll, szlovák–magyar nyelvű emléktáblával.

Mikszáth irodalmi érdeklődése hamar megmutatkozott. Nemcsak abban, hogy megírta osztálytársai dolgozatát, hanem önképzőkori pályaműveiben is. A tanári kar – közöttük néhány egykori 48-as honvédtiszt – magyar szívrrel tanított. Akkortájt tértek át a német nyelvű oktatásról a magyarra s mivel az iskola átvette Sárospatak és a korabeli magyar ellenzék gondolkörét, nem csoda, ha a Mikszáth-fiú ezen a címen adott be pályázatot: „Egy magyaroktól elválhatatlan szív méltányos kitörése 1860-ban”.

Ezt a Bach-korszak utáni, bécsi alkotmányos terv gúnyos elutasításaképpen írta. Bizonyosság ez arra is, hogy Mikszáth és egész nemzedéke ezekben az iskolákban már milyen politikai légkörben nevelődött. Szeremley, Fábry, később Baksay és a többiek gondoskodtak róla. A „fejeket s agyakat igazították”. Ugyanekkor az is észrevehető, hogy Mikszáth ironikus jelleme, szatirikus hajlama mily korán érvényesült. Ezt *bozta* magával, ezt nem tanították.

Az ironizálás tekintetében azonban nemcsak saját örökségére hivatkozhatott. A „kosztadó város” és az egész palócbarok Dél-Gömör mindenkor híres volt csúfolódó hajlamáról, az embertársak kifigurázási készségéről. Családi körben, társaságban, megyei s városi urak közt, kaszinóban, olvasókörben mindig akadt egy-két friss agyú illető, akinek gyorsan forgó esze a polgárok, vagy dzsentrik világában szemet tudott kavarni. E sorok írója még a két világháború között is ismerte ilyen szellemesen tréfalkozókat, akiknek leleményes telitalálatait ismerte a fél megye.

E sorok írója éppen azért erősen csodálkozik azon, hogy egy a Bach-korszakban született és a Schmerling-korszak után még évtizedekig élő gúnyvers soha nem került Mikszáth tollára, pedig sokszor hallhatta. A postakürt dallamára énekelték:

Sirmayzer, Rómayzer, Lenner postamester,
Hepka, Repka, Hudoba, Krik.
Az öreg Findura, Burszky meg a fia,
Mind a három csizmadia.

A vers magyarázata: az 1850-es évekkel kezdődően számos idegen, osztrák, morva, cseh beamter költözött felsőbb parancsra a magyar városokba, megyei székhelyekre, s vette át a vezetést. Ugyanekkor északi szlovák területekről iparosok, kereskedők is jöttek velük. Ezek legtöbbször az 1867-es kiegyezés után is maradtak magyar névvel beolvadtak a többségbe – amely például Rimaszombat, Losonc, Ipolyság tekintetében csaknem száz százalékban magyar volt. Az utódok közül például Lenner postamester fia már a gimnázium magyar–görög tanára, dédunokája pedig nemrég mondott le Rimavaská Sobota tanácselnökségéről s ment vissza tanárnak, Findura fia Farkasfalvy Imre néven Rimaszombat és Vác történetírója lett. Vácott a róla elnevezett utcában emléktáblája is van.

Mikszáth ifjúkorában – de még az 1930-as években is – a nap s éj minden félórájában felhangzott a katolikus templom toronyerkélyéről a „török síp”-nak tartott hétlyukú kurucsíp hangja, ezzel jelezte a tűzőr, hogy ébren van. A síp ma a múzeum tulajdona, de Mikszáth idejében még elevenül élt a vele kapcsolódó monda. Hihetőnek tartom, hogy „A beszélő köntös” kisregény tématalálásához ez a síp – a tárogató őse – is hozzájárult.

A jelen visszaemlékezés nem óhajtja, hogy valamiféle „Mikszáth életrajz” fellengzős címét viselje; mindössze az évtizedek óta szándékosan gyűjtött, illetve véletlenül előkerült emlékek kissé rendezetlen halmaza, amelyből egyetlen szándéknak kell kivilágolnia: milyen lehetett Mikszáth világa, környezete, íróvá válásának néhány rugója, a gömöri és nógrádi emlékezetben, milyen volt a levegő, amely ifjúkorában körülölelte, kik voltak útítársai. Ugyanekkor néhány későbbi regényhősének útvonalát a cselekményeinek helyszínét is felrajzolni szeretné.

Ez minden.

Nemcsak a gömöri, hanem a vele szomszédos palócság is – ha nem bosszantották a „palóc” jelzővel, amellyel csak a második világháború után kezdett megbékélni s büszkélkedni, amikor már sűrű etnikai tömege oldódásnak indult – éppen olyan tréfás fajta, amilyenek az előbbiekben a rimaszombati „gyücker”-eket vallottuk. Egymáson éppúgy csipkelődött, mint a tőle társadalmilag távolabb állókon, „urakon és parasztokon”. Szokás őket Tamási Áron furfangos székelyeihez hasonlítani, de a „furgangos” jelző már a XIX. század elején rájuk ragadt. Ez a szegény ember védekezése.

A palóckutatás központja ma Eger. Állandó vita és elméletserkesztés a'anya a palóc, alulírott szerény véleménye szerint eredetük még mindig nincs eldöntve, függetlenül attól, hogy ugyanazt a bájos dialektust beszélnek. Nyilván határőrök keveredtek össze a tölgy-fenyő határon: kabarok, kazárok, kunok, székelyek, jászok, magyarok, szlovákok. Foglalkozásukban, építkezésükben egységessé kellett válniuk a természeti adottságok miatt, antropológiailag sok a különbség köztük. Tarka viseletük is alig kétszáz éves. Nevüket hivatalosan először egy kecskeméti vásárjegyzőkönyvben találták: „12 gyöngyháznyelű kés palótzoktul. . . ft 12.-”.

A szépirodalomban elsősorban Gaal György író könyvében találkozunk velük: egy Mónosbélről származott jurátus pestbudai viselt dolgait olvashatjuk; a palótz jurátus az 1840-es években kalandozta be Pestet. Göre Gábor egyik elődje ő, de furfangosabb és műveltebb, írástudóbb nála.

Kutatják tudósaink az etnikailag, antropológiailag legvalódibb s eredetében legrégebbi palóc falut is. Némelyek az Órhalommal szemben elterülő, jelenleg Szlovákiában lévő Ipolyvarbóra szavaznak, egy mai pozsonyi megállapítás szerint – Madách Kiadó: Hűségben. . . – a jelenleg még száz százalékban magyar (palóc) falu a szlovákiai Dél-Gömörben Jéne. Barkó-táj.

Itt térünk rá a Pósákra.

Mikszáth és Pósa a gimnáziumban kötött barátságot, három év különbség volt köztük. Az önképzőkörben Pósa is oly szorgalmas volt, akár Mikszáth, de csínytevéséről nem tudunk. Valószínűnek tartom, hogy megismerkedésük idején a Sárospatakról átvett szokás szerint Pósa urazta Mikszáthot, Mikszáth meg „lemendurozta” a Pósa gyereket. A szenior s junior fogalma nemcsak lengedett czekekben az intézetekben, hanem erős testet is öltött: egy második gimnazistát egy elsős csak urazhattott. Ez a szokás még az első világháború idején is kötelező volt, a cserkészlet törölte el.

Pósa is Szegedre került újságírónak, a hagyomány azt szokta mondani, hogy Mikszáth íróasztalát Pósa, az övét Tömörkény, a Tömörkényét Móra Ferenc örökölte. Móra el is tréfálkozik ezen, nyilván az egykori szerkesztők mindig valami másik asztalt mutattak a jelölt kollégáknak, de a „Mikszáth asztala”-fogalom évtizedekig kísértett. Később, Pesten, újra lesz asztaluk, de azt már vidám társaság fogja körülvenni. A Pósaé irodalomtörténetileg híresebb lesz.

Pósa Mikszáthot „Az Én Újságom”-ban így búcsúztatta:

Mondok nektek egy dalt,

Mikszáth Kálmány meghalt. . .

Ez a gyermekeműl szerzett rím e sorok íróját, noha még kisgyermek volt, megmosolyogtatta, „mondhatta volna szebben is”. Ha Pósa egy kicsit tünődik, jobb rímet kovácsolhatott volna a Mikszáth, különösen a Kálmán névre. A fájdalom azonban mindenképpen őszinte volt, Pósa nemcsak a nagy író, hanem volt iskolatársát, a szomszéd vármegye szintén szegénysorsból származó fiát gyászolta.

E sorok írójának volt alkalma az özvegygel Mikszáthról beszélni. Mint író, természetesen igen nagyra tartották, mint embert szerették. Kedvelték a közvetlenségét, egyszerű modorát, jókedélyét, emberségét. A múlt század végén s e század elején híres irodalmi „asztal” volt a Pósa-asztal. Mikszáthnak is volt „asztala”, az ún. István szoba az István főherceg szálló étterme mellett, de az már a Pósa asztal virágzásakor elnéptelenedett. Ha olykor Pósaék jelenlétében Mikszáth valami kis történetet mondott, a szervezőnek és szerkesztőnek kiváló Pósa rácsapott: „Írd meg nekem, Kálmán. . .”

– Sok ez nekem – felelte Mikszáth –, vedd át valamelyikemet.

– Mikszáth halálakor Az Én Újságomban Krasznahorka – Mikszáth fordításában, Gyönyörű erdőcske – regéjét közölte Pósa. Krasznahorka helyesebben így hangzanék magyarul: Szép hegyecske, Gyönyörű hegy.

Egyszer, tréfásan, Mikszáth meg Pósa valamiféle rokonságot próbált, egymás közöttit, megállapítani. Mikszáth ezzel fejezte be:

– Pápisztával még menne, de luteránus és kálvinista együtt. . .?

Elnevette a végét.

A százéves Csáth Géza

A magyar szellem, kultúra és művészet történetében nem volt még olyan gazdag és szép korszak, mint a XX. század elejének másfél évtizede. Olyan nagyszerű és oly tragikus. Az irodalom és a zene, a filozófia és a képzőművészet oly nagyságai léptek ekkor nyilvánosságra, mint Ady és Babits, Kosztolányi, Krúdy és Móricz, Kodály és Bartók, Lukács György és Fülep Lajos, Rippl-Rónai és Kassák. Valamennyien napjainkig meghatározó eretű mesterek. A modern, európai távlatú és igényességű magyarságtudat megteremtői voltak ők egy korszerűtlen politikai szerkezetű országban. Egyszerre voltak őrizői a XIX. század legnemesebb eszméinek, védői a hagyományos magyar értékeknek és érzékeny szemlélői, követői a korabeli európai polgári civilizáció minden újító törekvésének – szociális és artisztikus téren egyaránt. Az első világháború – s annak a magyarság szempontjából különösen tragikus végkifejlete újra kényszerpályára sodorta a magyar történelmet s megtörte ezt a nagy generációt. Sokan elpusztultak, mások szétszóródtak a világban, az itthon maradt túlélők művészi szemléletét a távollatalanság tudata árnyékolta be.

Az utóbbi egy-két évtizedben mind világosabban látjuk – s ez irodalomszociológiai evidencia –, hogy ennek a nagy nemzedéknek a feltörését, egy igen széles és rétegzett művészi „közeg” alapozta meg. Kisebbségek újító törekvései, gyakran önpusztító kísérletei állnak a nagyobb szintézisek mögött és mellett. Ilyen kísérletező volt a hosszabb időre elfeledett Csáth Géza is. A sorsa és művészete iránt felfokozódó érdeklődésre jellemző, hogy míg az 1965-ben megjelent nagy akadémiai irodalomtörténet mindössze három lapon elemzi alkotó pályáját, addig 1977-ben már egy kétszáz oldalas bibliográfiát ad ki szűkebb szülőföldje (Újvidék, Jugoszlávia) Csáth műveiről és vele foglalkozó szakirodalomról.

Csáth Géza sorsát sok tekintetben jelképesnek, életművét tipikusnak tart-hatjuk. Első novellasgyűjteménye, *A varázsló kertje* pl. abban az évben, – 1908-ban – jelenik meg, amikor a századelő modernizmusának vezető revüje, a Nyugat. Tehetségének gazdagsága és érdeklődésének sokirányúsága mintegy jelképezi a romantikus szimbolizmus Gesamtkunstwerk törekvéseit, amely az artisztikum több műnemi lehetőségének egyidejű és szubjektíve hitelesített művelésével célozta meg a kifejezés végső abszolutumát. Csáth kitűnően hegedült, zenét szerzett, drámát írt, festett, több száz újságcikket publikált (csak zenekritikát mintegy félezeret), idegorvosként hosszú klinikai és figyelmet keltő tudományos munkát végzett, de minde-nek fölött prózaíró volt, novellista. Egy évtizeddel később indult mint vezető pályatársai, s így fokozottabb kényszer volt számára művészi egyénisége meghatározásához a kísérletezés, ám kevesebb ideje is maradt arra, hogy tehetségét harmonikus életművé kerekítse. Életműve zseniális torzó,

alakja – sok kortársához hasonlóan – „ködlovagként” él az emlékezetben. Ami megkülönbözteti a kor irodalmi kismestereitől, s ami kiemeli közülük, az a kísérletezés folyamatossága és önpusztító eltökéltsége. Míg a többiek egy-egy téma felfedezésével, egy-egy ábrázolási módszer és stiláris lehetőség kiaknázásával, egy-egy szemléleti formán belül maradván próbálták felépíteni életművüket, ő mindenre fogékony volt, minden műformát és hangnemet meg akart ismerni és művészi szinten elsajátítani.

Ez a karaktervonás életműve minden szféráját jellemzi. Zenészként egyidejűleg vonzódik az operetthez, az ún. magyar nótákhoz (amely a régi magyar dalműfaj és a cigányzene sajátos kommersz vegyülete), de a Debussy nevével fémjelezhető újszerű zenei impresszionizmushoz, a szabad atonális harmonizálásához, az aszimmetrikus ritmuskombinációkhoz. Ez a fajta stíluspoluralizmus – egyébként – korántsem idegen a századforduló ornamentikus ízlésétől. Érdemes megjegyezni, hogy egyik első felfedezője Bartók és Kodály művészetének, amely a kiüresedett zenei köznyelvet a legősibb rétegek felelevenítésével kívánta megújítani. Idegorvosként a freudi szemlélet és módszer egyik első külföldi ismerője és kolportálója, noha már Jung korai munkáit is ismeri. Író volt természetesen elmeorvosként is. Az ideg- és elmebetegségek élménytörténete érdekli a tudatból kiszorított lelki tartalmak, a komplexumok szakszerű elemzésével és művészi fantáziája mozgósításával egy egyéni személyiségelmélet kiformalása felé tette meg az első lépéseket.

Mind a zene, mind a pszichológia szoros kapcsolatban van szépírói munkálkodásával. Több novellája nemcsak tudatos és felismerő zenei szerkesztettségű, nemcsak – az egyetemes szimbolizmusra oly jellemző törekvéséért – a nyelvet próbálja közelíteni a zenéhez, a nyelv nem fogalmi elemeivel „érzékeltetni” a kimondhatatlant, az egyetlen fontosat, hanem prózaformájú zenedarab, szimfónia vagy szonáta a beszéd hangjaiból, szavaiból. Zenévé komponál egy-egy témát, hangulatot: zenekari szólamok és szólóhangszerek megidézésével „mesél”. Valószínű, hogy lélektani érdeklődésének is mélyen személyes okai vannak. Felismerhette azt, amit Thomas Mann úgy fogalmaz meg, hogy „a neurózis antropológiai megismerésmód”. A szorongás tudatosítása kényszeríthette új és új utakra a novellistát, és sodorta zsákutcába az embert. Huszonhárom éves korától morfinista, s hátralévő éveinek minden energiáját – mint elbeszéléseiből és teljesen máig kiadatlan naplójából kitűnik –, minden energiáját és büntudatát az önmegismerés szolgálatába állítja. A drogbetegségtől hajtva és a kor lélektani-művészi tendenciájához igazodva a létezés határhelyzeteit kutatja. Azokat a helyzeteket keresi, ahol a lét a maga teljességében nyilvánul meg – akármilyen kis időre. Számos novellájának lélektani médiuma az álom, az élet és a halál mezsgyéje. Másutt a mámor, a fájdalom, a kegyetlenség világa a művészi laboratórium. De ugyanezért fordul a gyermeki egzisztencia felé, ezért idéz föl titokzatos régi meséket, ezért tűnődik el a lélekvándorláson. Jellegzetesen naturalizmus utáni írói álláspont ez, olyan kor alkotójának magatartása, amikor már mind biztosabbá vált, hogy a XIX. század liberális eszméi és a hagyományos-intézményes keresztény vallás

már éppúgy nem képes programot adni, ahogy a szociáldarvinizmus naiv képletei sem adnak magyarázatot a szociális és személyes létezés konfliktusaira.

Csáth novellista volt, s ez korántsem meglepő. A századforduló magyar epikájában ez a műforma nemcsak kínálat, hanem kényszer is. A magyar társadalom konzervatív szerkezete, amelynek mentalitásában a vezető elem a nemzeti eszme, a nemzeti túlélés eszméje volt, egy történelmileg lehangyolott középosztály tartott mintájának, s idegenkedett az újabb, közpolitának tűnő, városias, polgári törekvésektől és életérzéstől. Ám a magyar társadalmi tudatból hiányoztak az olyasfajta történelmi-spirituális elemek is, mint például az oroszban a „kiválasztott nép” ideája, amely a nagyepikának szintén távlatot tudott volna adni. A szociális és a nemzeti érdek keveredése, az újítás és az értékörzés egyidejű kívánalma olyan konfliktussorozatot tárt a művészet elé, amelyet csak a líra és a novella, legfeljebb a novellaciklus fogalmazhat meg, s nem a regény vagy a dráma. A távlatok bizonytalansága viszont felerősíti az elemzés kényszerét, a kutatási hajlamot, amelynek szintén a novella pszichológizmusa, metszetjellege a kínáló forma. Arról nem is beszélve, hogy a jelentés ebben a kisformában könnyebben kaphat szimbolikus sugárzást. Csáth – mint unokabátyja Kosztolányi Dezső – kisvárosi születésű volt, így számára-számukra a kor konfliktusai különösen erős élményként jelentkeztek, elsősorban az európai magas kultúra és a talmi, igénytelenül konzervatív viszonyok ellentmondása.

Csáth: alig félszáz – elérhető – darabból álló novellisztikája formájában és hangnemen hallatlanul változatos képet mutat. A naplóformától a prózai balladáig, a mítikus átomleírástól a klasszikus-modern meséig számos változatot kipróbált, s hol az impassibilité rideg tényközlése, hol az impreszionista hangoltság, hol a szecessziós dekorativitás jegyében. Egyik helyen a Kafkánál közérzette emelt szorongás és stilisztikum sejklik fel, másutt Gide immoralizmusa, de kapcsolatba hozható Wilde-dal vagy Ewersszel, ugyanúgy, mint a régebbiek közül Barbey d'Aureville-vel. Ő – jellegzetes század végi gesztussal – a romantikus E. T. A. Hoffmannat jelölte ki példaképeként. Legigazibb őse azonban a két újvilági novellista: Poe és A. Bierce. Ugyanis Csáth, írjon bár a legártatlanabb, legbensőségebb témákról, a démonikus elemet egyetlen elbeszéléséből sem képes kiiktatni. S ez a démon bizony nem mindig marad a racionális vagy az ironikus szemléletű elemző tárgya – olykor a megnevezhetetlenségig növekszik föl, s íróját is maga elé gyűri.

Legjobb és legközismertebb írásai valamilyen módon a gyermeki létezéssel vannak kapcsolatban – hasonlóan európai és magyar kortársaihoz, Rilké-től és Musil-tól, Alain-Fournier-ig és Kipling-ig, Ambrus Zoltántól Kosztolányi-ig. Komplex téma és tág vizsgálati terep ez Csáth számára. Szerinte itt tanulmányozható szinte vegytisztán mindaz, ami a társasélet lélektani viszonyait és szociális-hatalmi helyzeteket meghatározza. Vegytisztán, mert kontrollálatlanul, hiszen eredendő természetességgel él a gyermek. Így gyűlöl és így szeret, így jelenik meg nála a félelem és a vágy,

a másik emberrel való teljes azonosulás képessége és képtelensége, így tárul elé a megismerés minden szépsége és csapdája. Az Anyagyilkosság kamaszhősei a fájdalom titkát és helyét, a borzalom energiáit kutatják az élve boncolt állapotokban, s eljutva a szexualitás nagy misztériumához, minden öncélú szadizmus nélkül ölik meg anyjukat. A szabadság és a csapda különös parabolája ez, miként az Apa és fiú című elbeszélés is, amelynek főhőse messziről hazaérkezve apjával csontvázként, klinikai szemléltetőeszközként találkozik. Csáthot itt sem az anekdotikusan morbid elemek megjelenítése foglalkoztatja, hanem a megértés, sőt az azonosulás csodája, és groteszk korcográfiája. A vörös Esztiben az anderseni mese varázslata a mátr példázata – jellegzetesen századfordulós hangfekvésben – a szolid polgári életben, amely minden igazi érzelmet eltitkolni kényszerít. A Fekete csönd a gyermeki féltékenységnek a téboly gátlástalanságáig eljutó példázata, s a „kivetítés” lélektani mechanizmusának mesteri bemutatása. A varázsló kertje pedig arról mesél gyönyörű és fojtogató szecessziós képi közegben, hogy csak úgy számolhatunk le a mesék szépségével és borzalmával, ha gyermekkorunkat egészében megtagadjuk.

Természetesen nemcsak a gyermeki lét realitásai és vizionálható keretei adnak lehetőséget Csáthnak elemző és szimolizáló hajlama kibontására, személyes traumáinak megfogalmazására és kivetítésére. A sebész című elbeszélése például egy lecsúszott orvos rögeszméjének ábrázolásával keresi az ember modus vivendijét. A kút a szorongás egyetemes közérzetét fogalmazza meg – különös ötletként: falusi közegben –, hátborzongatóan hűvös realizmussal ábrázolva az élve eltemettetés mitológiai borzalmait. A békában az allegorikus rémálom köti össze a halált és az életet, fogja együvé a drasztikumot a fájdalommal. S folytathatnánk.

Csáth Géza a századelő szép és tragikus korszakának volt egyszerre teremő résztvevője és áldozata. 1919-ben végez vele betegsége és a történelmi idő. Egy örült rohamában megöli feleségét, öngyilkosságot kísérel meg, majd szülővárosa kórházából a fővárosba próbál szökni. Ekkor azonban a két város között már ott húzódik az új határ, elfogják, s ekkor a gyilkosnak és áldozatnak már sikerül elpusztítania magát. Írásai elsüllyedtek a folyóiratokban, túlélő kortársait inkább csak emberi alakja foglalkoztatta. Igazi felfedezésének dátuma 1964. Ekkor adja ki a jeles író és irodalmár, Illés Endre összegyűjtött novelláit. Ő írja: „...olthatatlan szomjúságot érzett minden iránt, amit az élet elfátyoloz. . . az anyag, az érzékek írója volt, a testé, a fájdalomé, a gyönyöré, de mindenek felett annak a kísérletezésnek az írója, melybe belepusztul a test.”

ALEXA KÁROLY

A centenárium megemlékezés eredetileg külföldi olvasók számára készült – a szerk.

Györkei Jenő: Legenda, valóság, tragédia

A nemzetközi brigádok történetéből

A hazai, de a külföldi könyvkiadásban is több évtizedes gyakorlat már, hogy egy-egy jelentősebb történelmi esemény évfordulóihoz kapcsolódóan új kutatási eredményeket (is) tartalmazó munkákat jelentetnek meg, ezzel is ráirányítva a közvélemény, az olvasóközönség figyelmét a több évtizedes/évszázada lejátszódott eseményekre. Így történt ez 1986-ban is, amikor számos országban megemlékeztek valamilyen formában a spanyol polgárháború kitörésének ötvenedik évfordulójáról. A magyarországi „írások megemlékezések” közül különösen figyelemre méltó Györkei Jenő *Legenda, valóság, tragédia, A nemzetközi brigádok történetéből* című könyve, amelyet a Zrínyi Katonai Kiadó jelentetett meg. Hogy az évforduló szülte aktualitáson kívül mi ösztönözte a szerzőt arra, hogy ezt a Magyarországon sokak által már „túlírtnak” tekintett témát feldolgozza, arról ő cseket írja: „1981. őszén három hónapon át, a spanyol külügyminisztérium ösztöndíjasaként, a nemzetközi brigádok történetét kutattam Spanyolországban. Madridban a Vezérkar Hadtörténeti Levéltárában, az Archivo del Servicio Histórico Militarban a nagy mennyiségű zsákmányolt iratanyagtól a francóista felderítés dokumentumáig szinte mindenhez hozzájutottam. Ennek az anyagnak első kutatója voltam szocialista országból.

A spanyolországi levéltári iratok megismerésével egészültek ki korábbi, a szovjetunióbeli kutatásaim. Mindezek eredményeképpen számos kérdést sikerült tisztázni, több problémát ma már másként értékelek, mint huszonöt évvel ezelőtt. . .

A nemzetközi brigádokat sokáig legenda övezte. Valóságos történetüket még nem tárták fel, és sorsuk az általuk nyújtott erkölcsi, politikai példa cselére tragikus volt. (Kiemeléscsek tőlem Sz. S.)

Ötven év telt el a nemzetközi brigádok megalakulása, tűzkeresztsége óta. Ötven év! Harcuk ma már történelem. . . Mához szóló, tanulságos történelem, amelyről beszélni kell!” És Györkei Jenő „ígéretéhez” híven beszél!

Beszél – ha keveset is – a legendákról, amely egyes korokban és egyes rendszerekben a valós történelmi eseményeket, a nemzeti múltat szokta helyettesíteni, beszél a valóságról, amelyet csak részben ismer(het)tünk és beszél a tragédiáról, amely nemcsak a Spanyol Köztársaság bukásának tragédiája, hanem a nemzetközi brigádok egyes tagjainak alig-alig ismert egyéni tragédiája is.

Én elsősorban a valóságra és a tragédiára voltam kíváncsi. Kik voltak, honnét és „miért” jöttek az önkéntesek Spanyolországba? Hányan voltak az „ezernyelvű, egyszívű” brigád tagjai? Mi lett a sorsuk a köztársaság bukása után? Visszatértek hazájukba, harcoltak a fasizmus ellen a második világháború harcműzöin? Megérték a békés öregkort, megbecsülésben és tisztességben, vagy fiatalon haltak meg fegyverrel, vagy fegyver által?

Györkei Jenő könyve szinte valamennyi kérdésemre megadta a választ. Megtudtam, hogy a nemzetközi brigádok tagjai hetven nemzet fiából és lányából verbuválódtak, létszámuk a közel két és fél éves polgárháború időszakában megközelítette a hatvanezretet. Közülük közel egyharmaduk halt meg, illetve tűnt el örökre a spanyolországi harcok során. Természetesen ez a létszám – amelybe nem tartoznak bele a Szovjetunióból érkezett katonák, katonai és politikai tanácsadók ezrei – a polgárháború egészére vonatkozik, egyszerre sohasem volt ennyi nemzetközi önkéntes Spanyolországban. Voltak akik csak rövid ideig harcoltak, majd visszatértek hazájukba, mások elestek, másokat a nemzetközi kommunista mozgalom irányítói és koordináló szerve a Komintern visszahívott és más feladatokkal bízott meg. Akik azonban Spanyolországban maradtak, biztosak lehetnek abban, hogy mindig a legveszélyesebb arcvonalakon harcolhatnak. Találkoznak a marokkói csapatokkal, Mussolini fekete inges „önkéntesével”, a német Condor-légió repülőivel, Franco spanyol katonáival, akikkel szemben csak vállt vállhoz vetve vehetik fel sikerrel a harcot. És a nemzetköziek ezt tették. Nem számított, hogy ki jött Lengyelországból, Franciaországból, Palesztínából, ki volt keresztény, zsidó, vagy mohamedán, nem számított ki volt kommunista, anarchista, szociáldemokrata, vagy épp „csak” antifasiszta, céljuk egy volt: megvédeni a köztársaságot. Ez azonban nem sikerült, Franco és támogatói erősebbnek bizonyultak. A bukás kétszeresen érintette a nemzetközi brigádok tagjait, a közös ügy bukásához egyéni tragédiák járultak. Ezekről nem egy esetben csak a jegyzetekben olvashatunk. Nem tudom, hogy mi készítette arra Györkei Jenőt, hogy bizonyos új eredményeket, megállapításokat a jegyzetek közé „bújtasson”, vagy néha csak utalásszerűen érintsen, hiszen kutatási eredményei új gondolatokat ébresztenek az olvasóban, új adatokat ismertetnek meg vele. Az ő munkájában olvastam először arról, hogy a nemzetközi brigádok soraiban harcoltak orosz emigránsok is, hogy a nemzetközi brigádok számos tagja, vezetője esett áldozatul a sztálini önkénynek, hogy az utolsó(?) koncepciós perek sűrű rendet vágtak a spanyolok soraiban. Mindezek a tragédiák egyéninek is tekinthetőek, ha nem gondoljuk azt, hogy azok estek áldozatul a terrornak, akik vállalták a népfront eszméjéért a fegyveres harcot.

A legendából, valóságból, tragédiából a magyar önkénteseknek is kijutott. Az ő létszámuk – Györkei Jenő új kutatásai szerint – mintegy ezeröttszáz. Igaz, közülük csak elenyésző számban érkeztek Spanyolországba Magyarországról. A többségük Franciaországból, Belgiumból, a Szovjetunióból, Kanadából, Csehszlovákiából, Jugoszláviából érkezett spanyol földre, és már hosszú évek óta élt távol szülőhazájától. Voltak közöttük munkások és Komintern-alkalmazottak, orvosok és értelmiségiek, kommunisták és szociáldemokraták, pártönkívüliek. Közülük mintegy hat-százán estek el, illetve tűntek el a harcok során, köztük a Spanyolország-

ban Lukács Pál tábornokként harcoló *Zalka Máté* (Frank Béla.) Az ő pályafutása Spanyolországban lezárult. Mások megjárták a franciaországi, afrikai internálótáborokat, míg mások Magyarországra, illetve a Szovjetunióba kerültek. Közülük többen harcoltak a második világháború csatáerein és sokan lettek áldozatai a magyarországi személyi kultusznak. Györkei Jenő könyve a magyar történeti irodalomban az eddigi legrészletesebb, legtöbb eredeti forrást hasznosító feldolgozás, a teljességre való törekvés igényével, amely csak részben valósulhatott meg. Számomra olyan fontos és válaszra váró kérdések maradtak félhomályban, mint a nemzetközi brigádok egyes vezetőinek tevékenysége, illetve spanyolországi munkájának megítélése (például *André Marty*, *Luigi Longo*). A még szorosabb nemzetközi összefogást akadályozó tényezők bemutatása, a szovjet-német közeledésnek a polgárháború eseményeire, illetve a nemzetközi önkéntesek helyzetére gyakorolt hatása. Nem tartozik kimondottan a nemzetközi brigádok történetének tárgyalásához, de szívesen olvastam volna többet a hadfelszerelésről, illetve a Szovjetunió nyújtotta anyagi segítségről, mértékről, összetételéről. (Az csak egy érdekes adalék, hogy a Szovjetunió által 110 ezer dollárért szállított SB-gyorsbombázók mellett részt vettek a harcokban a cári Oroszországban 1881-ben gyártott 155 mm-es lövegek is!)

Befejezésül egy számomra kissé zavaró tényezőről szeretnék még szólni, ez pedig az *Előszó* kérdése. Nem tudom, hogy a kiadó vagy a szerző felkérésére írt-e előszót a kötetben az ismert külpolitikai újságíró, *Gömöri Endre*, de tény, hogy írása több mint előszó – önálló fejezet! Ez számomra szokatlannak tűnt, és remélem nem válik gyakorlattá a hazai könyvkiadásban, hogy a szerző munkájához mások bevezető fejezet értékű előszava járul, melyet a szerzőnek csak folytatni kell, mintegy második fejezettel. Úgy vélem az *Előszó* maradjon meg előszónak, míg a szerző munkája önálló alkotásnak! Mindenkinek így jobb! (Zrínyi)

SZAKÁLY SÁNDOR

A legjobb irányokból

Fülöp László: Közelítések Krúdyhoz

Gyakorta és jogosan panaszolták föl a szerző újabb időkben keltezett kritikái a honi prózapóétikai kutatások erőtlenségét és lendülethiányát, nemkülönben a mégis létező – bár meglehetősen gyér – kezdemények és eredmények adaptációjának lassúságát a konkrét művek (regények s novellák) s a nagy elbeszélői életművek interpretációjában. Mialatt látványosan megugrott a kiemelkedő lírai oeuvre-ök iránti tudományos érdeklődés, s emlékezetes teljesítmények sokaságát produkálta a verselmzés teóriája és praxisa, senyvedt, vesztegelt avagy csak tétován mozdult előbbre az epika analízisének módszertana és gyakorlata. Lemaradásunk e téren – ekként Fülöp László verdiktje – mind kínosabb és kiáltóbb, hiszen (eltekintve a szórványos kivételektől) nélkülöznünk kell legnagyobb epikusaink munkásságának valóban korszerű feldolgozását csakúgy, mint az egyes regények és novellák példaadóan modern interpretációját, továbbá a műnem és a műfajok XX. századi históriájának – akár egy-egy kisebb periódusra terjedő – alapos és autentikus bemutatását. Lehangelő látélet ez, ámde – sajnos – igaz. Várhattuk, hogy a kutató nem éri be a bajlító felismerések és figyelmeztetések ismételtetésével (noha ez is lehet érdem önmagában), hanem vállalja az oly sürgősen időszerű hiánypótlás egy részét. Nem is csalatkoztunk, elanynyira, hogy az előkészületek és az

igény méreteit sejtető részpublikációk után kezünkben immár a Krúdy-monográfia, s tudomásunk szerint egy, évtizedek óta hasztalan áhított Kaffka-könyv megjelenése is közele sen várható. Korai volna ez utóbíróól bármit is mondanunk (holott színvonalát sejtetik már az eddig közreadott mutatványok), annál inkább kötelességünk a *Közelítések Krúdyhoz* című vállalkozás megmérése. Hálás és örömos a feladat, bocsássuk is előre tüstént vélekedésünk summáját: Fülöp László könyve kiváló, a kor színvonalán álló alkotás. Elméleti alapozásában felkészült és igényes, anyagát fölényes biztonsággal birtokolja, filológiaiag roppant alapos és megbízható, következtetéseiben mindig távlatos. Az átfogó, bizonyító példáik garmadáját az életmű egészéből gyűjtő fejezetek a regényelemző egységekre mutatnak át, növelvén s kitégítvén amazok hitelességét és érvényét, az előtérbe került könyvek interpretációi pedig a háttérre siklatják vissza a tekintetet, láttatván, érzékeltetvén a közeget, amelyből a mintaművek vétettek. Harmonikusnak s mindenképp optimálisnak tetszik a szerző választotta monográfiaépítő megoldás, s a magunk részéről a kötet – Fülöp Lászlótól mentegetődző szerénységgel említett – „töredékes” voltát is óhatatlannak, majdnem szükségszerűnek gondolnók. Lehet-e egy Krúdy-méretű és -komplexitású életműről másként könyvet írni, mint töredékesen?

Különös, hogy ezt a monográfiát egy, pályafutását hajdan a mai magyar irodalom (legkivált a líra) vizsgálatával kezdő kutató tolla koncepcuálta. Bizonytalán megérné némi fáradtságot és meditációt annak kiderítése, miért vált át nemzedékünk egyik jelese, az *Élő költészet* című tanulmányfűzér s egy kitűnő Pilinszky-könyv József Attila-díjjal is elismert és ösztönzött szerzője a kortársi líra értő elemzéséből a század első felének epikájára, miért húzódik vissza a jelen fürkészője mind jobban egy korábbi periódus irodalomtörténetébe. Aligha pusztán véletlen ez, csupán személyes indítékokkal bajosan magyarázható (kivált, hogy a generáció más tagjainál is megfigyelhető e tendencia, szemlélhető ugyanez az érdeklődés-módosulás és „visszavonulás”). Vannak föltevéseink e tünet megokolására, ámde Fülöp László indokait nem ismervén, mincként hozakodnánk elő velük. Tény, hogy irodalomtörténet-írásunk számára egyértelmű nyereség az ő váltása és „hátralépése”, amiként tény az is, hogy Krúdy-monográfiája az ún. „debreceni iskola” legjobb teljesítményei közül való, annak elméletét és gyakorlatát demonstrálja. Barta János, e tudományos műhely alapítója, nesztora, mindmáig sugárzó hatású ceneruma ekként körvonalazta az alapelveket: „Összeköt bennünket az, amit élményi esztétikának szoktak nevezni. Megvannak ugyan az esztétikai és poétikai alapfogalmaink – kinek-kinek egyéni változatban –, de sohasem a fogalmakból indulunk ki, hanem mindig a mű egészéből; első-sorban azt akarjuk élményi szinten felfogni, amit a műalkotás maga akar mondani nekünk... A mi módszerünk(nek)... a működőpontú elemzés vagy a működőpontú esztétika volna a legközérthetőbb megjelölése.” Mily termékenyítő e koncepció s e gyakorlat, szemlélteti immár a Krúdy-könyv

is. Fülöp László a mű- és életműélmény ujmutatásához igazodik mindenkoron. Befogadja – értőn, érzékenyen – az alkotásokat, nem ő akar hideg számitással, előfeltevések sokaságával beléjük nyomolni. Nem a műveket törli, nyomorítja esztétikai-poétikai alapfogalmaihoz, hanem a fogalmakat finomítja a művekhez. Ő rezonál Krúdyra, nem Krúdyt rezonáltatja önmagára. Tudományos készség, apparátusa nem befödi, hanem kibontja a műveket s az életművet. Vonzó megoldás ez, s az élmény a szerzőt s a debreceni iskolát egyszersmind igazolja. Barta János, a mester nem csupán néhány hivatkozás erejéig van jelen e munkában, hanem – s ez a jóval fontosabb – ihlető szellemiségével. Nagy készségű, szuverén látású irodalmár Fülöp László, Krúdy-könyve sem nélkülözi az eredeti s egyéni veretét, közelítésmódjában, eszköz- és szempontrendszerében, fogalomkészletében, stílyében mégis benne rejtezik egy tudományos műhely inspirációja.

Olvasatunkban – az eddigiek miatt is – szerény, ám határozott szavú vitairatként él a *Közelítések Krúdyhoz*. Kimondatlanul is perlekedik a tudományunk számos művelője által preferált és abszolutizált szcientizmussal, az egzakttság (helyenként inkább álegzakttság) túlhajtott divatjával. E praxishoz képest – kölcsönözve a könyv egyik szavát – „moderálnak” minősíthetjük Fülöp László epikaelemző gyakorlatát. Korszerű és szakszerű akar lenni ő is, ámde nem az olvassmányosság rovására. Műve nem laboratóriumok hűvös levegőjét, képletek személytelenségét árasztja, hanem az élmény melegét, s benne lüktet a kutatás, a fölfedezés öröme, szellemi izzalma. Nem dobálódik fölösen fontoskodó aspektusokkal, nem zsonglörködik diadalittasan frissen felkapott terminusokkal, annál nagyobb gondja van az elegáns (Krú-

dyhoz is méltó) szóválasztásra, az érzékletes, árnyalatos gondolatfűzésre. Művészetnek, alkotásnak is tekintí tudományát. Esztétikai felfogását sem igazítja a legújabb divatokhoz. Nem abszolutizálja Krúdy műveiben a *teremtés* gesztusát – holott ennek volna keletje manapság –, nyomatékkal hangoztatja inkább a *tükrözés* (gyakran nagyon is áttételes) formáinak meglétét. Csöndes s tán szándéktalan polémia mindez; bátorság és autonómia kell hozzá a szakmai közvélemény egy részének fitymálása, korántsem gyengéd ízlésterrorja közepett.

Vitairatnak tekinthető ez a könyv azokkal szemben is, akik – érthető, ám túlhajtott mohósággal – az epikai modernség előfutáraként, tulajdon törekvéseik öseként sajátítják ki Krúdyt. Fülöp László sem tagadja, hogy *A vörös postakocsi* szerzője rengeteg lazított a hagyományos-klasszikus regény építésének (a pozitívizmusban gyökerező) oksági elvén, ma divatos szóval élve: eredendően kombinatív-metonymikus struktúráján, viszont jellemző módon „A romantikus eseményszervezés és helyzetteremtés példája”-nak tartja a *Hét Bagoly* amaz epizódját (Józsiás és Zsófia az úszó jégtáblán), amelyet egy fiatal elméletíró munkája „A metaforikus funkció kiteljesedésének” diadalaként ünnepel. Nem zárja ki egymást a két értelmezés, ámde a Fülöp Lászlóé tesz szik megalapozottabbnak s elfogadhatóbbnak. Akkor pedig egyértelműen övé az igazság, amidőn a Krúdy-féle időkezelés bergsoni lényegét, „forradalmi újdonságát” hírelők ellenében részint az ily irányú alap kutatások és bizonyító eljárások hiányára figyelmeztet, részint meg a *Boldogult úrfikoromban* mintaszerű elemzésével igazolja: e regény időjátékaiban „... kevés a bergsonizmusra emlékeztető tünet”, az írói megoldás koránt-

sem szélsőségesen merész, inkább „moderáltnak” minősíthető.

A monográfia legnagyobb érdemei közül való (s vitairatként funkcionál e vonatkozásban is), hogy az *igazi* Krúdyt kívánja megmutatni. Ne széptücsünk: beborítják az író a közhegyek, a félreértések, a hiedelmek rétegei. Nem a valódi arc, hanem az ábrándos álomlátó, a gordonkázó, a ködlovag képe rögzült a köztudatban. Mily szívósak e nem alaptalan, épp csak egyoldalú vélekedések, igazolja a legfrissebb keltezésű példa, a századforduló irodalmában is kitűnően tájékozott művelődéstörténész, *Hanák Péter* tollából: „*Krúdy igazi lényében társadalmon kívüli volt, maga, akár csak álmatag és élvezetg bösei, a múltba telepített álomvilágban..., látomásokban élt*” (*A kert és a műhely*. In: *Újhold – Évkönyv*, 1986/1.). Nagyon is jogos tehát Fülöp László elszánása, hogy e féligazság kiegészítéseként – ő idézi *Pamlényi Ervin* fordulatát – „a másik Krúdy” arcát is a tudatunkba vesse, téve az álomlátó író mellé az ábrándtalan valóságismerőt, vetítve a csillogó felszín mögé a szerző „mélyvilágát”. Kötetünk áttekintő fejezetei e törekvés jegyében szerveződtek, s bennük a – föltehetően nem minden szakmabelinek tetsző – montázstechnikát mozgósító, idézethalmozó, *leíró* passzusok, valamint a tényanyag fölé emelkedő, *elemző* szegmentumok ügyes kombinációját szemlélhetjük. A megoldás optimális, bizonyító erejét aligha tagadhatnók. Az átszellemülten gordonkázó, lírai futamok és „áriák” magasába szökkenő Krúdy pendant-jaként feltűnik a komor, illúziótlan életlátó. Nem teljességgel töretlen utakon jár a monográfus, amidőn az író mélyvilágába bocsájtkozik. Ösztönzést kapott – a könyv is tudatosítja – az előtte jártaktól, legkivált *Szabó Edétől* és *Bori Imrétől*. Ez utóbbi vezette Fülöp Lászlót például

a „moralista-szociológus” Krúdy tüzetes elemzéséhez, ámde kettejük munkájának különbségét föltétlenül regisztrálnunk kell. Szemben az újvidéki irodalomtörténész gyakorta öncélú ötletparádéjával, fesztelen és fedezetlen társításaival, a debreceni tudós mindenkor szigorúan tényiszteelő és dokumentatív, asszociációiban és analíziseiben csakis az ellenőrzött és megalapozott következtetéseknek van helye. A kiindulópontjában sokszor revelatív Bori-koncepció mindig valós dimenziókba térül s mozog tovább Fülöp Lászlónál. Ha nem övé is az alapötlet, vizsgálataiban a saját nyomvonalán halad.

Még két vonatkozásban tartjuk vitairatnak a monográfiát, s e kettőben már nem vagyunk maradéktalanul azonosak a szerzővel. Fülöp interpretációjában – jól érezhető – 1918 utánra esik az életmű súlypontja. Nem épp jogtalan polémia ez egynémely korábbi föltevésekkel s értékelésekkel, a magunk részéről mégis úgy találnók: több figyelmet s elismerést érdemeltek volna az 1910 és 1918 között született művek, *A vörös postakocsi* és a *Szindbád*-történetek legkivált. Feltűnik továbbá, hogy korántsem mennyiségükhöz és minőségükhöz illetően említettnek e könyvben Krúdy novellái. Csupán az áttekintő fejezetek idézetanyagában jut hely nekik, ott is másodrendű. Fülöp László mintha tudatosan hanyagolná, nyilvánvalóan leértékelné a műfajt a regényhez képest. Egy helyütt – *Lukács György* ismert nézetéhez csatlakoznék? – a novellák „... rendszerint részlegesebb és töredékesebb megjelenítés”-ét emlegeti. Vitára nem lévén itt terünk, jelezzük csupán: idegen tőlünk e minősítés, Krúdy novellaremekléseinek sokaságára pedig aligha kell felhívni a monográfus figyelmét.

Az ellenvetésekhez, kritikus megjegyzésekhez érkezzvén. Feltűnt, hogy

a monográfia alig ejt szót a Krúdy-hagyaték értékegyességének, erős színvonalhullámzásának tényéről, még kevésbé e jelenség lehetséges okairól. Úgy találjuk: Fülöp László a kelletténél jóval kevesebbszer mutat rá az életmű kapcsolódásaira, érintkezési pontjaira más írók (elődök és kortársak) oeuvre-jével. Csupán a Kaffka Margit-párhuzamot dolgozza ki meggyőzően, *Jókai* és *Mikszáth* sokáig élő inspirációjának nyomai elmosódnak, Móricz neve igazából indifferens megjegyzésekben bukkan elő stb. Krúdy így a valóságosnál is magányosabb, elszigeteltebb tüneménynek tetszik a századelő magyar irodalmában. Továbbra sem vagyunk egy nézeten a szerzővel a *Palotai álmok* főhősének megítélésében (167.), s hadd utaljunk a monográfia egy félrefogására, illetőleg tollhibájára. Ellentétben Fülöp László állításával (142.), akad olyan regény az életműben, amely pereskedési hercehurcára építi a maga eseménysorát: az *Andráscsik örököse* ez. Alvinczi Eduárd egyik anekdotikus cselekedetének, illetve „monarchikus áhítatának” hosszan idézett passzusai (238., 240–241.) pedig nem *A vörös postakocsi*, hanem az *Őszi utazások a vörös postakocsin* című regényben található.

Függetlenül e néhány bíráló kitéttől, elismerésünk teljes. Izgalmas, emlékeztetes, nagy súlyú produkció a *Közelítések Krúdyhoz*. Egy ösztönöségében is elementáris tehetségű, főként a regényműfajban sokat újító, szubjektív epikus hiteles portréját bontakoztatja ki előttünk, kiből – többször rámutat a monográfia – hiányzott ugyan az intellektualizmus adottsága, a „gondolatélményi”, ontológiai eszmélkedés képessége, műveinek átlirizált „élethangulati-életérzési” futamaiban és rétegeiben mégis a lét, az emberi sors borzongató titkainak közelébe férközhetett. Föltárul a könyvben Krúdy hagyatékának alap-

vető dichotómiája, a csillogó felszint ellenpontoszó mélyrétegek komorsága. A Fülöp-vizsgálta témák és jelentésvetületek mindenkor ezt a kettősséget igazolják. Rengeteget okulhat a további kutatás a szerző oly megállapításaiból, mint amely az emberlétnek szerepként való felfogását bizonyítja Krúdy műveiben, avagy az író teremtette hősök eredendő és végleges monadikusságára, csaknem mindig reménytelen exodusvágynak típusaira, variációira, a figurák eudémonikus hangoltságára, s ennek ellentétéként sorsszerű boldogtalanságukra vonatkozik. Számunkra fontos volt a felismerés, hogy a dzsentritéma csak ritkán hívja elő Krúdy lirizáló hajlandóságát,

az e társadalmi réteghez tartozó hősök többségének pedig pusztán „novellalét”-et biztosít az epikus. A regények jelenetelvé építéséről, az író elbeszélésmódjának, narrációjának jellemzőiről elhangzó fejtegetések nemkülönbén tanulságosak.

Jól összefogott, arányos, tartalmas, szép könyv a *Közelítések Krúdyhoz*. Úgyesen zárja az okfejtést a szerző három, a témához illeszkedő kritikája, s még a címlap is stílusos és illúziókeltő. Nem hatásvadász szándék dik-tálja hát zárófordulatként: a Fülöp László adta zárófordulatként: a Fülöp László adta közelítések gyakorta megérkezésnek tetszenek. (Szépirodalmi)

LŐRINCZY HUBA

Levél egy középkorú magyar költőhöz

Kerék Imrének — recenzió helyett

Kedves Barátom!

Megkaptam új kötetedet, a Rézholdak, réznapok címűt. Am merjek-e hagyományos recenziót írni róla, amikor a „fűlszövegben” arra figyelmeztetsz, hogy ma már „a figyelmes olvasó pillantása is sokszor elsiklik a valódi értékek fölött”, amikor az Egy kritikusra büneibe („cinkéz, oktat, rangsorol”) senki sem esne szívesen, kiváltképpen, ha mindezt felrovd egy, fölényes biztonsággal művelt szonett formájában. Röviden: nem merek. Komolyabban szólva: a szó semmilyen értelmében nem érzem magamat feljogosítva, hogy... De ez már velem tulajdonképpeni tárgya.

(I. tétel: a kézbe-zsebbe simuló könyv dicsérete.) *Első köteted, az évtizeddel korábbi Zöld parázs már ilyen könyv volt és a mostani is hasonló. Manapság nem ez divik: alig-írástudók művei hatszor-hétszer publikálódnak, utánad kiáltanak folyóiratból, kötetből, rádióból, televízióból, máshonnan; negyedklasszikusok úton-módon elintézett, életükben learatható dicsőségu összkiadásai pompáznak a könyvesboltokban. Köteted ezzel szemben kézbe fogásra, zsebbe dugásra ingerel. Elővételre pedig mindannyiszor, ha az ember egyedül marad önmagával, ami persze megesik tömegben is, bétköznap is, állva, járva, mindenbogyan. 1977-ben félszáz verset adtál közre, most majdnem kétannyit. Szemre, élősúlyra, terjedelemre kicsiny termésed szelid kibívás, csöndes ellentámadás a soba-újra-nemolvasók, a fejből romlottan idézők, a nyelvi előregyártot-*

takból építkezők ellenében, akiknek a költészet alkalom dolga, az olvasás program (és nem életforma, szükséglet), a könyv pedig kilóra, árra, borítóra mérhető.

(II. tétel: a magyar nyelven olvasók joga és kötelessége.) „Kimeríthetetlen óceán”-nak nevezed a magyar költészetet, melynek csöppje kívánsz lenni. Mennyi visszhangot keltethet akár egyetlen költői szó is! Emlékszel, a mi középiskolás tankönyveinkben még szerepelt a Felhők ciklusának nem egy darabja, köztük az is, amelyben Petőfi a bánat metaforájának használta. Adyról pedig? Nos, azt már felnőttként tanultuk meg, hogy Az Értől az Óceánig verscímet a nagy nyelvek műfordítói is – s ezt Te, Iszahakjan, Karim, Rubcov magyar tolmácsa jobban tudod nálunknál – csupán a „kis víztől a nagy vízig” különböző változataival adták, adhatták vissza. Mit tudhattak ők arról, hogy bár az ér szótárban és általában kicsiny folyóvizet jelöl, a Szilágyságban, Ady szülőföldjén (és szerte az országban, más, szebb névvel nem illetett) apadó-áradó vízfolyás, de lüktetett benne a vér is – hogy a tengerhez nem szokott magyarnak, már az Atlanticum partján lovukat hőköltető kalandozó őseinknek is, az óceán az utazás lenyűgöző célpontja lehet, jelképe egyszersmind az elérhetetlennek, a teljességnek és az örökkévalóságnak is. Csak az anyanyelvén ironának és olvasónak joga, sőt kötelessége, hogy többet is értsen, értessen ezekből a mélyrétegekből, segítsen felindítani ősi dallamtöredékeket, gyermekkori rigmusokat, emlékképeket, sorokat az egyéni és a közös emlékezetből. Honnan tudhatná más, milyen nemzedékekre nyúló költői verseny tárgya volt nálunk Goethe Wanderers Nachtliedje, hogy ne csak címében váljék A vándor éji dalává, magyar verssé egy kis nyelv teljes eszköztárának birtokában: Te magad most négy újabb változattal járulsz hozzá e kised antológiához. Honnan tudhatná más, rakottfalú műemlékvárosokból érkező, mit jelent nekünk a lét, az önismeret-folytonosságában egy, a földünkbeli tudatos régészásóval vagy véletlenül, munkagéppel kifordított használati eszköz, művészeti tárgy a középkorból; miért szólal meg ilyenkor a költő is? (Budai szobrok, Árpád-kori csontsíp). Hogy Sopron nemcsak idegenforgalmi célpont vagy megpihentető álmás, nebezen kimondható nevű magyar város, hanem költők lábnyomát is őrzí? (Míntha tegnap, tegnapelőtt, Petőfi Sopronban, Kormos úr Sopronban.) Hízen azt olykor a mi szellemi árutazóink sem tudják, miért és miképp határoz meg küldetésstudatot, ha valaki – Hozzád hasonlóan – Berzsenyi Dániel fordított útját járja Somogyország és Sopron között. (A csudabogar).

(III. tétel: kiküzdött korosztályos titkainkról.) A „még” és a „már” középkori nemzedéke lettünk, Imre. Megtanultuk, hogy az élethelyzetet nem szabják meg maguktól szülőföld, képzés, illetőség, hozott élmények. Gyakran véletlen események, látszólagos igazságok legalább ennyire befolyásolhatják a mát és a holnapot. Talán innen van, talán másfajta csalódásainkból is, hogy bösi halott, badijogolyként elburcolt, újakezdet és újból megbélyegzett apáink példáján „Benned ne ünnepelje senki hőseit” (Vesd le magadról), hogy távol áll tőlünk a pannon derű mítosza. Már tudjuk, hogy a befejezetlen is lehet egész (Radnóti, Kondor Béla, Egry utolsó, befejezetlen műve alá), hogy a pusztulásnak is lehet esztétikuma és méltósága (Partra vetett hal), hogy rácsodálkozni való szépség és maradandóság rejlik az évszakok mindent lebíró változásában és újakezdésében. Már van egyéni pantheonunk: a valódinak elismert óriások nevét tegnapi barátainkéval egyesítő; már van saját mitológiánk, amelyben a „szegény Yorick” nemcsak Shakespeare egy sorát jelenti, hanem Kormos

Istvánt is meg Csohány Kálmán mellévázolt, koponyából kortyintó fecskéjét – és amelyben a Parasz Afrodité látványa nemcsak michelangelói meg mestrovici tud lenni, de úgyszintén Berda József-i. Van (már vagy még?) névsorunk a hajdani szeretőkről, míves-enybitő metaforasorunk a reménytelen szerelemre és évtizedenként újrafogalmazzuk az Énekek énekét, székszávúbban, de növekvő ábitattal. Még emlékszünk, mekkora vihart kavart Weöres Sándor Antik eclogája (talán 1964-ben volt?) és már megértjük az érett férfi vágyait, panaszait (Anakreoni, Szárnyként röpit). Még hiszünk abban, hogy a Szó „a kettőnk közt búzódo / jeges úrben / csillagközi fényüzenet”, előtulása a Genézis megisméltése; hogy a cseppnek is lehet helye, fontossága az óceánban és hogy a szellemnek magasabbrendű megnyilatkozása egy csiszolt szonett, egy csípős epigrama a „bányató szónoklatok”-nál. Még vállalt példázatunk Szi-züphosz, még együtt mondjuk a hegytető útjáról jobbra és balra, fölfelé és lefelé: „csak hogy ez a kő itt az életem, / a sorsom, már teljesen egy velem.” Már emléünk, talán jóslatunk is, ám még ambícióink a lombja vesztett, de gyümölcsöt hordozó, ősz végi almafa: „Az időt-lebíró fegyelem, / a lebetlent / kísértő, konok szenvedély, / vastörvények balálos / szorításában is teremni- / tudó létezés diadalmas érve, / a testet-öltött csoda volt maga...” (Példázat a Reményből).

Ilyennek látjuk magunkat. Pontosabban: ilyenek fogalmazol bennünket, a még mindig nemzedékváltással küszködő és már a mögöttünk jövők dobogására figyelő negyven-egynéhány éveseket. Köszönet érte, a csak prózában beszélő egyívásúak, egygondolatiúk nevében.

Baráti szeretettel és olvasói búséggel köszöntelek.

KERÉNYI FERENC

Homokfúvás

Amennyiben (csupán) az utóbbi tíz esztendő „vers-antológiatermését” vesszük figyelembe, nos, akkor is azt kell látnunk – a *Homokfúvás* című kötet igen előkelő helyet foglalhat el ezen kiadványok sorában. Akkor is így van ez, ha megemlítünk olyan köteteket, mint a Pécsen 1980-ban kiadott *Fél korszó hiány*, avagy az olyan híressé lett szegedi kötetet, a *Gazdátlan hajók* címűt, melyben *Baka István*, *Belányi György*, *Géczi János*, *Zalán Tibor* versei is olvashatók. De ha az ún. központi antológiákra gondolunk,

például a *Madárúton* vagy a *Ver/sziók* című kötetekre, akkor is elmondhatjuk, nincs szégyenkeznivalójuk a *Homokfúvás* szerzőinek, szerkesztőjének.

Irodalmi (köz)gondolkodásunk – (köz)életünk? – általában hajlamos abban látni egy-egy kiadvány jelentőségét, hogy a benne sorjázó művek szerzői (ez esetben, szám szerint hat költő), a könyv megjelenésének időpillanatában az „irodalomban”, majdhogynem státus szerint, hol és éppen milyen helyet foglalnak el, illetve jelölnek ki (ne-

kik) maguknak így-úgy. Ez a – sajnálatos módon – napjainkban is működő szelekciós gyakorlat kényszerít később (vagy már „születésük” előtt) szándékuk szerint is, habitusukban is alapvetően más karakterű művészeket egy-egy szűk skatulyába, jobb esetben egy-egy tágasabbnak látszó akolba. A szerencsés válogatás, szerkesztés folytán azonban akarva-akaratlanul is kikerülte e csapdát a kötetet összeállító *Buda Ferenc*. A kötetben szereplő versek szerzői ugyanis – bárha mindannyian Bács-Kiskun megyében élnek – egymástól igen jól megkülönböztethető hangon szólnak. Ezt tetézve – esetükben – elmondhatjuk, mindahányan *önálló* (költői) *világképet* vallanak, képviselnek. Buda Ferenc hivatott, éles szemű válogatásának immár két, öt (is) igazoló bizonyítéka van. 1986 augusztusában jelent meg *Dobozi Eszter* első önálló verseskönete, *Az egy* címmel. Az antológia címadó versét író *Agócs Sándor* ugyancsak első önálló kötete pedig épp lektorálás alatt van, s reményei(nk) szerint hamarosan meg is jelenhet. Ezen oknál fogva (s miután e két költő amúgy is az antológia két *jellegadó szerzője*) az ő munkáik értékelését bízuk megjelent illetve megjelenő köteteik recenzióira, kritikáira.

A kötet további négy költőjének műveit olvasva, előre kívánczok *Turai Kamil* és *Józsa Fábián* bemutatása. Turai Kamilról már többen leírták – „vallásos költő”. Bizonyára az élettrajzi adatok ismerete adta az ötletet kritikusaiknak, hogy e (az antológia konszenzusában semmitmondó) közhelyet ismételtessék. Verseinek olvastán, úgy érzem, inkább azt kell hangsúlyoznom, Turai mint *költő*, elsősorban a *szó*, a *költészet*, megváltó erejében *hisz!* Hogy magánemberként,

szuverén egyéniségként – tehát nem itt közreadott műveinek tükrében! – úgymond, vallásos vagy hívő ember é (?) vagy... nos, ezt tekintsük az ő legbensőbb és csak *reá* tartozó magán-ügyének! Mélytűzű (rövid), többnyire filozofikus indíttatású versei, például nyolcsorosai fegyelmезetten, ámbár a kelletténél talán kissé 'kimértebben', de hitelesen jelenítik meg szorongásait, apró örömeit, „noha úgy is reménytelen / tovább repülni kénytelen” – írja a *Mindig kerül* című versében. Nagyobb lélegzetű, a tágasabb (külső, belső) világot átfogni óhajtó munkáiban, úgy érzem, mintha cseppet elbizonytalanodnék. A jelzett versekbe olyan (frázis)töltelék-sorok is becsúsznak, melyek a mesterien megoldott rövid kompozícióknál nem lelhetőek. Úgy gondolom, a terjedelmesebb művek pillanatnyi itt-ott-sutasága – kiküszöbölendő! – könnyű préda lesz egy olyan költőnek, mint Turai Kamil, aki helyenként igazi talentumot sejtető sorokkal örvendezteti meg a költészetben hívő olvasóit.

Józsa Fábián, úgy tűnik, József Attila-i alkatú-fájdalmú költő. Primer, keményen megszenvedett (magan)kinjait képes emelni versé, mindönk ügyévé. Emellett azonban nem nélkülözi a játékosságot, helyenként a már groteszket pedző hangot sem. „már mindent értek / a dolgokat helyükre tettem / sínen vagyok / síneken fekszem” – írja, J. A.-t idéző, engesztelő félmosolyt, tragikumot egyaránt hordozó XXX című versében. Hasonló éretnyeket csillant meg más műveiben is. Külön említést érdemel, hogy hatuk közül ő az egyetlen, aki vállalkozik – igaz, kicsit visszafogottan, netán kicsit félve is a még járatlanabbnak mutakozó úttól – a konkrét-vers felé való tájékozódás, valamint a szöveg-ti-

pografizálás értelmezést-tágító, a vizualitást, ha nem is előtérbe helyező, de annak helyét biztosító kísérletekre. Sokoldalú tehetsége nem kis reményekkel kecsegtet.

Tábori Kálmán a nemzetért aggodó, a magyarságért, a magyar szóért felelősen, hittel-hitelesen megszólaló költő. Azok közül való, akik nem holmi mellüket döngető, szájhősök csupán. Mint „az utolsó prédikátor”, avagy mint az „utolsó tanítvány” is, állaná a sarat. Élete árán is. Állításom legfényesebb bizonyítékául idézem most *Feladat* című versének egy részletét: „*En / tanítottam meg Őket / szépen, / folyékonyan / beszélni - / nekem kell / megtanítom Őket / A / Szabadság / Egyenlőség / Testvériség / El-DA-DO-GÁ-SÁ-RA / is.* De említhetem példaként azon verseit is, melyek művészi megformálásukban többrétegűek, azonban az értő versolvasók számára megszólalnak, nevükön nevezik önnönmagukat. Meg kell azonban jegyezni: Táborinál – sajnos – e kényszerűen szűkös összeállításban is, több olyan vers szerepel, amelyek beválogatása, felvétele a közlendő művek sorába, indokolatlanul tűnik. Helyettük feltétlenül szerencsésebb lett volna – bizonyára fiókjában kushadó – egyéb műveiből válogatni. Úgy látszik, Tábori esetében igazolódik a mondas, kevesebb több lett volna”! Azonban e „lépések” ellenére is bizonyítékát adja megbízható tehetségének.

A kötetben sorrendben másodikként bemutatkozó szerző *Csikós Zsuzsa*. Nem illetlenségből, figyelmetlenségből hagytam e szerény írás végére *Csikós Zsuzsa* említését. Tettem ezt egyszerűen azért, mert mind mostanáig (immár egy hete forgatom az antológia lapjait, olvasom a műveket),

bizonytalan vagyok – költővel van-e dolgom? Feltétlenül igaz: egy antológia nem adhat teljes keresztmetszetet az egyes szerző műveiből. De az is helytálló, ha már így van, s ezt szerző és szerkesztő egyaránt tudja, figyelembe veszi, nos, akkor úgy válogat a létező művekből, hogy a szerző leginkább jellemző, lehetőleg legjobb darabjait válassza ki közlésre. Gondolom, *Csikós Zsuzsa* esetében is így járt el. E rövid megjegyzés után – s a közölt írások ismeretében – vállalom a felelőtlennek ítéelhető, maliciózus kijelentést, az én megítésem szerint. *Csikós Zsuzsa* – nem költő! Írásainak nyíltsága, melegsége, erkölcsi tisztasága, humanista elkötelezettsége stb. . . vitathatatlan! Ám mindezen becsülni, szeretni való tulajdonságai sem emelik költészetté írásait, melyek nyögvelően döcögnek, közhelyekből, agyoncsépell metaforákból, etc, építkeznek. Pontosan az a költői erő hiányzik *Csikós*-ból, ami a művekben (művésztetté transzponálódásban) hitelesíthetné, az egyéb-iránt – kitűnik – megélt, megszenvedett, élethelyzeteket, a nem éppen irigylésre méltó sorsot, mely ráméretett. Úgy érzem, *Csikós* esetében inkább a becsülés, a szimpátia vezethette a szerkesztőt, mikor munkáit felvette – az ezen művektől eltekintve – szinte hibátlan, a maga nemében kitűnő antológia darabjainak sorába. Épp ezért (s bizonyára tapintatból is!) *Csikós* esetében eltekin-tek az írások részletesebb ismertetésétől, a szerző munkáiból vett bizonyító példák sorolásától. Feltételezem, *Csikós Zsuzsa* számára épp elég (fájó) tanulással szolgál, immár kinyomtatott írásainak clemző olvasása.

Végezetül annyit: kívánom e széljárta föld lakóinak (ám nem

csak nékik!), szerencsétlense őket a sors, hogy az értük, helyettük is szóló hivatottak, a *Homokfűvés* költőihez hasonlóan, legyenek hittes mesterei és hívő apostolai élet-

nek, emberségnek, az írástudói mesterségnek, s a mindezeket megkezdhetetlené acélozó etikájuknak egyaránt. (Kecskemét.)

BÍRÓ JÓZSEF

Tavaszi futás

A közhely-lovasok kedvenc papírja a tavasz. Fel lehet cicomázni mindenféle szakajtott vagy festett virággal. De e bokkrétáknál is szebb a *saját* keresetlen ragyogásában.

E keresetlen ragyogás élményét nyújtja többek között a *Tavaszi futás* című összeállítás, *Gerelyes Endre*, a 38 évesen, 1973-ban elhunyt író és *Schlattner Edit* jobbjára szerelmes párbeszéddé összeszőtt levelezése, a szerkesztő, *Baranyi Ferenc*, a költőbarát szerint is.

Alcíme: *Diákszerelmem*, s az 1953. és 1961. között váltott intim írások többségét fogja össze. Előljáróban egy apró kritikai észrevétel: kissé zavaró néhány helyen, hogy az időrendtől eltekintett az összeállító. Valószínű azok számára, akik közeli ismeretségben, barátságban voltak az Edit-Endre kettőssel, így is érthető – szándéka szerint a kapcsolat érzelmi hullámzásait, fejlődését követi ez a szerkesztés.

Az *Iffjúsági Lap- és Könyvkiadó* gondozásában látott napvilágot a kötet. Tehát egy diákszerelmemről szól diákoknak? Bizonyára ez az egyik célja: felmutatni nem anakrosztikus jelenség a XX. század második felében sem a szerelmi levelezés. Bár igaz – és erről többben írtak aggódó, a fiatalokat féltő sorokat –, maga a levelezési

kultúra is mintha kiment volna a divatból, ahogy a kapcsolatokban kevesebb az érzelem, több a felszínesség. Sok fiatal van, aki szégyelli a kitarulkozást, az őszinteséget. Talán a konfliktustűrő képességünk romlása is magyarázza ezt. Aki nyílt, egyenes, annak többet kell csatáznia.

Másik kérdés: a nyíltságot még csak-csak többen vállalják, de a nyilvánosságtól ódzkodnak. Civakodások, eltávolodások, gyarlóságok, néha kegyetlen odamondogatások egyaránt nyomon követhetők a *Tavaszi futás*ban. Az egymásbakapaszkodás, a vágy, a féltés, a szerelmes tanácsok, kérések dokumentumait inkább kötetbe illőnek érzi sok olvasó. Pedig az egyéniséghez ez a teljesebb, pörébb megnyilatkozás vihet csak közelebb. És nem csak a művész, az íróember személye érdekes – a társáé is, aki „csak” érzékeny, értelmes, vitázó szerelmes nő. Akkor is, ha helyenként – de ez természetes egy tizenéves hölgytől – kamaszos túlzások, dagályosság, érzélgősség is terheli a lapokat.

Furcsa dolog: olyan sok helyen vitatkoznak arról, vajon az egyik ember tud-e a másik egyéniségén változtatni, ha szereti. ...*én alá- zatosabb és alkalmazkodóbb termé-*

szet vagyok, mint Te. Igazad van, de szerencsére, mert másképpen állandóan veszekednénk.” „... Sokszor gondolok én azokra a régi asszonyokra, akiknek csak a férjük volt, és azokkal még a háborúba, mindenbóvá is elmentek: mert találtak maguknak egy olyan férfit, akivel testileg-lelkileg egyek voltak. Miért nem gondolom a XX. század egyik asszonyáról sem, hogy olyan tud lenni?” – írja Edit. Endre időnként oldalakon át ostromozza magát, kiürülne, szürkénne, tehetségte lenne, pózolóna, „fegyverek-nek”, Editet pedig szélvész kisasszonynak, társasági úrihölgynek, felszínes kislánynak tartja. A kiinduláshoz visszatérve: e két eltérő egyéniség valóban nem autonóm tulajdonságai, hanem a szerelem révén formálja egymást, segít felnőtté, alkotóvá válni. A szerelemmel, melyet „nem lehet eltaposni, csak ideig-óráig”, írja a fiú a kislánynak, aki pedig ezt az erőt, gazdagodást így éli át: „... Ezután csak kivételes esetekben leszek gyáva, akkor is csak meg fogok ijedni, de félni nem.”

Kemény évek estek Gerelyes Endre „tavaszi futásába”. Az egyetemet 1953-ban kezdte, ekkor küldi első levelét a Salgótarjánban hagyott kis gimnazistalányhoz. Sok-sok harcot kellett megvívnia – nem csak a szerelméért, amire a távoltság mellett az eltérő családi háttér is árnyékot vetett. Gyakran saját maga is „besegít” – szinte hisztériáig fokozva a bizalmatlanságot, saját értékeit és Edit szerelmének erősségét megkérdőjelezve. És a művészi kibontakozásért folytatott küzdelem, melyet alaptermészetéből eredően halálos komolyan vett! Alakata, indíttatása nem csupán esztétikai síkú csatákba viszi. Ahogy egy Kortárs-ankéton megfogalmaz-

ta: „... írónak lenni, ebben a korban és történelmi helyzetben még fokozottabb felelősséget jelent, barcos humanitást, hittérítést, kereszteshadjáratot, az új emberért, új társadalomért vívott offenzív barcot... S akiben ez a felelősség nincs meg, az zsoldos, vagy dezertőr... A győzelem záloga a magas művészi mérce... a minőség létkérdés.”

Szorosan összefonódnak ezek a dolgok ars-poetikájában. Életében ugyanígy. Ez ad különös feszültséget levélváltásuknak: a készülődés, az erőgyűjtés személyes, szellemi dokumentumai ezek, s az átélt élmények, a megismert emberek, a környezet, a hazai tájon és az egyetemen, tanítással töltött időszak színterein szerzett benyomások „szelmes levelekben” történő rögzítése – előrevetítik több írását. A salgótarjániai számára az apró ráismerések is érdekesek lehetnek, hiszen Zagyvapálfalvától az acélgyári kórházig, a középtájról eső sétányig, az akkori város képei is fel-felvillannak.

Hogy miért szakadt meg a levelezés a hatvanas évek legelején? Az ok egyszerű: 1959-ben összeházasodtak és a kényszerű elválásokat kivéve, egy fedél alatt éltek. Akkoriban zárul az írás, amikor megjelent az első kötet. Ahogy Baranyi Ferenc a kötet utóiratában tanácsolja: „Aki mégis kíváncsi Endre és Edit 1961 utáni életére, olvassa el Gerelyes könyveit. Az írásokból személyes információk is kiolvashatók, hiszen a novellák és a kisregény hőseiből elemenként rakható össze Endre és Edit.”

Érdemes kézbe venni ezt a kis-könyvet, mert kisebb egyenetlenségei ellenére is izgalmas olvasmány. Annak is, aki Lencelotot és társait ismeri és annak is, aki

csak az író nevét. Egy páros portré rajzolódik elő a sorok mögül. És felidézi azt, aki olyan korán elment, s akinek emléke olyan eleven. Mint *Pintér Tamás* írta: „...*mintha cinkos vigyoriú angyal szállna el az asztal fölött; úgy érzem, Bandi ott van a közelben, épp*

csak átült néhány percre egy másik társasághoz vagy telefonálni ment, hogy az asszonynál, Editkénél bejelentkezzen, s mindjárt visszajön.”

(Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó Vállalat).

G. KISS MAGDOLNA

SBTC-labdarúgó-krónika

Érdekeségek, dokumentumok a 65. évfordulón

Pontos számadataim ugyan nincsenek, annyi azonban bizonyos: az utóbbi esztendőben jelentősen nőtt a sporttémájú könyvek kiadása. S ahhoz, hogy számuk gyarapodjon, nem kell újabb labdarúgó-világbajnokság, egy-egy sportági botrány. A téma legtöbbször az utcán hever, persze ezek közül nem mindegyik szenzációs. Talán ezért is láthatunk jó néhány sportkönyvet a boltokban. Olyanokat, amelyek már régóta porosodnak a polcokon, magyarul: várt sikerük elmaradt.

Az olvasót nem mindig a szenzációéhség hajtja. Elég ha az őt érdeklődő sportágról, netán szűkebb környezetének sportjáról talál kiadványt. Az utóbbi időszakban egyre divatosabbak az egyesületek, szakosztályok történetével foglalkozó krónikák és dokumentációs gyűjtemények. Ezek sorában jelent meg az idej esztendő derekán – az SBTC elnökségének megbízásából, a Nógrád Megyei Lapkiadó Vállalat gondozásában – a Varga Lajos–Tóth István–Kálovits Géza szerzőhármás „SBTC-labdarúgó-krónika” című könyve, mely-

hez Zsuffa Miklós, a Nógrádi Szénbányák vezérigazgatója írt előszót.

A kiadványt hiába kerestük volna a könyvesboltokban. A Salgótarjáni Bányász Torna Club fenntartotta magának az árusítás jogát, így csak a klub székházában szerezhettek be az érdeklődők az egyesület labdarúgó-szakosztálya fennállásának 65. évfordulója alkalmából kiadott krónikát.

Jómagam furcsállottam, miért pont most, a jubileum 65. évében kerülhetett kezünkbe ez az izléses külsejű, 325 oldalas könyv? Hatvanöt esztendő ugyan „nagy idő” – az emberéletben is szép kor –, a hazai tapasztalatok ellenben azt mutatják, hogy az ilyen és hasonló kiadványok jelentősebb évfordulón jelennek meg. Gyakoribb a 25., az 50. és a 75. éves jubileumon és a centenáriumokon kiadott publikáció. Elképzelhető viszont, hogy a salgótarjáni egyesületnél 15 esztendővel ezelőtt még nem gondoltak ilyen jubileumi gyűjteményre, újabb tíz évet pedig nem akartak várni. Ámbár a szerkesztő zárszavából már következtethetünk ar-

ra – még ha gondolatát nem is köti pontos időhöz –, hogy találkozzunk mi még hasonló SBTC-krónikával. Ezért hangozhat el a záróban: „Összegyűjtjük az észrevételeket és egy leendő, későbbi kiadású könyvben hasznosítjuk azokat.” Várhatóan lesz tehát újabb „Stécé”-könyv, miként – őszintén remélem – számos észrevétel is, hogy a következő hasonló írás még jobb, átgondoltabb és olvasmányosabb legyen.

De miről szól, mivel ismerteti meg a mostani jubileumi kiadvány? Alapvetően dokumentumgyűjtemény, kétharmad része statisztika, kimutatás. Az 1935/36. évi NB I-es szepléssel kezdődően az 1985/86. szezoni őszi idényének befejezéséig 1456 bajnoki találkozó összeállításait, végeredményeit, nézőszámait és a gólszerzőket vette sorba Varga Lajos miskolci sportbarát, majd különböző összesített táblázatokat, kimutatásokat közöl edzőkről, kupameccsekről, válogatottakról, „leg”-ekről és a fekete-fehér színekben szerepelt összes labdarúgóról.

Pontosabban: mégsem mindenkiről! A krónika csupán 50 év történéseit sorolja fel időrendben. A labdarúgó-szakosztály első tizenöt esztendejének eseményei csak vázlatosan kerülnek az olvasó elé. Mindössze öt oldal jutott a könyvben az „ősidőkre”, a kezdetekre. Más kérdés, hogy a szerzők arról az időszakról nem találtak megfelelő és felhasználható dokumentumokat... Érdekes viszont az 1920–1935. közötti évek legszebb salgótarjáni pillanatait előkotorták „valahonnan”, tehát mégis volt alapanyag. Talán jobb lett volna tovább kutatni, teljesebbé téve a 65 év krónikáját!

A bajnokságok mérkőzéseit bön-gészve sok érdekességet találunk. A „régieket” ismerő idősebb szurkolók bizonyára jó érzéssel tallóznak a felszabadulás előtti esztendők krónikájában, a fiatalabbaknak pedig valószínűleg a közelmúlt találkozóinak adnak több érdekességet. Bizony még ma is jó olvasni: nem is oly rég – 1972-ben – az első osztályú bajnokságban bronzérmet szerzett a tarjáni gárda, de az 1980/81. idénytől csak a másodosztályban vegetáló együttes eredményeit ismertetheti a szerző.

A pontos kimutatások sok emléket felidéznek. Olyanokat, amelyeket már talán mindannyian elfelejtettünk. Hogy Kocsis Lajos, a hatvanas évek egyik legnagyobb magyar ígérte – sajnos ez is maradt – a negyvennégy meccset játszott tarjáni színekben, hogy a többszörös válogatott Rothermel Ádám pályafutása végén hét találkozóon védte az SBTC-kapuját, hogy a ma is az élvonalban játszó labdarúgók közül Balázs Zsolt, Juhász István, Kardos József, Kozma István, Jónás Gyula valamikor SBTC-játékosok voltak.

Akik további emlékek után kutatnak a lapok között, felfedezhetik, hogy a mai csapat edzője, Toldi Miklós 1962. augusztusában mutatkozott be a fekete-fehéreknél, s azt is, hogy 1972. július 2-án a Bp. Honvéd elleni hazai bajnoki mérkőzést tizenötezeren szurkolták végig. De hol van már a tavalyi hó?

A sok-sok statisztika mellett a könyv következő részében portrék olvashatók néhány volt salgótarjáni labdarúgóról. Nem sokukról. Csupán Szojka Ferencet, Cserháti Józsefet, Ferenc Gyulát, Oláh Gé-

zát, Répás Bélát és Básti Istvánt mutatja be a rész szerzője, Tóth István. Hogy milyen szempontok alapján – választották ki a Stécé színeiben szerepelt 280 labdarúgó közül őket – csak sejteni lehet. Távol áll tőlem, hogy a megszólaltatott hat volt SBTC-játékos érdemeiben kételkednék. Mert ki ne ismerné el az aranycsapat egykori tagjának, a 27-szeres válogatott Szojka Ferencnek játék-tudását, ki ne tudna Oláh Géza és Cserhádi József nagyszerű védésciről; Ferenc Gyula megbízhatóságáról; ki vonná kétségbe Básti és Répás pályán elért eredményeit? Úgy vélem, senki. Nekem viszont hiányérzetem van! A Szalay–Répás–Básti középpályás sorról már-már legendákat mesélnek. Mégis a portrék közül hiányzik Szalay Miklós, aki hármójuk közül csak egyedül jutott el a nagyválogatottságig, s emellett még olimpiai bajnok is volt! Ezt érdemelte? Vagy miért nem szólalt meg a korábbi edzők közül egy Grosics Gyula, egy Mészáros József, vagy egy dr.

Lakat Károly?

S mi lett a Stécé „utolsó aranycsapatának” tagjaival? Azzal a húsz labdarúgóval, akik részesei voltak az 1972-ben megszerzett bajnoki bronzéremnek, s eljutottak a nemzetközi porondra is? Vane kapcsolatuk a klubbal – jól tudjuk, néhányuknak igen –, kapcsolatban maradtak-e a sportággal?

Megválaszolatlan kérdések. Észrevételek. Olyanok, amilyeneket a szerkesztő zárszavában kér. Olyanok, melyek talán bővítették volna a könyv tartalmi mondanivalóját. Mert a kötet mellékletként jelölt gazdag képanyag tényleg gazdagította, jól illusztrálta a 65 év történéseit, a sikerekért sokat tett, a bányász színeiért küzdők vallomásai azonban hiányoztak.

Miként egy olyan reális helyzetelemzés is, ami a labdarúgószakosztály jelenével foglalkozik. Legyen ugyanis krónika, vagy dokumentumgyűjtemény, a szurkolót a jelen is nagyon érdekli. Mert ez írja a jövőt, az újabb krónikát.

VASKOR ISTVÁN

Szabó Vladimír

Bizvást állítható, hogy művészetének jellegzetes vonásai egészen különös helyet jelölnek ki számára századunk magyar és egyetemes művelődésében. Képeinek karaktere semmihez se hasonlítható, pályatársai törekvéscivel nem rokonítható. Olyan egyéni stílust alakított ki, ami csak rá jellemző, az ő személyes dialektusának tekinthető; összeforrott a nevével. Önálló vizuális világot teremtett, első rálátásra mindenkinek felismerhető, olyat, ami semmi mással össze nem téveszthető. Ez a birodalom egy rendkívül markáns tehetség sajátja, megragadó, elgondolkoztató leleménye. Csupa olyan tulajdonság segíti tevékenységét, amelyik korunk esztétikai kívánalmai szerint megfelel a sokat reklámozott eredetiségnek, publicisztikusan fogalmazva: az originalitásnak, s mindenképpen igazolja Szabó Vladimír alkotói szuverenitását.

Aki művcivel találkozik – és sok ilyen műbarát, hozzáértő, laikus, könyvolvasó, tárlatlátogató, sajtótermékeket lapozgató ember van – elbűvölten nézi festményeit, rajzait, grafikáit, kénytelen alaposan tanulmányozni őket, mert a futó pillantás nem elegendő befogadásukra, mindegyike olyan, hogy szemlélődésre késztet. S a szemlélődés már következtetések levonására is ösztönöz, értelmezni kívánja a látottakat. Képei nem hagynak békét a közönségnek, együttérzése, kacajra, vitára indítják, gyakran bosszantják, ingerlik is, máskor lelkesítik, elandalítják, ám minden esetben emóciót váltanak ki belőle. Pedig ez a sokféle reagálás végül azonos forrásból fakad, annak a kifejezőkészségnek a következménye, amivel Szabó Vladimír indokolni képes mondanivalóit. Mert jól tudja, mikor bővöli el nézőit, mikor indít el tiltakozást bennük, semmit nem bír a véletlenre, tisztában van a képalkotás ingertényezőivel, s nem csupán az érzékleteknek, a szem elkápráztatásának a vonatkozásában, de az elmélkedésre, a mérlegelésre indítás lehetőségeivel is, azokkal a látás útján megnyilatkozó érvekkel, melyek lélektani nyugtalanságot keltenek, erkölcsi kérdéseket vetnek fel, sorsproblémákra sürgetnek választ.

Munkásságának intellektuális vonásai viszont azért érvényesülhetnek, mert hitelesítésükhöz rendelkezésére állnak a képzőművészet nélkülözhetetlen szakmai eszközei. Igaz ugyan, hogy egy tartalmas műtárgyban szerves egységet mutat a forma és a téma, a megjelenítés sajátja és az érdemleges közlendők igazsága, de hát a legfennköltebb elképzelés, a legmúltságosabb helyzet, a legmegszívlelendőbb példázat se válna felismerhetővé, ha a művész képtelen lenne a bennük rejlő tanulságot színnel, folttal, vonallal érzékeltetni, a kommunikáció feltételeinek eleget tenni. Életművének szuggesztív eszmei értékeiből semmit se von le a kollégák és műértők

körében elterjedt ama vélemény, mely szerint Szabó Vladimír mennyisé-
gileg és minőségileg oly gazdag eredményei mindenekelőtt páratlan ábrázolóképességének köszönhetőek. Legtekintélyesebb kortársai szerint rajztudása messze kimagaslik nemzedékek, emberöltők, teljesítményeiből; olyanok nyilvánították ki ezt, mint Szalay Lajos, Koffán Károly, akik ma-
guk is a XX. század legnagyobbjai közül valók. Figyelemre méltó elismerés ez a magyar kultúrhistoriának abban a korszakában, amikor a képző-
művészet különböző ágai közül a grafika került az élre. Nem mond-e el-
lent ez a tökéletes mesterségbeli felkészültség Szabó Vladimír senkiéhez
se mérhető eredetiségéről írottakkal? Ebben az összefüggésben – bizonyára – Dudás Jenőnek, a rajzoktatás neves mesterének van igaza, aki azt hirdeti, hogy a biztos rajztudás mindössze szakmai minimum, szorgalmasan végzett stúdiumokkal mindenki számára birtokba vehető; hogy azonban elsajátítása után ki milyen művész lesz, az már kinek-kinek érzelmi érzékenységtől, etikai szilárdságtól, differenciálásra alkalmas észjárásától függ. Ekként van mód személyessé fejleszteni az őszinte valamást, a közjó szolgálatát, a műfaji törvényszerűségek meghatározottságait.

Szabó Vladimír elámitóan hatalmas oeuvre-je is azt bizonyítja, hogy a szubjektív önmegvalósítás se érhető el a sok évszázados képzőművészeti örökség szellemi-gyakorlati tapasztaltainak feldolgozása nélkül. Az ő valóban originális művészi világa számos szállal kötődik a halhatatlan előzményekhez; bátran leszögezhető, hogy képeink több ezer lapból, festményből álló sorozata egyúttal az európai műveltség nagyszabású foglalatata, de kiterjed még a keleti bölcsélet szemléltetésére is. Szerzteágazó, sokrétű életműve viszont olyan összetételben, olyan indulati, hangulati töltéssel utal a művészettörténet ilyen-olyan hagyományaira, hogy az efféle kapcsolódások éppen az aktualizálás mikéntjével húzzák alá Szabó Vladimír különutas előadásmódját. Aki tudálékos elemzéssel közelít működéséhez, a piktúra, a grafika múltjának, közelmúltjának legtöbb stílusfordulatához végezve is találhat egy-két analógiát, ami mindenekelőtt alkotómunkája enciklopédikus arányait jelzi. Életképeinek derűs, megitt motívumai óhatatlanul is a németalföldieket juttatják a néző eszébe, s melyik kompozíciója ne lenne zsáner? Figurái elhelyezésének attackintethetősége, a rajzos részletek kalligráfiája a szecesszióra emlékeztetik a gyanakvókat. Tömegjelenetei, vedutái itt-ott az impasibilité, a korai sachlicheit szabatoságát idézik. Ötleteinek bősége, képzettársulásainak időjátéka a kortalan szimultaneizmus mai megjelenése. A valószínűtlenségek racionális dokumentálása minden idők műalkotásainak lényegre mutató szürrealizmusát példázza. Szabadban készült akvarelljei mint kitűnő pleinair festő iránt keltik fel a műgyűjtők érdeklődését.

A színek optikai változatainak bravúros használata biztosítja neki, hogy nagyszerű grafikai terméce mellett festőművészi munkálkodása se szorul háttérbe érdemeinek mérlegelésekor. Nem merész általánosítás arról értekezni, hogy életműve egységes egész, szerves átfedések vannak festményei, rajzai, karcai között, úgy érve, hogy az egy töről fakadó tárgykörök kivitelezése valahányszor annyiban különbözik egymástól, amennyire az anyagtani megoldások és ugyanakkor a sérthetetlen ágazati szabályok azt megkövetelik. Igaz persze, hogy a fekete-fehér grafikában is élni fes-

tői effektusokkal, de már a kolorisztikus viszonylatoknak igencsak árt a festék vonalás, mértanias sávokban történő felhordása. A rajzbüvész Szabó Vladimír a piktúrában nem tesz engedményt a színek hangolása, az atmoszférikus árnyalatok variálása dolgában, nem hagy ki fokozatokat, nem mond le a valörök fénytani indokairól, amikor helyt akar állani nézeteiért, s így demonstrál az elme ítélő erejének tisztelete mellett, az intuíció szükségességéről. Nem mintha rajzban mindezt el nem érné, a spektrum pszichológiai hatalmát mégse mellőzheti a lelkek felvilágosításának a menetében.

Az avantgardista műkritikusok szerint mindez nem elég az üdvösséghez, mert a valóságábrázolás, a mesterség tradicionális folytatása kizárná, hogy valaki művész korszerű legyen, s méltóvá váljék a második ipari forradalom bámulatos műszaki vívmányaival adekvát életérzés képviselőjére. Súlyos fogyatékosságnak vélik azt, amiről Supka Magdolna fenntartás nélküli méltánylással ír Szabó Vladimírral foglalkozó monográfiájában, amikor a magyar festészet Aesopusának nevezi őt. Az irodalmiasságnál aligha van károsabb eltévelyedés a modernista dogmatikusok szerint; a képzőművésznek nem szabad cselekménnyel, konfliktussal, közéleti bonyodalmakkal foglalkoznia, csupán idomokkal, térrétegekkel, nonfigurációval, legfeljebb elvont fogalmak ezoterikus rejtjelével. Szabó Vladimír lendületes munkatempója, szókimondó expresszivitása fennen cáfolja a spekulatív módszerek kodifikálására kiagyalt elméleteket. Verbő fantáziája, lankadatlan, alkotó kedve nem alkalmazkodhat előregyártott képletekhez, mert szívesen enged a spontán felmerülő ötletek, a természetes vágyak, vakmerő remények ihletének.

Tagadhatatlan, hogy epikus alkat; művészetének folyamatos műveléséhez a mese szolgáltat anyagot. Tudvalévő az is, hogy a mesében minden olyan, mintha az események a valóságban történnének meg, a jelenségek létszerűek; a törpék gyermekméretű felnőttek, a hősök hétmérföldes csizmában közlekednek, az országhatárokon átrepülő holló levelet visz a csőrében, és a csoda nem szűnik meg három nap után. Szabó Vladimír hatvan esztendeje ámul-bámul; neki a látvány már észlelésekor tele van szépséggel, furcsasággal, mögöttes vonásokkal; a tó felszíne szivárványosan csillog, a fák úgy hajladoznak a szélben, mintha távozásra készülődnének, a bokrok tövén nem csak madárfészek található, de varázsvessző is. S egyáltalában minden helyszín, piac, sikátor, műterem, álmovásár, fellegvár, bordélyház, tengerpart, gőzfürdő, hőköm színpad, termelőszövetkezet, hegyen épített város tele van lények és tárgyak halmazával, mert akkor is, amikor a magányos Csokonai Tihannak ríjjadó leányán mereng, bűn ejtett feje mögött tornyok, paloták, borpincék délibábjá kísért, a szántódi révcserda kertjének cserjei, virágai ellenpontozzák a szegény költő szomorúságát. Az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon.

A sereglécek művészte ez. Mindenütt sokadalom kíséri a történeteket. Szabó Vladimír ontológiai nyitottságának értelmében a szereplők között nincs rangsor, a táncosnő, a csontváz, a csellista, a pipitőr, a hatyú, a légyökré egyenlő eséllyel vesz részt a végső célok megközelíthetőségében, a kis- és nagykozmosz mozgásfeltételeinek a lekottázásában. Művésznünk maradéktalan botanikai, zoológiai készlettel rendelkezik, kellekei közül nem hiányzanak a szociológia, a mélylélektan, az ízlésnevelő program tesztjei

sem. Nem érheti őt a cinizmus vádja azért, amiért hogy a segédtudományok fonákjáról se hallgat, s nem titkolja, hogy a legdrámaibb konzekvenciákat is szégyenbe hozza a komolykodás. A lexikonok arról tudósítják az avatatlanokat, hogy Szabó Vladimír faculté maitresse-c, legsajátabb műformája a groteszk. Szabolcsi Miklós egy kisebb kötetre terjedő dolgozatban járta körül ennek a kategóriának a mesgyéit, s éppen Szabó Vladimír szinte beláthatatlanul nagyszabású galériája tesz tanúbizonyságot affelől, hogy a groteszk kínál hatható segítséget a klasszikus eposzokkal vetekedő univerzális láttelel összesítésére; ilyen megközelítésben rendszerezhető mindaz az ellentmondás, képtelenség, gyanútlanág, agyafúrtság, ami az emberről, környezetéről, a körforgásban neki kiosztott átmeneti szerepéről magvas észrevételekkel kecsegtet. Azon a koordinátán, amelyen az igaz és hamis, angyal és ördög, Ábel és Káin, őszinte és hazug, Krisztus és Barabás, szent és júdás bejegyzése nélkül Karinthy Frigyes, Füst Milán, Kosztolányi Dezső, Nagy Lajos, Goda Gábor, Szathmári Sándor, Robert Musil, Karl Kraus jellemzéseire csak vállvonogatás lenne a válasz. Szabó Vladimírt is örökös tagság illeti meg, neki is sikerül eloszlatni a stilizálásról, a hangsúlyok interferenciájáról kiadott akadémiai enciklikák anatómái nyomán pusztító agreszív kételyeket, miszerint is a kevesebb több lett volna, a rész elfedi az egészet, a művészi kvalitásnak árt a közérthetőség.

A létezés tényeinek, meglepetéseinek emlegetése nélkül eltikkadna a kíváncsiság, ami nem jelenti azt, hogy halandóságunk miatt már a csecsemőkortól szüntelenül sírátkozni kellene. Az életösztön mégse tompítja a veszélyérzetet, a pánik ellenben rossz tanácsadó. Ezért is kell egyetérteni a bölccsekkel, akik immunhiánynak minősítik a humor iránti közömbösséget.

Szabó Vladimírra is érvényes az, amit a művészettörténészek Daumier-ről híresztelnek, hogy karikatúrái nem gúnyrajzok, hanem élethű ábrák. Annyiban mégis eltérnek jellemképeik egymástól, amennyiben Daumier kenyere a bírálóat, Szabó Vladimírben több a megértés. A magyar művész a visszataszító jelenségekre is talál mentséget, nem hüledezik a csólakók szokásainak a láttán, együtt örül Florentnal és Margueritetel, a csipkeverő lánnyal a pacalpörköltnek, nem tör pálcát a lélekvándorlás, a nyerskosztovés, a tűzimádás hívei fölött. Minden partiban benne van, amelyik ködevő mániák, közérdekű rögeszmék, ártalmatlan action gratuitek poénjeit osztja ki a nyertesnek.

Magától értetődik, hogy a homo ludens számára kimeríthetetlen tematikát jelentenek a színpadok körül összesűrűsödő félelmek, produkciók, rítusok, alkalmi megfigyelések, kollektív élmények. Színház az egész világ, de legpittoreszkebb válfajai a vándorcirkuszokban, a Kristófnapi búcsúban, a Versailles-i rögtönzésben, a tanyasi vendéjátékokban érhetők tetten. Az artisták, bohócok, muzsikuskok feltűnően jól érzik magukat Szabó Vladimír kompozícióin, otthonosan mozognak a bővli díszletek között, széles gesztusokkal toborozzák a publikumot, huncutul összekacsintanak a beavatottakkal. A hiszékenyek se járnak pörül, megörökítésükkor jóindulat irányítja a művész kezét, a kikiáltó készségesen segít nekik megfejteti a nagy talányt. Szabó Vladimír kosztümjei külön vizsgálódást sürgetnek, mert a felvonuló ruhák valamiféle kortüntetet tükröznek, na nem a képeitől asszociálható történelmi léghört, hanem a jelenkori műélvező nosztalgiáit. A kötéltáncosnó túllszoknyája, az

cröművész aranypitykés bőrnadrágja, a majálisra kiránduló hölgyek florentiner kalapja a nem is titkolt elvágódás kiváltója, kivetkőzni a hétköznapri gúnyból, csatlakozni a búfelejtő karneváli menethez, eljátszadozni a gondtalanság illúziójával.

Ezek a festmények, grafikák nem készülnek élvezeti méregnek. Azért sem, mert ragyogó művészi erények felvonultatói, az anyagszerű festés, a pontos kifejezés mintapéldányai. S így, a mesterségbeli tökély szuggesztivitásával szólnak az emberiség legfontosabb egzisztenciális aggályairól. Biztos, hogy Szabó Vladimír nem prelegál dikciósan, nem próféciál sokat sejtetően; közvetlen hangon fordul a tétovákhoz, éppen úgy, mint a könnyelműckhez. A természet végtelen tartalékaiban bízva bátorítja a közvéleményt, ezért tart díszszemlét teremtményeinek végláthatatlan sorai felett. Zolnay László majdhogynem hitetlenkedve konstatálta: „Képein szinte több van, mint amit a keret befogad”, de rögtön hozzáfűzte értékelésének egyetértésre számító summáját: „...nem csupán egy mindenre kiterjedő festői figyelemről van itt szó, hanem az emberi szeretetnek egy olyan panteista ízű áradásáról, amely egy-egy jelenséget, jelenetet megragadva azon át magát az életet ünnepli.” Igen, a népünnepélyek önfeledt társas öröme sugárzik Szabó Vladimír műveinek hosszan kibontakozó láncolatából; olyan közös tüntetés ez, melyben a népség-katonaság, a világot jelentő deszkák néma személyzete mellett jelen vannak a háziállatok, az erdő vadjai, a középkori templomok oszlopfőinek apokaliptikus szörnyei, a ringlispírek lovai, a maszkmester bábu, a foltozó vargánál felgyülemlett és javításra váró cipők, a rumpelkammerek ócska holmijai, a sznob gyűjtők mutatós csecsebecsői, az antikvárius eladhatatlan kacatjai. A zsúfoltságban a leltározás mohósága árulja el magát, Kuss der ganzen Welt, a világot átölelő tudásszomj, ami aztán a babitsi beismerésben enyhül meg, „a mindenséget vágyom versbe venni, de még magamnál tovább nem jutottam”. Hasonlóan lényegül át Szabó Vladimír seregszemléje az Operenciás-tengeren túlra is áterjedő szelíd konfesszióvá, jelképek, metaforák, látomások, átvitt értelmű röntgenfelvételek özönévé, hegyenvölgyön folyó évezredes lakodalommá. S miközben a kurrens művészek röffel méricskélnek az évjáratonként egymás sarkába lépő csoportocskák noch nie da gewesen újításait, a neoavantgarde, a pasztmodern, a transzavantgarde, a neoszenzibilitás sortimentjeit, Szabó Vladimír ugyanakkor már előre és visszamenőlegesen rehabilitálja a hivatottak és választottak eszményeit, példát statuál a művészet élettanának valódi váltógazdaságára, a megmásíthatatlan értékrend reneszánszára.

POGÁNY Ö. GÁBOR

A szerkesztő asztala

A *Drégelypalánki Tanács* és a *Palócföld* szerkesztősége emléktáblát helyezett el azon a házon, ahol *Kassák* a harmincas években nyarait töltötte. Az emléktábla-avatás egyszersmind bevezető aktusa volt annak a kétnapos salgótarjáni tudományos ülésnek, mely *Kassák* életét és életművét tárgyalta. Az emlékülést *dr. Horváth István*, a Nógrád Megyei Tanács művelődési osztályának vezetője nyitotta meg. A tanácskozás első napján *Major Ottó*, a *Kassák Lajos* társaság elnöke, a második napon *Botka Ferenc*, a Petőfi Irodalmi Múzeum főigazgatója elnökölt. Előadást tartott: *Botka Ferenc*, *Csaplár Ferenc*, *Fajó János*, *Gergely Ágnes*, *Heimer Jenő*, *Horpácsi Sándor*, *Körner Éva*, *Major Ottó*, *Sík Csaba* és *Vidor Miklós*.

Ara: 16,- Ft

palócföld
TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT 1987/6-XXI.

1987 DEC 27.